

Przez praktykę do wiedzy

Dostosowanie tematyki praktyk do uwarunkowań lokalnych

Opracowanie przygotowane w ramach projektu:
Przez praktykę do wiedzy

Wyższa Szkoła Administracji
w Bielsku-Białej

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

Przez praktykę do wiedzy

Dostosowanie tematyki praktyk do uwarunkowań lokalnych

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe).

PUBLIKACJA DYSTRYBUOWANA BEZPŁATNIE

Raport opracowany przez

Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, 90–248 Łódź

tel. (42) 633 17 19, faks (42) 209 36 85

Raport opracował zespół w składzie:

dr Michał Mackiewicz, Mariusz Cieślíkiewicz, Agnieszka Szkudlarek

Recenzja merytoryczna:

prof. zw. dr hab. Lech Witkowski

Redakcja językowa:

Anna Strożek

Skład:

Magdalena Karwan

Projekt okładki:

Kinga Dudzik

Druk:

Drukarnia Cyfrowa i Wydawnictwo „Piktor”

ul. Tomaszowska 27, 93–231 Łódź

tel.: (42) 659 71 78, faks: (42) 617 03 07

www.piktor.pl

ISBN 978-83-63120-49-8

Spis treści

Spis treści	5
Wstęp.....	7
1. Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa śląskiego.....	14
Poziom zatrudnienia i stopa bezrobocia w regionie.....	23
Wynagrodzenia mieszkańców województwa śląskiego.....	28
Uwarunkowania lokalne województwa śląskiego konieczne do uwzględnienia w programach praktyk pedagogicznych	31
2. Kształcenie na kierunku pedagogika w województwie śląskim	38
3. Kształcenie na kierunku pedagogika w kontekście regionalnego rynku pracy.....	49
4. Podnoszenie jakości kształcenia i nauczania	84
Wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań i metod nauczania.....	84
Metody podnoszenia kwalifikacji i potencjału edukacyjnego nauczycieli.....	91
Modyfikacja metod kształcenia studentów na kierunkach pedagogicznych.....	94
5. Wyniki badań empirycznych.....	100
Podsumowanie	119
Bibliografia.....	133
Źródła internetowe	139
Spis tabel	139
Spis rysunków	140
Spis wykresów.....	140

Wstęp

Opracowanie pt. *Dostosowanie tematyki praktyk do uwarunkowań lokalnych* powstało w ramach projektu *Przez praktykę do wiedzy* realizowanego przez Wyższą Szkołę Administracji (WSA) w Bielsku-Białej. Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (PO KL), Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe. Wśród celów tego projektu wskazano m.in. poprawę jakości prowadzonych praktyk, poprzez przygotowanie, a następnie wdrożenie innowacyjnego i kompleksowego Programu Praktyk Pedagogicznych na kierunku pedagogika na specjalnościach: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną. Ma to spowodować podniesienie jakości nauczania w wybranych placówkach oświatowych.

Praktyki pedagogiczne są integralną częścią procesu kształcenia przyszłych nauczycieli. Wytyczne dotyczące ich realizacji mają swoje uzasadnienie w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (DzU nr 2007, poz. 2110) oraz w ustawie z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym (DzU nr 164, poz. 1365).

Praktyki z udziałem studentów kierunków pedagogicznych, realizowane według dotychczas obowiązujących programów, nie zawsze umożliwiają osiągnięcie zamierzonych celów. W konsekwencji znaczna

część młodych nauczycieli nie posiada odpowiednich kompetencji¹. Problem ten jest widoczny również w województwie śląskim². Ważne jest zatem wprowadzenie kilku znaczących zmian w stosunku do realizowanych obecnie programów praktyk pedagogicznych. W dużym stopniu przyczynią się one do zwiększenia efektywności przygotowania zawodowego przyszłych nauczycieli i wychowawców. Proces przygotowania zawodowego nauczycieli poprzez program praktyk należy uzupełnić o metody i strategie podnoszenia potencjału edukacyjnego kadry naukowej i środowiska studenckiego w zakresie kształcenia na kierunkach pedagogicznych. W ramach tej publikacji uczestnicy projektu poznają propozycje specjalności nauczycielskich, nowe metody kształcenia oraz narzędzia podnoszenia kwalifikacji kadry nauczycielskiej. W perspektywie długofalowej podjęte działania przyczynią się do zwiększenia atrakcyjności oraz efektywności nauczania na kierunkach pedagogicznych, co niewątpliwie doprowadzi do podniesienia jakości kształcenia przyszłych nauczycieli. Wymiernym efektem tych działań będzie optymalne przygotowanie absolwentów kierunków pedagogicznych po specjalnościach nauczycielskich do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela – na regionalnym oraz lokalnym rynku edukacyjnym.

Niniejsze opracowanie stanowi kompendium wiedzy w zakresie stosowania programów praktyk pedagogicznych do potrzeb śląskiego rynku edukacyjnego. Sformułowane zostały w nim również porady przeznaczone dla zdefiniowanych grup odbiorców (podmiotów organizujących

¹ Palka S., *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006.

² *Potrzeby w zakresie doskonalenia i doksztalcania zawodowego nauczycieli ze szkół i placówek województwa śląskiego*, Kuratorium Oświaty w Katowicach, Katowice 2009.

² *Potrzeby w zakresie doskonalenia i doksztalcania zawodowego nauczycieli ze szkół i placówek województwa śląskiego*, Kuratorium Oświaty w Katowicach, Katowice 2009.

praktyki pedagogiczne dla studentów, tj. uczelni kształcących przyszłych nauczycieli, jak również podmiotów przyjmujących studentów na praktyki pedagogiczne, tj. poszczególnych placówek oraz instytucji oświatowych).

Przygotowanie opracowania poprzedzone zostało realizacją szeroko zakrojonego procesu badawczego. Pozwoliło to na określenie pożądanych kierunków zmian w zakresie kształcenia przyszłych nauczycieli w województwie śląskim. Implementacja określonych inicjatyw umożliwi wyposażenie przedstawicieli tej grupy zawodowej w wiedzę oraz kompetencje – niezbędne do efektywnego pełnienia przez te osoby swoich funkcji zawodowych w placówkach nauczania przedszkolnego i wczesnoszkolnego. To z kolei przyczyni się do podniesienia jakości kształcenia dzieci w regionalnych placówkach oświaty.

Opracowanie zostało oparte na rzetelnej oraz kompleksowej analizie najnowszego dorobku naukowego w odniesieniu do badanego zagadnienia. Uzupełnienie pozyskanej z literatury wiedzy teoretycznej stanowiła pogłębiona analiza danych zastanych (desk research), która była główną metodą wykorzystywaną w trakcie przygotowywania niniejszej publikacji. Analizie zostały poddane dane dotyczące m.in. liczby studentów oraz absolwentów kierunków pedagogicznych wchodzących na regionalny rynek pracy. Przeanalizowano również sytuację absolwentów szkół kształcących kadry na potrzeby edukacyjnego rynku pracy. Badanie o charakterze analitycznym pozwoliło na identyfikację zapotrzebowania na dostosowanie kierunków kształcenia, programów dydaktycznych i programów praktyk pedagogicznych do aktualnych potrzeb śląskiego rynku edukacyjnego.

W opracowaniu uwzględniono również wyniki sesji fokusowej przeprowadzonej z dyrektorami placówek przyjmujących studentów na

praktyki pedagogiczne oraz nauczycielami sprawującymi opiekę nad praktykantami w tych placówkach. Osoby biorące udział w badaniu podzieliły się swoją wiedzą na temat obecnych form odbywania praktyk pedagogicznych. Zaproponowały również ewentualne zmiany, jakie należałoby uwzględnić w tworzonych programach praktyk pedagogicznych.

W pierwszym rozdziale opracowania przedstawiona została diagnoza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa śląskiego. Przeprowadzono ją w oparciu o analizę salda migracji i przyrostu naturalnego oraz struktury ludności według wieku. Przedstawiono również prognozy dotyczące przewidywanych zmian struktury i liczby ludności na Śląsku. W głównej mierze chodziło o przedstawienie zmian liczby dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w okresie historycznym oraz tendencji zmian liczby dzieci, które będą zamieszkiwały województwo śląskie i jego poszczególne powiaty w przyszłości. Ma to bowiem istotny wpływ na zapotrzebowanie placówek oświatowych na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w województwie oraz jego poszczególnych obszarach. W rozdziale tym przeanalizowano również wielkość zatrudnienia i poziom bezrobocia, które wskazują na zgłaszane zapotrzebowanie rynku pracy na przedstawicieli różnych zawodów, w tym także nauczycieli w placówkach edukacyjnych. Analizie poddano również wysokość wynagrodzeń otrzymywanych przez mieszkańców województwa śląskiego. Dane te zestawiono z wynagrodzeniami otrzymywanymi przez pracowników sekcji edukacja w regionie. Następnie przygotowano prognozy dotyczące przewidywanych zmian wielkości wynagrodzenia brutto nauczycieli w województwie śląskim. Ma to istotny wpływ na decyzję młodych osób, którzy zamierzają związać swoją zawodową przyszłość z rynkiem oświaty. Rozważaniu poddane zostały ponad-

to uwarunkowania lokalne województwa śląskiego, które należałoby uwzględnić w projektowanych programach praktyk pedagogicznych.

W rozdziale drugim przedstawiono ofertę edukacyjną śląskich szkół wyższych kształcących na kierunku pedagogika, w tym uczelni, które mają w swojej ofercie specjalności nauczycielskie: wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna. Zaprezentowano w nim również dane dotyczące liczby studentów oraz absolwentów kierunków pedagogicznych wchodzących na regionalny rynek pracy. Informacje te zostały przedstawione z uwzględnieniem płci oraz udziału w łącznej liczbie studentów i absolwentów w województwie śląskim. Dodatkowo, dla zobrazowania liczby studentów oraz absolwentów pedagogiki na Śląsku, statystyki te zestawiono z danymi dla całego kraju.

Rozdział trzeci zawiera analizę zapotrzebowania regionalnego rynku pracy na nauczycieli wychowania przedszkolnego oraz edukacji wczesnoszkolnej, dokonaną m.in. w oparciu o ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych. Diagnozie tej posłużyły także dane dotyczące zmiany liczby placówek wychowania przedszkolnego oraz szkół podstawowych funkcjonujących w regionie. Przedstawiono również prognozy dotyczące przewidywanych zmian liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego oraz uczniów uczęszczających do szkół podstawowych w województwie śląskim, ma to bowiem istotny wpływ na zgłaszane zapotrzebowanie rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. Zaprezentowane dane stanowiły punkt wyjścia do szczegółowej analizy danych historycznych oraz długoterminowych prognoz dotyczących przewidywanych zmian liczby nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego i szkołach podstawowych w regionie śląskim oraz w jego poszczególnych podregionach

i powiatach. W rozdziale tym przedstawiono również analizę szans i zagrożeń związanych z wkraczaniem absolwentów kierunków pedagogicznych na regionalny rynek oświatowy.

W kolejnym rozdziale zwrócono uwagę na podnoszenie jakości kształcenia i nauczania oraz odpowiednie przygotowanie studentów kierunku pedagogika do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela. Przedstawiono innowacyjne metody zdobywania wiedzy, m.in. poprzez zastosowanie technologii informacyjnych w procesie nauczania dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym oraz kształcenia obecnych i przyszłych nauczycieli. W rozdziale tym zaprezentowano również narzędzia i strategie, pozwalające na zwiększenie atrakcyjności oraz efektywności kształcenia na kierunkach pedagogicznych w ramach uczelni wyższej. Szczególną uwagę zwrócono na wprowadzenie innowacyjnych metod nauczania, których podstawą jest zwiększenie nacisku na zajęcia praktyczne i kontakt z uczniem. Przedstawiono także propozycje nowych specjalności o charakterze nauczycielskim, dostosowanych do obecnych wymogów rynku oświatowego w województwie śląskim.

W rozdziale piątym przedstawiono wnioski z analizy jakościowej, przeprowadzonej w formie sesji fokusowej z dyrektorami placówek oświatowych (przyjmującymi studentów na praktyki) oraz nauczycielami (sprawującymi opiekę nad praktykantami w tych placówkach). Przedstawione przez uczestników badania opinie – dotyczące obecnych form prowadzenia praktyk i przygotowania studentów do ich realizacji – pozwoliły na zaprezentowanie propozycji ewentualnych zmian. Zmiany te należałoby uwzględnić w odniesieniu do obecnie realizowanych programów praktyk – adresowanych do studentów studiów pedagogicznych na specjalności wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna –

dostosowanych do uwarunkowań charakterystycznych dla województwa śląskiego.

Ostatnią część niniejszej publikacji stanowi szczegółowe podsumowanie przeprowadzonych analiz. Zaprezentowano w nim również wnioski oraz propozycje zmian o charakterze porad, których celem jest dostosowanie programów praktyk pedagogicznych adresowanych do studentów pedagogiki na specjalnościach: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną do uwarunkowań charakterystycznych dla województwa śląskiego.

1. Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa śląskiego

Diagnoza społeczno-gospodarczej sytuacji województwa śląskiego stanowi ważny element w zakresie dostosowania programów praktyk pedagogicznych do potrzeb regionalnego rynku oświatowego³. Umożliwia bowiem poznanie specyfiki Śląska i jego uwarunkowań lokalnych, których uwzględnienie jest zasadne przy tworzeniu oferty dydaktycznej uczelni kształcących na kierunku pedagogika dostosowanej do potrzeb rynku oświatowego i przewidywanych zmian sytuacji demograficznej w regionie. Dostarcza również istotnych informacji dotyczących zapotrzebowania na nauczycieli, w tym absolwentów kierunku pedagogika po specjalnościach nauczycielskich: wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna.

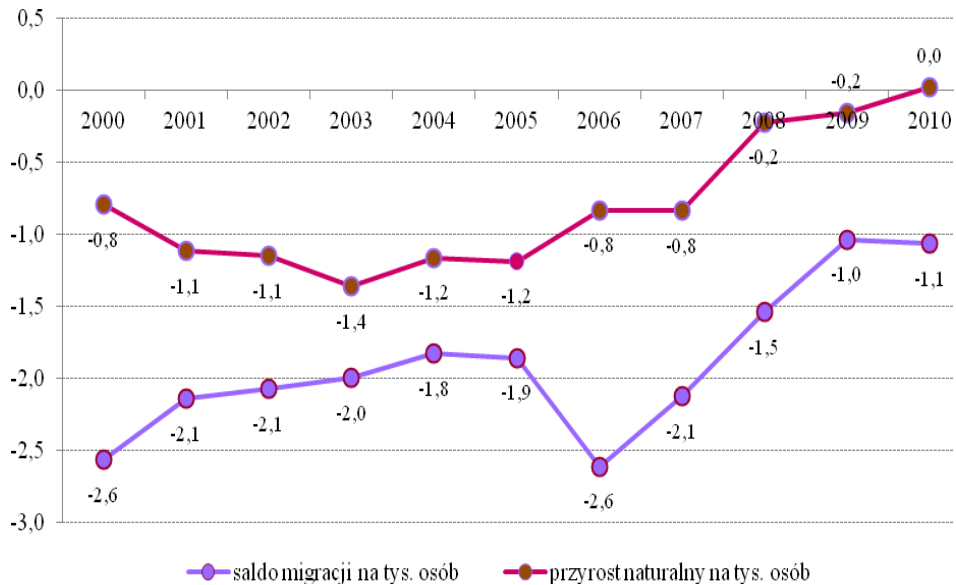
Województwo śląskie zajmuje 14. miejsce w kraju pod względem obszaru (12,3 tys. km², co stanowi 3,9% powierzchni Polski), natomiast 2. miejsce pod względem liczby ludności. Na koniec 2010 roku region ten zamieszkiwany był przez 4,636 mln osób⁴, co stanowiło 12,1% ludności całego kraju. Województwo charakteryzuje się również największą w Polsce gęstością zaludnienia, wynoszącą 376 osób/km², podczas gdy wartość tego wskaźnika dla Polski jest ponad trzykrotnie niższa (122 osoby/km²)⁵. Czynniki wpływającymi na zmiany liczby ludności zamieszkującej dany region są przyrost naturalny oraz migracje ludności (por. wykres 1).

³ W niniejszym opracowaniu pojęcia: „województwo śląskie”, „region śląski” i „region” są stosowane zamiennie.

⁴ Bank Danych Lokalnych, GUS, dane dot. ludności, www.stat.gov.pl/bdl [data dostępu: 10.06.2011].

⁵ *Rocznik statystyczny województw 2010*, GUS.

Wykres 1. Saldo migracji i przyrost naturalny na 1 tys. mieszkańców w woj. śląskim w latach 2000–2010

Źródło: opracowanie własnych na podstawie danych GUS.

W regionie śląskim w latach 2000–2009 wskaźniki te przyjmowały wartości ujemne. W 2009 roku wartość wskaźnika przyrostu naturalnego wyniosła $-0,2$ na 1 tys. mieszkańców, podczas gdy średnia wartość tego wskaźnika dla Polski była dodatnia i wyniosła $0,9$ na 1 tys. mieszkańców. W 2010 roku przyrost naturalny na 1 tys. ludności w województwie śląskim wyniósł $0,02$ i był dodatni, po raz pierwszy po 1995 roku (dla Polski wyniósł $1,2$)⁶.

Saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały w regionie śląskim w 2010 roku było ujemne i osiągnęło wartość $-1,1$ na 1 tys. mieszkańców. Oznacza to, że więcej osób wyjeżdża z województwa śląskiego na stałe niż do niego przyjeżdża. Tym samym wskaźnik obrazu-

⁶ Bank Danych Lokalnych, GUS, dane dot. ludności, www.stat.gov.pl/bdl [data dostępu: 10.06.2011].

jący zmiany liczby ludności na danym obszarze – przyrost rzeczywisty ludności⁷, będący sumą przyrostu naturalnego oraz salda migracji, również przyjmował wartość ujemną (–4843 osób)⁸.

Liczba mieszkańców województwa śląskiego z roku na rok systematycznie się zmniejsza⁹. Na przestrzeni lat 2000–2010 liczba ludności w regionie zmniejszyła się o ponad 123 tys. osób. Według prognoz Głównego Urzędu Statystycznego w perspektywie roku 2030 przewiduje się dalszy, znaczący spadek liczby ludności w regionie. W ciągu najbliższych 20 lat liczba mieszkańców województwa śląskiego zmniejszy się o ponad 443,7 tys. osób i przyjmie wartość niewiele ponad 4,2 mln osób¹⁰.

Wraz ze zmniejszaniem się liczby mieszkańców regionu zmiana ulega także struktura demograficzna. W populacji mieszkańców województwa śląskiego – według grup ekonomicznych – przeważają osoby w wieku produkcyjnym¹¹. W roku 2010 stanowiły one 65,2% ogółu ludności województwa. Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (poniżej 18. roku życia) wyniósł 17,2%, natomiast osoby w wieku poprodukcyjnym¹² stanowiły 17,7% ogółu społeczeństwa na Śląsku¹³. Dla porównania w 2000 roku osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły 14,2% populacji regionu. Dane statystyczne wskazują

⁷ *Przyrost rzeczywisty ludności* – definicja, GUS.

⁸ Bank Danych Lokalnych, GUS, dane dot. ludności, www.stat.gov.pl/bdl [data dostępu: 10.06.2011].

⁹ Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007–2013, Katowice, sierpień 2007 rok.

¹⁰ *Prognoza demograficzna dla woj. śląskiego 2010 r. – 2030 r.*, http://d.polskatimes.pl/k/r/15/8b/dd/4b79b01841d34_z.pdf [data dostępu: 10.06.2011].

¹¹ W wieku produkcyjnym znajdują się mężczyźni pomiędzy 18. a 64. rokiem życia oraz kobiety pomiędzy 18. a 59. rokiem życia.

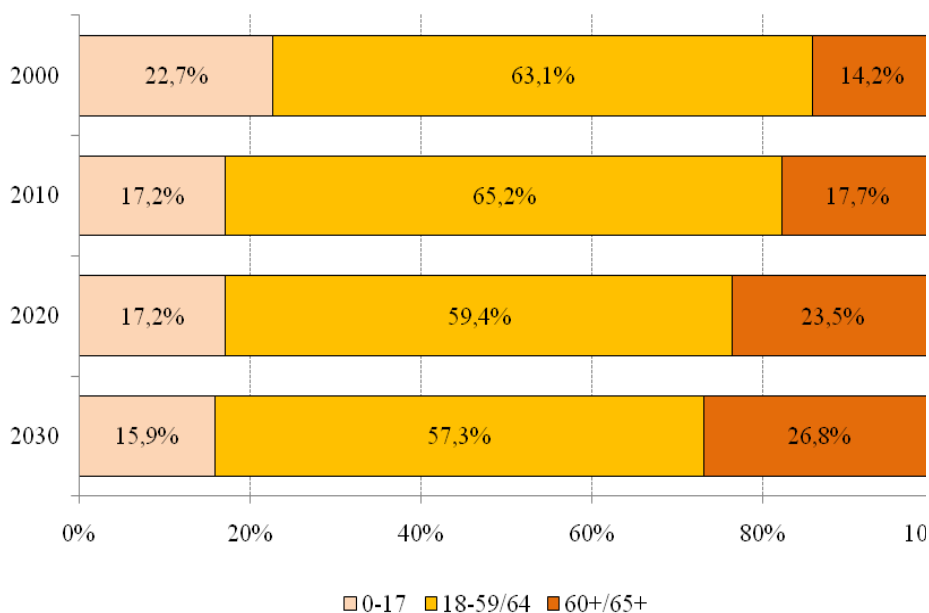
¹² W wieku poprodukcyjnym znajdują się mężczyźni powyżej 64. roku życia i kobiety powyżej 59. roku życia.

¹³ Bank Danych Lokalnych, GUS, dane dot. ludności, www.stat.gov.pl/bdl [data dostępu: 10.06.2011].

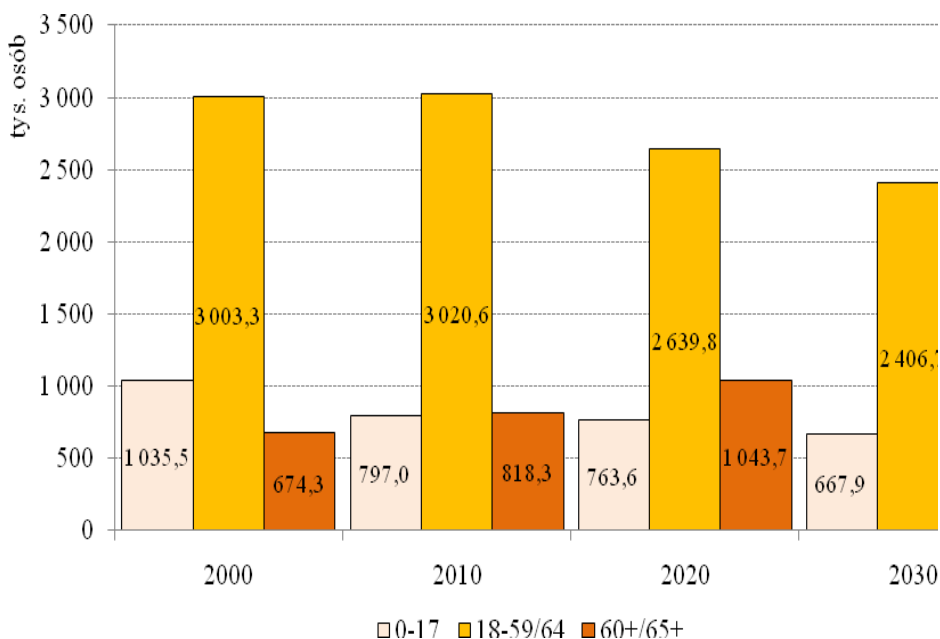
zatem na nieustannie postępujący proces starzenia się społeczności zamieszkującej województwo śląskie¹⁴. Niekorzystnym zjawiskiem jest także ciągle zmniejszający się udział ludności w wieku przedprodukcyjnym.

Według prognoz Głównego Urzędu Statystycznego niekorzystna struktura wieku w regionie śląskim będzie się umacniać. Szczegółowe dane przedstawiono na wykresie 2.

Wykres 2. Liczba i struktura ludności według funkcjonalnych grup wieku w woj. śląskim w latach 2000–2030

¹⁴ Muster R., *Struktura społeczno-demograficzna województwa śląskiego. Ciągłość i zmiana w perspektywie socjologicznej*, Instytut Socjologii, Uniwersytet Śląski, <http://ssr.slaskie.pl/zalaczniki/2010/06/10/1276158929.pdf> [data dostępu: 10.06.2011].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w najbliższych dziesięcioleciach będzie miał miejsce dynamiczny wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. Prognozy wskazują, że udział tej grupy w strukturze wiekowej mieszkańców województwa śląskiego w 2020 roku przekroczy 23%, natomiast pod koniec kolejnej dekady wyniesie prawie 27%. Tym samym co czwarty mieszkaniec regionu będzie w wieku emerytalnym. Odsetek mieszkańców w wieku produkcyjnym obniży się z 65,2% w roku 2010 do 57,3% w 2030 roku. Szacuje się również, że w istotny sposób zmniejszy się udział osób w wieku przedprodukcyjnym – z 17,2% w 2010 roku do 15,9% w 2030 roku¹⁵.

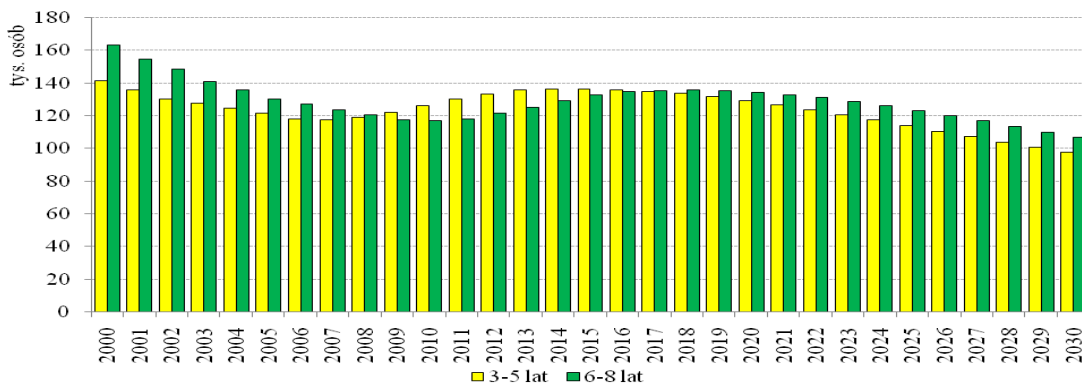
¹⁵ Muster R., *Struktura społeczno-demograficzna województwa śląskiego. Ciągłość i zmiana w perspektywie socjologicznej*, Instytut Socjologii, Uniwersytet Śląski, <http://ssr.slaskie.pl/zalaczniki/2010/06/10/1276158929.pdf>; Prognoza ludności na lata 2011-2030, GUS, www.stat.gov.pl [data dostępu: 13.06.2011].

Spadek liczby ludności oraz umacniająca się niekorzystna struktura demograficzna w województwie śląskim wskazują na możliwość wystąpienia w przyszłości niedoboru zasobów siły roboczej w regionie. Sytuacja ta jest niekorzystna, również w kontekście tematyki poruszanej w niniejszym opracowaniu. Zmniejszająca się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym, dla których obowiązkowa jest edukacja szkolna, ma bowiem istotny wpływ na spadek zapotrzebowania śląskiego rynku edukacyjnego na nauczycieli, w tym nauczycieli wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego.

Należy zatem przeanalizować, jak będzie kształtować się liczba dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym w województwie śląskim w kolejnych latach. Szczegółowe dane historyczne oraz prognozy dotyczące liczby dzieci w wieku przedszkolnym (3–5 lat) oraz wczesnoszkolnym (6–8 lat)¹⁶ w województwie śląskim w latach 2000–2030 zostały zilustrowane na wykresie 3, który znajduje się na następnym stronie.

¹⁶ Obecnie wiek przedszkolny obejmuje dzieci w wieku pomiędzy 3. a 6. rokiem życia, natomiast wiek wczesnoszkolny dzieci w wieku od 7 do 9 lat. Jednak na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (DzU z 2009 r. nr 4, poz. 17) w roku szkolnym 2012/2013 obowiązkowe będzie roczne przygotowanie przedszkolne obejmujące 5-latków, natomiast 6-latki zostaną objęte obowiązkiem szkolnym. Dlatego w opracowywanych – do roku 2030 – prognozach za wiek przedszkolny przyjęto 3–5 lat, a za wiek wczesnoszkolny 6–8 lat.

Wykres 3. Liczba dzieci w wieku przedszkolnym (3–5 lat) oraz wczesnoszkolnym (6–8 lat) w woj. śląskim w latach 2000–2030

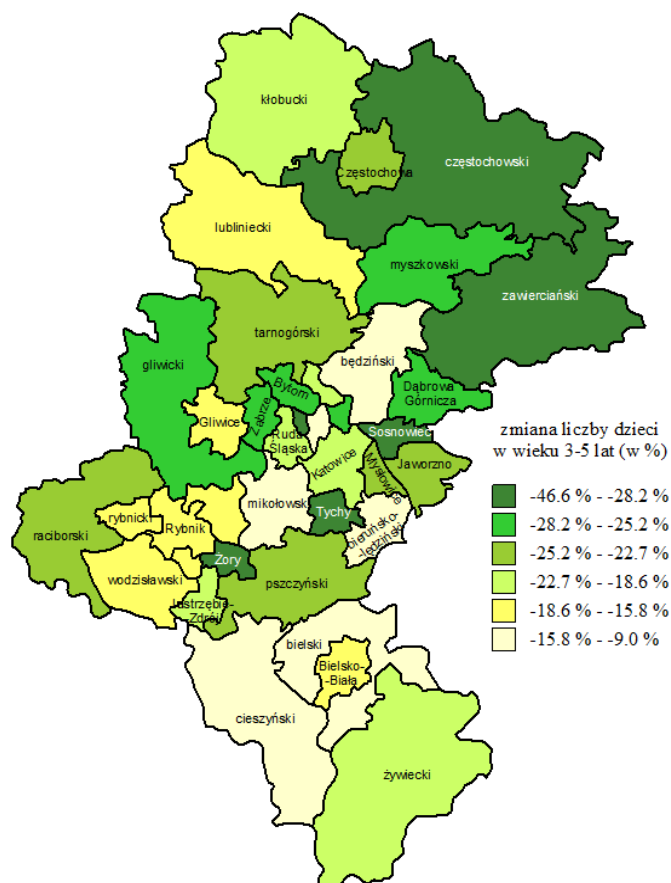
Źródło: Prognoza ludności na lata 2011–2030, GUS.

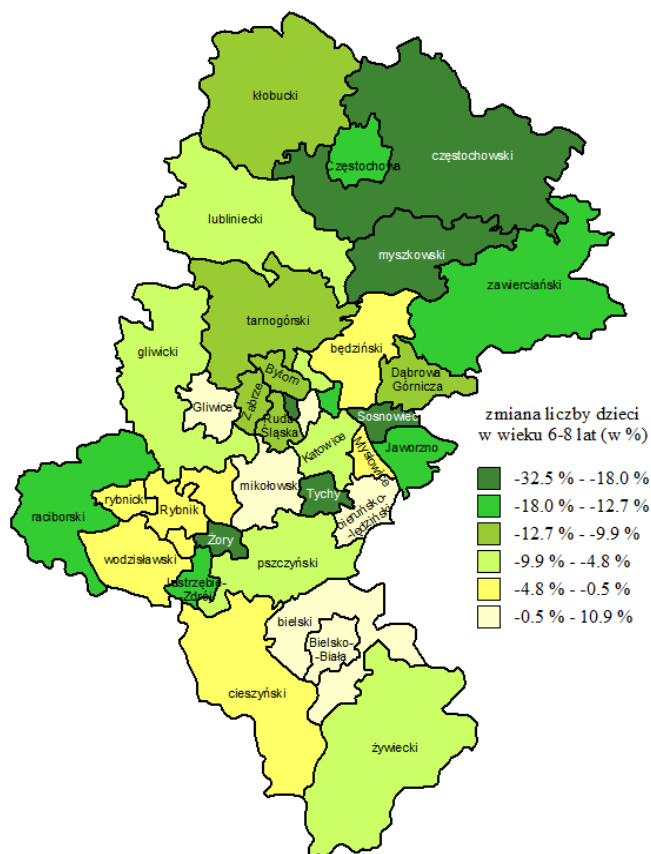
Według prognoz w najbliższych latach przewiduje się nieznaczny wzrost liczby dzieci w wieku przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym w województwie śląskim. Liczba dzieci w wieku 3–5 lat będzie wzrastać do 2014 roku, po czym liczba dzieci w tym wieku zacznie się systematycznie zmniejszać aż do końca okresu prognozy. Z kolei liczba dzieci w wieku 6–8 lat będzie się zwiększać do 2018 roku. Następnie będzie miał miejsce nieustanny spadek liczby dzieci w wieku wczesnoszkolnym, który utrzyma się do 2030 roku. W kontekście niniejszego opracowania zwiększająca się – w początkowym okresie prognozy – liczba dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym jest zjawiskiem korzystnym. Prawdopodobnie nie przyczyni się to do zmniejszenia zapotrzebowania na nauczycieli wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego w najbliższych latach. Jednak w dłuższej perspektywie czasu – do roku 2030 – zapotrzebowanie rynku pracy na nauczycieli tych szczebli edukacji z pewnością ulegnie zmniejszeniu.

Aby ocenić potencjalne zapotrzebowanie placówek wychowania przedszkolnego i klas I–III szkół podstawowych na nauczycieli – w tym ab-

solwentów uczelni wyższych – przygotowanych do pracy w tego typu placówkach, przeprowadzono prognozy zmian liczby dzieci w wieku przedszkolnym (3–5 lat) i wczesnoszkolnym (6–8 lat) w poszczególnych powiatach województwa śląskiego. Opracowane pozwoliło na pokazanie zmian, jakie – zgodnie z predykcją – będą zachodzić w liczbie dzieci w badanych grupach wiekowych w ciągu najbliższych 20 lat (por. rysunek 1).

Rysunek 1. Zmiana liczby dzieci w wieku przedszkolnym (pierwsza mapa poniżej) i wczesnoszkolnym (druga mapa poniżej) w poszczególnych powiatach woj. śląskiego w latach 2010–2030 (w %)

Z przedstawionych danych (druga mapa powyżej – s. 21) wynika, że liczba dzieci w wieku przedszkolnym w ciągu najbliższych 20 lat zmniejszy się we wszystkich powiatach województwa śląskiego. Spadek liczby dzieci w tym wieku będzie najbardziej widoczny w Żorach (spadek o 46,6%), Sosnowcu (o 36%), Tychach (o 35,9%) oraz w powiecie częstochowskim, gdzie liczba dzieci w wieku 3–5 lat w porównaniu z rokiem 2010 zmniejszy się o 32,4%. Najmniejszy spadek liczby dzieci w tym wieku będzie miał miejsce w Chorzowie (o 9%), powiecie bieruńsko-łędzkim (o 9,2%) oraz powiecie mikołowskim (o 11,3%). W powiecie bielskim liczba dzieci zmniejszy się w badanym okresie o 14,8%. Natomiast w powiecie m. Bielsko-Biała – w perspektywie roku 2030 – będzie miał miejsce spadek liczby dzieci w wieku przedszkolnym o 18,3%.

Analizując zmiany dotyczące liczby dzieci w wieku wczesnoszkolnym (pierwsza mapa powyżej – s.22), można zaobserwować, że w większości powiatów województwa śląskiego liczba dzieci w wieku 6–8 lat zmniejszy się w perspektywie roku 2030. Największy spadek zostanie zanotowany w Żorach (o 32,5%), Tychach (o 25,2%) oraz w powiecie częstochowskim (o 26,5%). Jednak w nielicznych powiatach liczba dzieci w wieku wczesnoszkolnym wzrośnie w długiej perspektywie czasu. Będzie to miało miejsce w Chorzowie (wzrost o 10,9%), powiecie mikołowskim (o 8,9%), Gliwicach (o 3%) oraz w Bielsku-Białej, gdzie liczba dzieci w wieku wczesnoszkolnym wzrośnie o 1%. Zgodnie ze sporządzonymi prognozami, w następstwie zmniejszającej się liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli i klas I–III szkół podstawowych, w większości powiatów województwa śląskiego, w dłuższej perspektywie czasu należy spodziewać się spadku zapotrzebowania rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej.

Poziom zatrudnienia i stopa bezrobocia w regionie

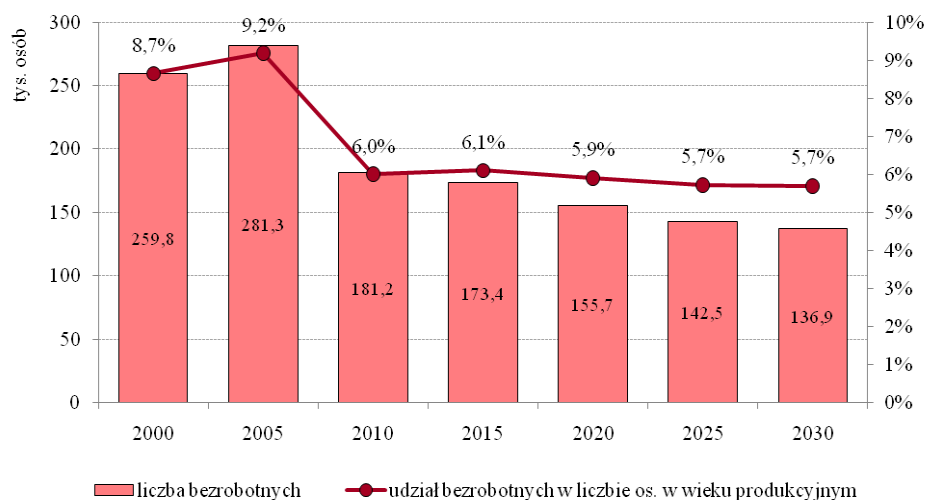
Przy ocenie sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa śląskiego istotne jest uwzględnienie analizy poziomu zatrudnienia i stopy bezrobocia w regionie. Wskaźniki te wskazują, jak kształtuje się zapotrzebowanie rynku pracy na przedstawicieli różnych zawodów, w tym także nauczycieli w placówkach oświatowych.

Analiza stopy bezrobocia wskazuje, że bezrobocie na Śląsku jest niższe od ogólnopolskiego, bez względu na badany rok sprawozdawczy. Na koniec grudnia 2010 roku stopa bezrobocia w województwie wynosiła 9,9%, podczas gdy wartość tego wskaźnika dla kraju kształtowała się na

poziomie 12,3%. W porównaniu z 2009 rokiem stopa bezrobocia na Śląsku wzrosła o 0,5 p.p. (punktów procentowych), a liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy zwiększyła się o 12 773 osoby – do 181 200 osób pozostających bez zatrudnienia¹⁷.

Tendencja dotycząca kształtowania się liczby osób bezrobotnych w regionie może mieć istotny wpływ na poziom bezrobocia wśród nauczycieli. Szczegółowe dane dotyczące zmiany liczby osób pozostających bez pracy w okresie historycznym, prognozy dotyczące kształtowania się liczby bezrobotnych, jak również udział bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym w regionie śląskim obrazowo przedstawiono na wykresie 4.

Wykres 4. Liczba bezrobotnych oraz ich udział w liczbie osób w wieku produkcyjnym w woj. śląskim w latach 2005–2030

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dot. liczby bezrobotnych zarejestrowanych [data dostępu: 14.06.2011].

¹⁷ *Rynek pracy w województwie śląskim w 2010 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Katowice, marzec 2011, http://www.wup-katowice.pl/_data/assets/pdf_file/0016/13624/Analiza_roczna_2010_29032011.pdf; GUS, BDL, www.stat.gov.pl/bdl, dane dot. bezrobocia [data dostępu: 13.06.2011].

Liczba osób bezrobotnych w województwie śląskim w latach 2010–2030 będzie się nieustannie zmniejszać z 181,2 tys. w 2010 roku do 136,9 tys. w 2030 roku. W okresie predykcji nieznacznie zmniejszy się także udział bezrobotnych w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym (o 0,3 p.p.).

W kontekście niniejszego opracowania istotne wydają się być dane dotyczące liczby osób zatrudnionych i liczby bezrobotnych w sekcji edukacja w województwie śląskim. Szczegółowe informacje dotyczące liczby pracowników sekcji edukacja w regionie śląskim oraz ich udział w ogólnej liczbie osób posiadających zatrudnienie na Śląsku i w Polsce zostały przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Zatrudnieni w sekcji edukacja w województwie śląskim i ich udział w ogólnej liczbie zatrudnionych na Śląsku i w Polsce

Wyszczególnienie		Zatrudnienie ogółem				
		2005	2006	2007	2008	2009
ogółem	śląskie	121 960	120 889	121 517	121 011	125 307
udział w ogólnie liczbie zatrudnionych (w %)	śląskie	8,10	7,83	7,58	7,41	7,87
	Polska	8,16	7,95	7,67	7,58	8,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dotyczące pracujących w głównym miejscu pracy według sektorów ekonomicznych i sekcji PKD 2004/2007 [data dostępu: 14.06.2011].

Z przedstawionych danych wynika, że zatrudnienie w sekcji edukacja w województwie śląskim w latach 2005–2009 utrzymywało się na względnie stałym poziomie. W 2009 roku w porównaniu z rokiem 2005 liczba zatrudnionych w tej sekcji wzrosła o 2,7%. Udział zatrudnionych w edukacji w ogólnej liczbie pracujących we wszystkich sekcjach gospo-

darki w regionie przyjmował tendencję spadkową do 2008 roku, po czym nieznacznie wzrósł w 2009 roku. W roku tym w województwie śląskim w edukacji pracowało 7,87% ogółu zatrudnionych¹⁸. Warto również zwrócić uwagę, że na Śląsku odsetek osób zatrudnionych w edukacji w każdym badanym roku był niższy niż w skali całego kraju.

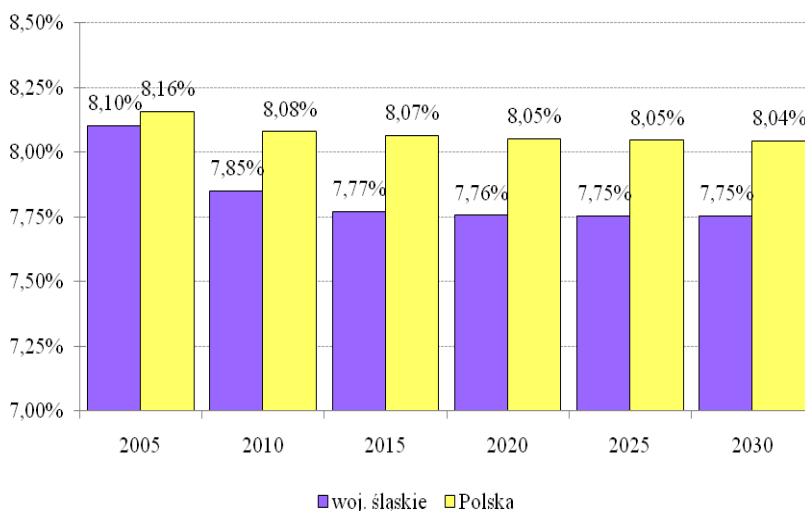
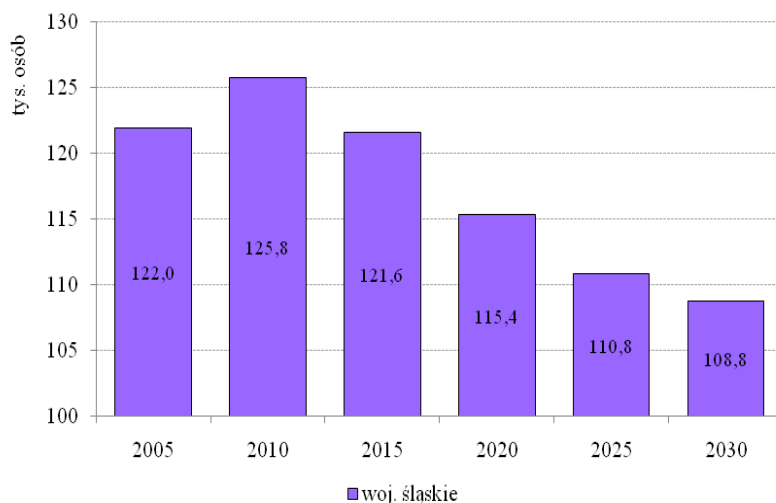
Na koniec 2010 roku w regionie śląskim było zarejestrowanych 2963 bezrobotnych, którzy wcześniej pracowali w sekcji edukacja, wśród których 2289 osób pozostających bez pracy stanowiły kobiety. W okresie tym liczba ofert pracy w edukacji wynosiła 5918, co stanowiło 5,2% ogólnej liczby ofert zgłoszonych do powiatowych urzędów pracy¹⁹. Z przedstawionych danych wynika, że liczba ofert pracy zgłaszanych przez rynek oświatowy w województwie śląskim jest niższa niż liczba osób poszukujących pracy w tej sekcji gospodarki.

Ponadto prognozy wskazują na stopniowy spadek liczby pracujących w sekcji edukacja w województwie śląskim do 2030 roku (por. wykres 5). Podczas gdy w 2010 roku w sekcji edukacja na Śląsku pracowało 125,8 tys. osób, w 2030 roku ich liczba zmniejszy się o 13,5% do poziomu 108,8 tys. osób. W badanym okresie nieznacznie zmniejszy się również udział pracujących w edukacji w ogólnej liczbie zatrudnionych w regionie śląskim (z 7,85% w 2010 roku do 7,75% w 2030 roku). Podobnie jak w okresie historycznym, również w okresie prognozy udział osób zatrudnionych w sekcji edukacja w regionie śląskim będzie mniejszy niż w skali całego kraju.

¹⁸ *Rynek pracy w województwie śląskim w 2009 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, grudzień 2010.

¹⁹ *Bezrobocie w województwie śląskim*, Urząd Statystyczny w Katowicach, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/katow/ASSETS_bezrobocie22010.pdf [data dostępu: 16.06.2011].

Wykres 5. Liczba pracujących w sekcji edukacja w woj. śląskim (pierwszy wykres poniżej) oraz ich udział w ogólnej liczbie zatrudnionych na Śląsku i w Polsce (drugi wykres poniżej) w latach 2005–2030

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dot. pracujących w głównym miejscu pracy według sektorów ekonomicznych i sekcji PKD 2004/2007 [data dostępu: 14.06.2011].

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że w najbliższych latach liczba pracowników sekcji edukacja w województwie śląskim ulegnie zmniejszeniu. W istotnym stopniu na sytuację tę

wpływie zmniejszająca się liczba dzieci i młodzieży, do których wychowywania i kształcenia potrzebna będzie mniejsza liczba pracowników śląskiego rynku edukacyjnego niż ma to miejsce obecnie.

Wynagrodzenia mieszkańców województwa śląskiego

Wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą regionu mają otrzymywane przez mieszkańców wynagrodzenia. Dane dotyczące przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto ogółem zestawiono z wynagrodzeniami otrzymywanymi przez pracowników sekcji edukacja w województwie śląskim. Poziom otrzymywanych wynagrodzeń ma istotny wpływ na decyzję młodych osób, które zamierzają związać swoją zawodową przyszłość z rynkiem oświaty. Może mieć to również przełożenie na jakość kształcenia dzieci i młodzieży. Relatywnie nisko opłacani pracownicy sekcji edukacja, w tym nauczyciele wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, mogą nie mieć motywacji do podnoszenia swoich kwalifikacji, co bezpośrednio wpłynie na poziom nauczania dzieci w przedszkolach i klasach I–III szkół podstawowych.

Szczegółowe dane dotyczące średniego miesięcznego wynagrodzenia brutto ogółem oraz w sekcji edukacja w województwie śląskim i w Polsce zostały zaprezentowane w tabeli 2.

Tabela 2. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w sekcji edukacja i ogółem w województwie śląskim oraz w Polsce w latach 2005–2009

Wyszczególnienie	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto									
	ogółem					sekcja edukacja				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Polska	2360,6	2475,9	2672,6	2942,2	3101,7	2469,3	2571,4	2712,4	2963,7	3161,9
woj. śląskie	2434,0	2560,3	2735,3	3020,7	3185,5	2365,3	2469,1	2601,7	2846,3	3037,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dotyczące przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej według PKD 2007 [data dostępu: 15.06.2011].

Średnie miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie śląskim na przestrzeni badanego okresu było wyższe od średniego wynagrodzenia dla Polski, a jego wartość przyjmowała tendencję wzrostową. Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotne jest, jak kształtują się wynagrodzenia w sekcji edukacja²⁰. Z zaprezentowanych danych wynika, że wynagrodzenie w sekcji edukacja jest niższe niż przeciętne płace w województwie śląskim. Jest ono także niższe od przeciętnego wynagrodzenia osiąganego przez pracowników sekcji edukacja w kraju, jednak z roku na rok wysokość płacy przedstawicieli tej sekcji – w kraju, jak i na Śląsku – zwiększa się. Na koniec 2009 roku pracownicy sekcji edukacja w regionie śląskim zarabiali średnio 3037,7 zł brutto. Wynagrodzenie to było niższe od średniego miesięcznego wynagrodzenia w regionie o 4,6%²¹.

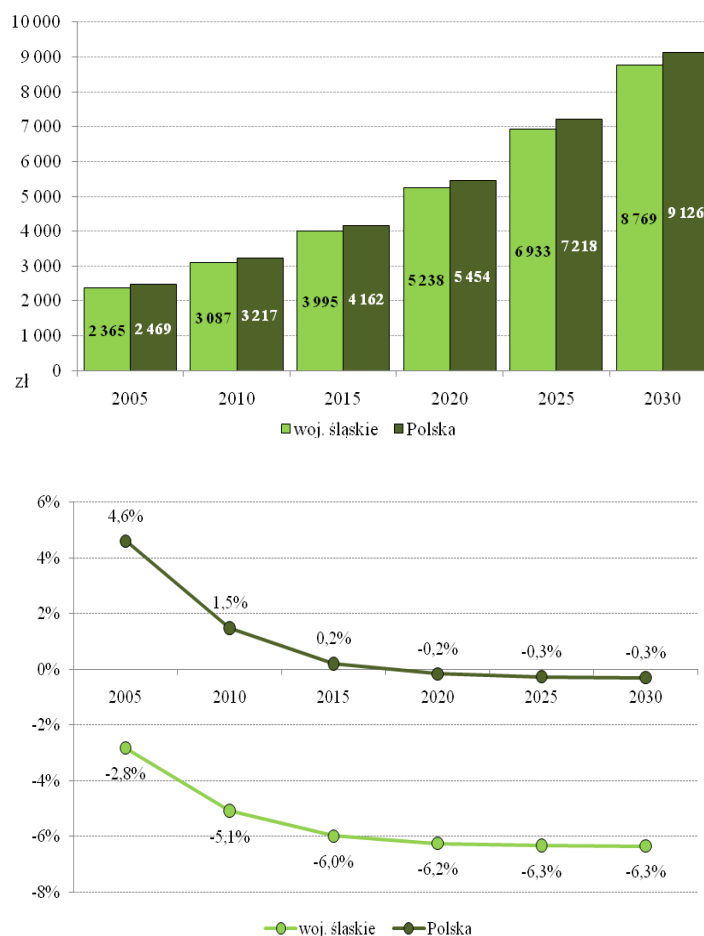
Należałoby również sprawdzić, jak będzie kształtował się poziom wynagrodzeń otrzymywanych przez pracowników rynku edukacyjnego w kolejnych latach. W tym celu zostały przeprowadzone prognozy doty-

²⁰ Do pracowników sekcji edukacja należą m.in. nauczyciele wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego.

²¹ GUS, BDL, www.stat.gov.pl/bdl, dane dot. wynagrodzeń przeciętnych w gospodarce narodowej [data dostępu: 16.06.2011].

czące wielkości przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w województwie śląskim oraz w Polsce do roku 2030. Uwzględniono także odchylenie wartości wynagrodzeń otrzymywanych przez pracowników sekcji edukacja od średniej płacy w regionie oraz w całym kraju. Szczegółowe dane na ten temat zostały przedstawione na wykresie 6.

Wykres 6. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sekcji edukacja w woj. śląskim i w Polsce oraz odchylenie od średniej płacy w woj. śląskim i w Polsce w latach 2005–2030

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dot. wynagrodzeń według PKD 2007 [data dostępu: 16.06.2011].

W okresie prognozy przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sekcji edukacja będzie wzrastać zarówno w województwie śląskim, jak i w skali całego kraju. Należy jednak zauważyć, że w każdym roku prognozy wynagrodzenie otrzymywane przez pracowników rynku edukacyjnego na Śląsku będzie niższe w porównaniu z jego poziomem odnotowanym dla Polski. Płace otrzymywane przez pracowników sekcji edukacja w regionie – w okresie predykcji – będą również o około 6% niższe od średnich wynagrodzeń otrzymywanych przez pracowników w województwie śląskim. Pracownicy rynku oświatowego w skali całego kraju będą otrzymywali wyższe wynagrodzenia niż na Śląsku, a średnie płace będą zbliżone do tych otrzymywanych przez pracowników innych sekcji gospodarki. Niższe wynagrodzenia otrzymywane przez pracowników sekcji edukacja na Śląsku, w porównaniu z ich poziomem dla kraju, jak również niższe od średnich wynagrodzeń otrzymywanych przez wszystkich pracowników w regionie, mogą przyczynić się do tego, że mniejsza liczba młodych ludzi będzie chciała podjąć kształcenie na kierunkach pedagogicznych, mając perspektywę otrzymywania takiego wynagrodzenia.

Uwarunkowania lokalne województwa śląskiego konieczne do uwzględnienia w programach praktyk pedagogicznych

Specyfika społeczno-ekonomiczna poszczególnych regionów, jak również określone potrzeby placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych, wymagają odpowiedniego przygotowania absolwentów kierunku pedagogika po specjalności wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna. W kontekście tematyki niniejszego opra-

cowania stwarza to konieczność uwzględnienia uwarunkowań lokalnych przy podejmowaniu konkretnych działań mających na celu dostosowanie tematyki praktyk pedagogicznych do specyfiki województwa śląskiego.

Problematyka jakości praktyk pedagogicznych od dłuższego czasu zwraca uwagę środowiska nauczycielskiego oraz rodziców dzieci, które są głównymi odbiorcami efektów przygotowania do pracy przyszłych nauczycieli. Tematyka ta nabiera wyjątkowego znaczenia na specjalnościach: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną. Absolwenci tego typu specjalności – przygotowujący do sprawowania opieki nad małymi dziećmi i prowadzenia terapii – wymagają zdobycia szczególnych umiejętności.

Do uwarunkowań lokalnych Śląska, wartych uwzględnienia przy projektowaniu programów praktyk adresowanych do studentów studiów pedagogicznych, należy zaliczyć m.in. specyfikę śląskiego rynku pracy oraz jego przemysłowy charakter. Trwający obecnie przełom cywilizacyjny oraz transformacja modelu społeczno-ekonomicznego wymaga odejścia od typowo przemysłowego charakteru Śląska i kładzenia nacisku na zasoby materialne na rzecz koncepcji społeczeństwa informatycznego²² i gospodarki opartej na wiedzy²³, gdzie kluczową rolę odgrywają: wiedza oraz informacje niezbędne do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej regionu. W kontekście tego niezwykle istotne jest nabycie odpowiednich kompetencji przez nauczycieli, przekładających się bezpośrednio na

²² Społeczeństwo informacyjne (SI) to społeczeństwo charakteryzujące się przygotowaniem oraz zdolnością do użytkowania systemów informatycznych, skomputeryzowane i wykorzystujące usługi telekomunikacyjne do przesyłania oraz zdalnego przetwarzania informacji (I Kongres Informatyki Polskiej, 1994, na podst. Raportu Bangemana dla Rady Europy).

²³ Gospodarka oparta na wiedzy (GOW) – według definicji OECD – GOW jest gospodarką bezpośrednio bazującą na tworzeniu (produkcji), dalszym przekazywaniu (dystrybucji) oraz praktycznym wykorzystaniu (wdrożeniu) wiedzy i informacji.

rozwój kompetencji uczniów, aby mogli oni funkcjonować w społeczeństwie opartym na wiedzy i informacji²⁴.

Należy postawić na rozwój oraz innowacyjność województwa śląskiego. Wskazany jest zatem szybki rozwój sektora usług, dla którego nieodzowne jest wykorzystywanie nowoczesnych technologii. Dlatego niezwykle istotne jest kształtowanie postaw oraz zdobywanie umiejętności wykorzystywania nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) przez obywateli już od najmłodszych lat, czyli w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Aby to jednak było możliwe, odpowiednio kompetencje oraz sprawność w posługiwaniu się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi muszą posiadać nauczyciele. Istnieje potrzeba włączania technologii informacyjno-komunikacyjnych do procesu kształcenia. Wymaga to zmian w programach nauczania na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich oraz w programach praktyk pedagogicznych.

Specyfika Śląska jako województwa polega również na różnorodności kulturowej jego poszczególnych obszarów. Różnorodność tę należy podtrzymywać i pielęgnować wśród najmłodszych mieszkańców województwa. Placówki oświatowe, w tym głównie przedszkola i szkoły podstawowe, powinny odgrywać kluczową rolę w przekazywaniu dzieciom dziedzictwa kulturowego regionu, jak również inspirować wszelkie działania twórcze, niezbędne przy odnajdowaniu oraz zachowywaniu swojej tożsamości²⁵. W województwie śląskim konieczne jest zwrócenie uwagi na edukację regionalną wśród dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Przyszli nauczyciele – już na etapie kształcenia – powinni

²⁴ Sielatycki M., *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*, <http://www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/13.pdf>, s. 16–17 [data dostępu: 17.06.2011].

²⁵ Sielatycki M., op.cit.

zdobyć umiejętności niezbędne do kształtowania wśród najmłodszych uczniów postaw obywatelskich oraz społecznych w kontekście regionalnym²⁶. Zdobyte umiejętności mogłyby być wykorzystywane w trakcie odbywania praktyk pedagogicznych w placówkach oświatowych województwa śląskiego.

Mając na uwadze uwarunkowania lokalne województwa śląskiego, wymagające programowania instytucjonalnych działań na rzecz dzieci, należy wymienić los wielu śląskich rodzin uwikłanych w rozłąkę migracyjną. W ostatnich latach z województwa śląskiego wyjeżdżało za granicę na okres ponad trzech miesięcy najwięcej osób z całego kraju. W latach 2006–2009 udział osób wyjeżdżających ze Śląska wynosił około 14% ogółu mieszkańców Polski emigrujących za granicę na ponad trzy miesiące. Śląskie wyróżnia się także na tle innych regionów największą liczbą wyjazdów zagranicznych na pobyt stały²⁷.

Wysoka skala migracji zarobkowej w regionie prowadzi do występowania zjawiska eurosieroctwa. Śląsk należy do województw, w których skala zjawiska eurosieroctwa jest najwyższa. W regionie śląskim w 2008 roku było około 5 tys. eurosierot, z czego aż 30% z nich zostało opuszczonych przez oboje rodziców, którzy wyjechali za granicę w celach zarobkowych.

Wyjazdy zarobkowe jednego lub obojga rodziców niosą za sobą wiele negatywnych konsekwencji dla ich nieletnich dzieci, które źle znoszą rozłąkę. Mimo tego, że mają rodziców, czują się jak dzieci osieroco-

²⁶ Sielatycki M., op.cit.

²⁷ Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, *Ludność czasowo nieobecna w związku z wyjazdem za granicę na okres ponad 3 miesiące*, www.stat.gov.pl [data dostępu: 17.06.2011].

ne, mają poczucie opuszczenia oraz osamotnienia²⁸. Rozłąka z jednym lub obojgiem rodziców w przypadku dzieci w wieku szkolnym może przyczynić się do lekceważenia obowiązków szkolnych. Przejawia się to zniechęceniem do nauki, brakiem pozytywnych ocen oraz może prowadzić do opuszczania zajęć lekcyjnych²⁹. W 2007 roku na Śląsku aż 6 tys. uczniów w wieku 7–16 lat przestało uczęszczać na zajęcia lekcyjne³⁰. Większość z nich wyjechała za granicę razem z rodzicami. Natomiast los części z nich nie jest znany Kuratoriom Oświaty. Prawdopodobnie przestali oni realizować obowiązek szkolny³¹.

Oslabienie opieki rodzicielskiej spowodowane wyjazdem migracyjnym, oprócz negatywnych skutków edukacyjnych dla dziecka może doprowadzić do poważnych trudności wychowawczych, jak i pojawienia się różnego rodzaju patologii. Można stwierdzić, że dzieci z rodzin migracyjnych znacznie częściej przejawiają różne formy aspołecznego zachowania niż ich rówieśnicy – wychowywani w rodzinach pełnych³². Eurosieroctwo można zatem zaliczyć do problemów społecznych, które nie mogą zostać zbagatelizowane.

W działaniach podejmowanych na rzecz minimalizowania negatywnych skutków i zmniejszania skali eurosieroctwa w województwie śląskim istotną rolę powinny odgrywać placówki oświatowe. To właśnie pracownicy oświaty i nauczyciele mają możliwość szybkiego zdiagnozo-

²⁸ Prusak P., Piekut-Burzyńska S., Gulin W., *Szkoła i opiekunowie wobec eurosieroctwa w województwie kujawsko-pomorskim*, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2010.

²⁹ Kozak S., *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Difin, Warszawa 2010.

³⁰ Rabenda M., Kościelna J., *Eurosierot jest u nas więcej niż przypuszczano*, „Polska Times”, 24.08.2008, <http://www.polskatimes.pl/fakty/kraj/38669,eurosierot-jest-u-nas-wiecej-niz-przypuszczano,id,t.html> [data dostępu: 16.06.2011].

³¹ Ibidem.

³² Leśniak M., *Emigracja zarobkowa – rodzina polska w nowej rzeczywistości społeczno-wychowawczej*, s. 8, www.malopolska.edu.pl/plik/55/ [data dostępu: 16.06.2011].

wania problemów rodzinnych, wychowawczych oraz trudności w nauce, z którymi boryka się dziecko. Po rozpoznaniu pojawiających się trudności, mogą oni podjąć odpowiednie działania. Aby to jednak było możliwe, pracownicy placówek oświatowych muszą mieć świadomość występowania negatywnych skutków eurosieroctwa, sposobów rozpoznania pojawiających się problemów i możliwych do podjęcia działań. Problematyka eurosieroctwa powinna być poruszana już na etapie kształcenia przyszłych nauczycieli.

W trosce o jakość opieki oraz wychowania młodego pokolenia zamieszkującego województwo śląskie, konieczne jest włączenie do programów nauczania kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich zagadnień związanych z pracą socjalną. Przekazywana podczas studiów pedagogicznych wiedza teoretyczna związana z pracą socjalną powinna być poszerzona o praktykę, która umożliwi przyszłym nauczycielom funkcjonowanie w rzeczywistości społecznej. Zaleca się, aby w projektowanych w województwie śląskim programach praktyk, adresowanych do studentów studiów pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną, szczególną uwagę zwrócono na aspekt pracy socjalnej. Jest to wyjątkowo istotne w regionie śląskim, gdzie socjalny charakter problemów wychowawczych oraz opiekuńczych u dzieci wymaga poszerzenia kompetencji absolwentów kierunku pedagogika po specjalnościach: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną, o wiedzę i doświadczenia związane z pracą socjalną. Obecnie, ze względu na niezrozumienie jej pedagogicznego charakteru, praca socjalna jest traktowana jako odrębny kierunek studiów.

W regionie śląskim szczególnie istotne wydaje się przełamanie podziałów między zakresami kształcenia przyszłych nauczycieli oraz pracowników socjalnych. Przyczynić się do tego mogą nowo tworzone programy praktyk pedagogicznych. Aby studenci kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich mogli w praktyce wykorzystać umiejętności związane z pracą socjalną, dobrym rozwiązaniem byłoby nawiązanie współpracy szkół wyższych z województwa śląskiego, kształcących przyszłych pedagogów, z lokalnymi ośrodkami instytucji pomocy społecznej, w których studenci specjalności nauczycielskich mogliby odbywać praktyki pedagogiczne. Po wprowadzeniu tego typu zmian praktyki pedagogiczne mogłyby odegrać istotną rolę w niwelowaniu negatywnych skutków migracji zarobkowej na poziomie losów małych dzieci i całej społeczności zamieszkującej województwo śląskie. Odbycie przez przyszłych nauczycieli obowiązkowej praktyki w ośrodku pomocy społecznej zwiększy umiejętności kadry nauczycielskiej w zakresie wykonywania pracy socjalnej z dziećmi dotkniętymi negatywnymi skutkami eurosieroctwa w województwie śląskim. Zdobyte podczas praktyk pedagogicznych doświadczenie z pewnością zaowocuje w późniejszej pracy nauczyciela z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, uwikłanymi w rozłąkę migracyjną ze swoimi rodzicami.

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że istnieje uzasadniona potrzeba uwzględnienia w projektowanych programach praktyk pedagogicznych specyfiki makroregionu śląskiego w kontekście oddziaływania przedszkolnego i wczesnoszkolnego na dzieci.

2. Kształcenie na kierunku pedagogika w województwie śląskim

Dobrze wykształcone społeczeństwo, dbałość o edukację oraz inwestowanie w rozwój intelektualny są filarem nowoczesnej gospodarki. Rozwój kapitału ludzkiego oraz edukacja stanowią bazę do budowy gospodarki opartej na wiedzy. Edukacja jest bez wątpienia również jednym z najważniejszych wyzwań przyszłości dla polskiego społeczeństwa, ma bowiem podstawowe znaczenie dla tworzenia przewagi konkurencyjnej całego kraju, jak i poszczególnych regionów.

Województwo śląskie zaliczane jest do największych w kraju ośrodków akademickich i naukowych. W 2010 roku w regionie znajdowało się 45 szkół wyższych oraz 39 ośrodków zamiejscowych³³, oferujących różne kierunki kształcenia oraz specjalności, przygotowujące młodych ludzi do wejścia na regionalny rynek pracy³⁴. Spośród wielu kierunków studiów dużym zainteresowaniem na Śląsku cieszy się pedagogika. W województwie śląskim znajduje się 12 szkół wyższych oferujących kształcenie na tym kierunku. Uczelnie te oferują zarówno trzyletnie licencjackie studia I stopnia, jak i studia II stopnia – dwuletnie magisterskie uzupełniające. W ramach kierunku pedagogika studenci spośród dużej liczby specjalności mogą wybierać tę, która najbardziej odpowiada ich zainteresowaniom. Należą do nich m.in. specjalności nauczycielskie, na

³³ Bank Danych Lokalnych, GUS.

³⁴ *Edukacja*, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, http://www.slaskie.pl/strona_n.php?jezyk=pl&grupa=3&dzi=1251975596&id_menu=266 [data dostępu: 17.06.2011].

których można zdobyć wiedzę niezbędną do wykonywania zawodu nauczyciela. Wśród specjalności nauczycielskich można wyróżnić specjalność: edukacja przedszkolna i/lub edukacja wczesnoszkolna. Na poszczególnych uczelniach ich nazwy różnią się między sobą. Na niektórych uczelniach są to specjalności połączone, na innych z kolei są realizowane oddzielne. Różnią się one także zakresem przedmiotów, których zaliczenie jest wymagane do ukończenia studiów. Jednak wspólnym celem ich tworzenia jest przygotowanie wysoko wykwalifikowanej oraz kompetentnej kadry pedagogicznej do pracy z dziećmi w charakterze nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III) i/lub nauczyciela w przedszkolu – w szkołach publicznych i niepublicznych.

Poniżej została przedstawiona oferta edukacyjna uczelni wyższych z województwa śląskiego kształcących na kierunku pedagogika w zakresie wychowania przedszkolnego i/lub edukacji wczesnoszkolnej (por. tabela 3). Dokonano również rozgraniczenia na specjalności, które studenci mogą wybierać na 3-letnich studiach licencjackich (I stopnia) oraz 2-letnich studiach uzupełniających magisterskich (II stopnia), w trybie stacjonarnym (dziennym) i/lub niestacjonarnym (zaocznym).

Tabela 3. Oferta edukacyjna śląskich uczelni wyższych kształcących na kierunku pedagogika w zakresie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, na studiach I i II stopnia

Uczelnia	Specjalność	Studia I stopnia	Studia II stopnia
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i edukacja przedszkolna	X	X
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i edukacja przedszkolna z językiem obcym	X	X

Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne	X	
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z nauczaniem języka angielskiego	X	
Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda w Mysłowicach	pedagogika wczesnoszkolna	X	
	pedagogika przedszkolna	X	
	pedagogika wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne		X
Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfantego w Katowicach	wychowanie przedszkolne i opieka nad dzieckiem do lat trzech	X	
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie fizyczne	X	
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu	edukacja elementarna ze specjalnością dodatkową język obcy	X	
Uniwersytet Śląski w Katowicach	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne	X	X
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i edukacja informatyczna	X	X
	zintegrowana edukacja wcze- snoszkolna i oligofrenopedagogika	X	X
Wyższa Szkoła	pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym	X	

Administracji w Bielsku-Białej	pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną	X	
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym		X
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z oligofrenopedagogiką		X
Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górnicy	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne	X	
	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i oligofrenopedagogika	X	
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie	edukacja wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym	X	X
	edukacja wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym i nauczaniem języka angielskiego	X	X
	edukacja wczesnoszkolna z arteterapią	X	X
	edukacja wczesnoszkolna z informatyką szkolną	X	X
	wychowanie przedszkolne z nauczaniem języka angielskiego	X	X
	wychowanie przedszkolne i opieka nad dzieckiem	X	X
Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu	zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne	X	X

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych z portali internetowych śląskich uczelni wyższych kształcących na kierunku pedagogika [data dostępu: 18.06.2011].

Z przedstawionych danych wynika, że w województwie śląskim jest 10 uczelni kształcących na kierunku pedagogika w zakresie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. W większości szkół istnieją specjalności, których podstawa programowa obejmuje zarówno pedagogikę wczesnoszkolną, jak i wychowanie przedszkolne. Dla studentów studiów pedagogicznych, którzy zamierzają związać swoją zawodową przyszłość z sektorem oświaty, lepszy jest wybór specjalności łączącej wychowanie przedszkolne z edukacją wczesnoszkolną. Absolwenci po ukończeniu tej specjalności będą mieli większe możliwości znalezienia zatrudnienia na regionalnym rynku pracy.

Warto również zwrócić uwagę, że w województwie śląskim większość uczelni kształcących na kierunku pedagogika nie posiada w swojej ofercie edukacyjnej specjalności nauczycielskiej łączącej edukację wczesnoszkolną i wychowanie przedszkolne z nauką języków obcych. Obecnie ogólnoeuropejskie tendencje wskazują na obniżanie wieku rozpoczęcia nauki języków obcych, w tym głównie języka angielskiego, który stał się językiem międzynarodowym. W młodym wieku dzieciom najłatwiej przychodzi nauka języków obcych. Pierwsze lata nauki powinny być dla dzieci przyjemnością, a nauka języków obcych powinna mieć charakter zabawy. Żeby to jednak był możliwe, nauczyciele muszą być odpowiednio przygotowani do nauczania języków obcych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Wydaje się zatem, że specjalność: edukacja wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym i nauczaniem języka angielskiego powinna znaleźć się w ofercie edukacyjnej wszystkich szkół wyższych z regionu śląskiego mających w swojej ofercie specjalności nauczycielskie. Ukończenie tego typu specjalności zwiększy szanse ab-

solwentów na znalezienie zatrudnienia w placówkach oświatowych w regionie śląskim oraz na terenie całego kraju.

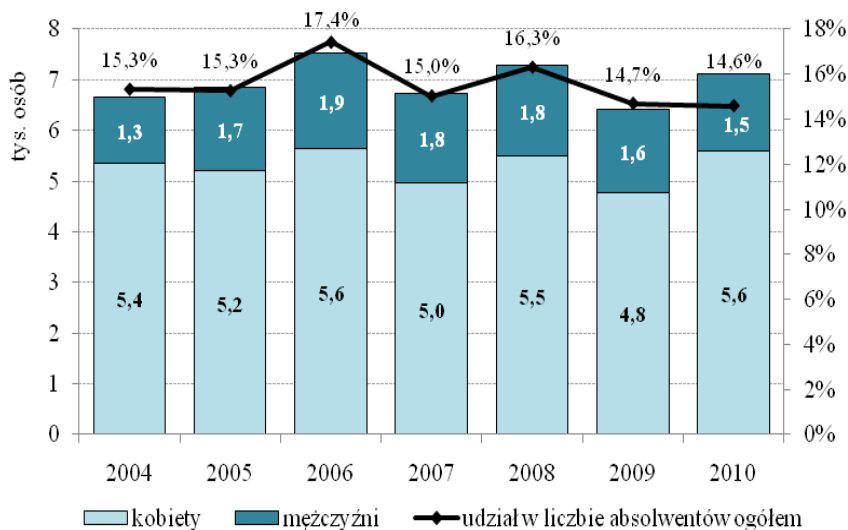
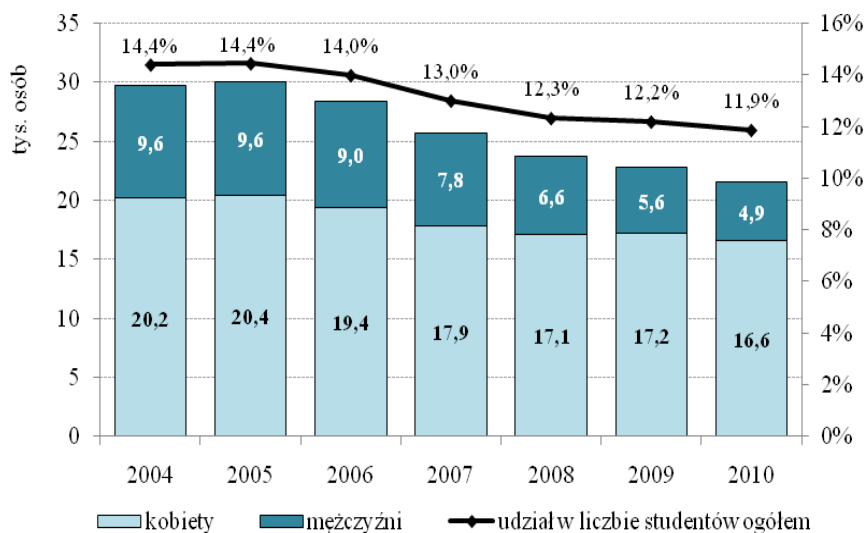
Bogata oferta edukacyjna śląskich szkół wyższych na kierunku pedagogika odpowiada na duże zainteresowanie młodych ludzi kształceniem w tym zakresie. Na uczelniach wyższych w regionie śląskim najczęściej osób kształci się właśnie na kierunkach pedagogicznych. Jest to również najbardziej popularny kierunek wśród osób ubiegających się o przyjęcie na studia³⁵. Tendencja ta obserwowana jest również w skali całej Polski, gdzie na kierunkach pedagogicznych kształci się 12% wszystkich studentów³⁶.

Z dużą liczbą studentów kierunków pedagogicznych wiąże się duża liczba absolwentów tego typu kierunków, wchodzących na regionalny oraz lokalny rynek pracy. Znaczną część studentów i absolwentów pedagogiki stanowią kobiety, mające duży problem ze znalezieniem zatrudnienia po ukończeniu studiów. Szczegółowe dane historyczne dotyczące liczby studentów i absolwentów kierunków pedagogicznych oraz ich udział w ogólnej liczbie studentów i absolwentów w województwie śląskim zostały przedstawione na wykresie 7, który znajduje się na następnej stronie.

³⁵ Pedagogika wczesnoszkolna i wychowanie przedszkolne jest jednym z najbardziej obleganych kierunków studiów na Uniwersytecie Śląskim. W 2009 roku na 1 miejsce przypadało około 15 kandydatów. Dane za: Warchała M., *W kryzysie młodzi chcą do szkół i urzędów*, „Gazeta Wyborcza”, 19.07.2009, http://katowice.gazeta.pl/katowice/1,35022,6837934,W_kryzysie_mlodzi_chca_do_szkol_i_urzedow.html [data dostępu: 18.06.2011].

³⁶ *Dane statystyczne o szkolnictwie wyższym*, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, <http://www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/dane-statystyczne-o-szkolnictwie-wyzszym/> [data dostępu: 18.06.2011].

Wykres 7. Liczba studentów (pierwszy wykres poniżej) i absolwentów (drugi wykres poniżej) kierunków pedagogicznych w woj. śląskim z uwzględnieniem płci oraz udział w łącznej liczbie studentów/absolwentów w latach 2004–2010

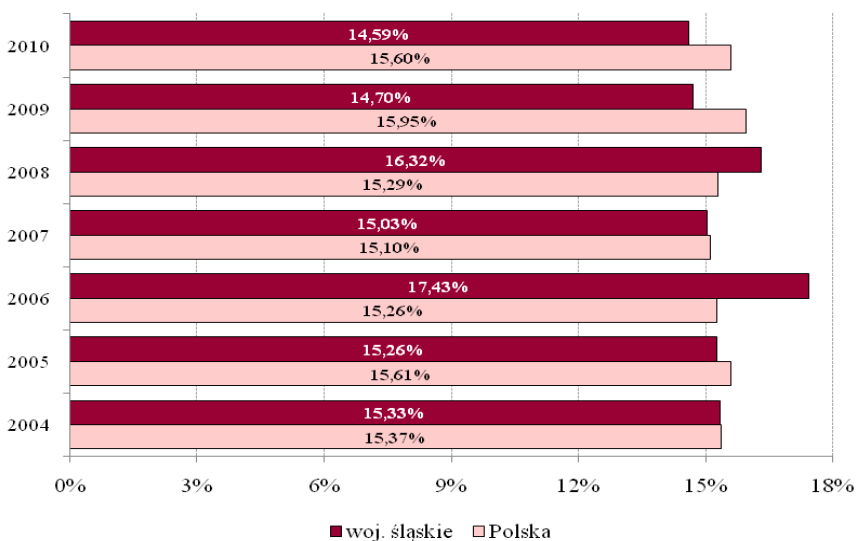
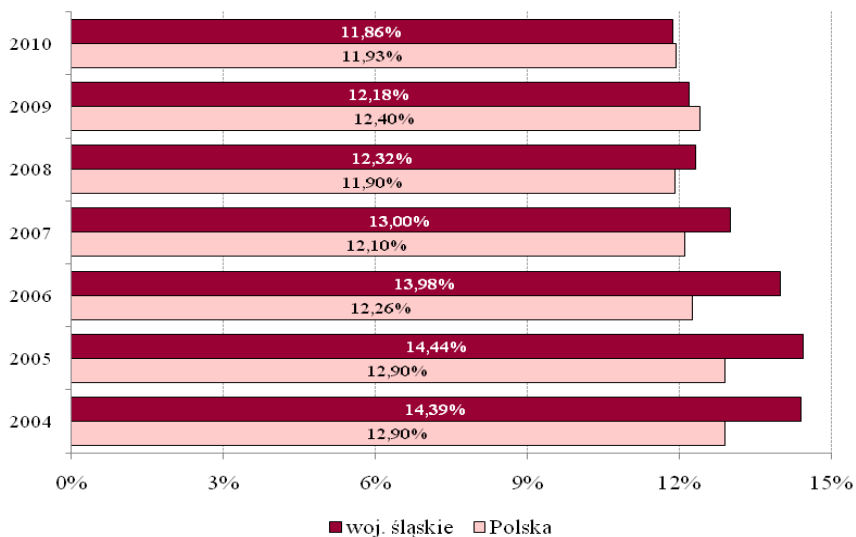

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dot. studentów i absolwentów według typów szkół, trybu nauczania, płci i kierunku studiów [data dostępu: 17.07.2011].

Liczba studentów kierunków pedagogicznych w województwie śląskim z roku na rok, począwszy od 2006 roku, zmniejsza się. W 2010 roku na kierunkach pedagogicznych w regionie śląskim studiowało łącznie 21 505 studentów. Należy jednocześnie zwrócić uwagę na fakt, że wśród studentów omawianych kierunków zdecydowaną przewagę liczebną mają kobiety. Z roku na rok udział kobiet wśród studentów kierunków pedagogicznych w regionie śląskim ulega zwiększeniu – z 67,8% w 2004 roku, przez 69,5% w 2007 roku, do 77,3% w roku 2010. Jeszcze większa przewaga liczebna kobiet widoczna jest w grupie absolwentów kierunków pedagogicznych. W 2010 roku spośród 7119 osób, które uzyskały tytuł wyższej uczelni, 78,5% z nich stanowiły kobiety. Analiza danych dotyczących liczby studentów i absolwentów kierunków pedagogicznych wskazuje jednak, że spadkowy trend widoczny w przypadku liczby studentów wyżej wymienionych kierunków nie znalazł odzwierciedlenia w liczbie absolwentów, która ulegała wahaniom z roku na rok.

Dla zobrazowania liczby studentów oraz absolwentów pedagogiki dokonano również zestawienia ich udziału w ogólnej liczbie studentów i absolwentów w województwie oraz w całym kraju (por. wykres 8).

Wykres 8. Udział studentów (wykres po lewej) oraz absolwentów (wykres po prawej) kierunków pedagogicznych w łącznej liczbie studentów/absolwentów w woj. śląskim i w Polsce w latach 2004–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dot. studentów i absolwentów według typów szkół, trybu nauczania, płci i kierunku studiów [data dostępu: 17.06.2011].

Pomimo zaobserwowanego spadku liczby studentów kierunków pedagogicznych ich udział w ogólnej liczbie studentów jest nadal wysoki. Do roku 2008 włącznie w regionie śląskim udział studentów pedagogiki w ogólnej liczbie studentów był wyższy niż w całym kraju (zmniejszył się z 14,4% w 2004 roku do 12,3% w 2008 roku). Z kolei w ostatnich latach analizowanego okresu udziały te były niemal równe. Jeśli chodzi o liczbę absolwentów kierunków pedagogicznych, to w całym analizowanym okresie ich liczba ulegała dosyć znacznym wahaniom. Rozpatrując okres 2004–2010 można zauważyć, że udział absolwentów pedagogiki w ogólnej liczbie absolwentów dla wszystkich kierunków studiów w województwie śląskim tylko w 2006 i 2008 roku przewyższył ich odsetek odnotowany dla Polski. W pozostałych analizowanych latach udział absolwentów pedagogiki w regionie śląskim był niższy niż w kraju. Liczba absolwentów kierunków pedagogicznych jest nadal zbyt duża z punktu widzenia liczby miejsc pracy dla osób posiadających takie wykształcenie. Korzystnym zjawiskiem jest jednak nieustannie zmniejszająca się liczba studentów pedagogiki w województwie śląskim. Jest to zapewne spowodowane większą świadomością młodych osób, zdających sobie sprawę z tego, że po ukończeniu tego kierunku studiów mogą mieć trudności w znalezieniu zatrudnienia na regionalnym rynku pracy.

W kontekście możliwości znalezienia zatrudnienia przez absolwentów pedagogiki po specjalnościach nauczycielskich bardzo ważna wydaje się jakość kształcenia przyszłych nauczycieli na śląskich uczelniach wyższych. W związku z dużą popularnością tego kierunku studiów prawdopodobnie tylko absolwenci najlepiej przygotowani do wykonywania zawodu nauczyciela nie będą mieli większych problemów ze znalezieniem zatrudnienia na regionalnym rynku pracy. Dlatego niezmiernie

istotna jest modyfikacja treści i metod kształcenia przyszłych nauczycieli oraz tworzenie odpowiednio przygotowanych programów praktyk pedagogicznych. Praktyki wydają się jednym z głównych elementów przygotowujących przyszłych nauczycieli do pracy w placówkach oświatowych. Porady zawarte w niniejszym opracowaniu mają na celu wskazanie pożądanych kierunków zmian dotyczących modyfikacji treści i metod kształcenia oraz zmian w programach praktyk pedagogicznych dostosowanych do uwarunkowań lokalnych województwa śląskiego.

3. Kształcenie na kierunku pedagogika w kontekście regionalnego rynku pracy

Ukończenie studiów pedagogicznych stwarza wiele możliwości zatrudnienia, m.in. w sekcji edukacja, jako nauczyciel w przedszkolu i w klasach I–III szkół podstawowych oraz jako pedagog szkolny. Jednak szeroka gama możliwości znalezienia pracy po ukończeniu studiów pedagogicznych musi wiązać się z zapotrzebowaniem na absolwentów tego typu kierunków studiów. W tym celu warto przeanalizować sytuację absolwentów kierunków pedagogicznych wchodzących na regionalny rynek pracy, mających zamiar podjąć zatrudnienie w sekcji edukacja, jako nauczyciel wychowania przedszkolnego i/lub nauczyciel nauczania początkowego.

Pewnych informacji na temat sytuacji absolwentów kierunków pedagogicznych na regionalnym rynku pracy dostarczają dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Katowicach. Z danych tych wynika, że w województwie śląskim pod koniec 2010 w powiatowych urzędach pracy zarejestrowanych było 20 778 osób z tytułem magistra lub inżyniera, pozostających bez pracy. W porównaniu z rokiem 2008 była to wartość niemal dwukrotnie wyższa (wzrost o 71,8%, w porównaniu do 47,6-procentowego wzrostu liczby bezrobotnych ogółem w województwie śląskim). Wśród wszystkich bezrobotnych absolwentów szkół wyższych w regionie śląskim osoby z wykształceniem pedagogicznym stanowią ich

największą część³⁷. W 2010 roku na Śląsku było 7119 absolwentów kierunków pedagogicznych pozostających bez zatrudnienia³⁸.

Ocenie sytuacji na regionalnym rynku pracy może służyć również analiza zawodów deficytowych i nadwyżkowych, którą prowadzi Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach³⁹. Do oceny deficytowości oraz nadwyżkowości zawodu służy wskaźnik intensywności nadwyżki (deficytu) zawodów. Określa się go jako iloraz średniej miesięcznej liczby ofert pracy w danym zawodzie w badanym okresie i średniej miesięcznej liczby zarejestrowanych bezrobotnych w tym zawodzie w danym okresie. Obliczona wartość tego wskaźnika pozwala na określenie, czy zawód jest aktualnie deficytowy, nadwyżkowy czy zrównoważony⁴⁰.

Przyjmuje się, że zawód nadwyżkowy⁴¹ to taki, dla którego wartość wskaźnika intensywności jest mniejsza od 0,9. Zawodem deficytowym⁴² jest zawód, dla którego wartość wskaźnika intensywności jest wyższa od 1,1. Natomiast zawód zrównoważony⁴³ to taki, dla którego wskaźnik intensywności zawiera się w przedziale od 0,9 do 1,1⁴⁴.

³⁷ Przybytek J., *Nie ślij dziecka na studia, bo wyląduje na zasilku*, „Dziennik Zachodni”, 21.02.2011, <http://www.dziennikzachodni.pl/slask/rybnik/371387,nie-lij-dziecka-na-studia-bo-wyl-duje-na-zasi-ku,id,t.html?cookie=1> [data dostępu: 20.06.2011].

³⁸ *Bezrobocie w województwie śląskim*, Urząd statystyczny w Katowicach, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/katow/ASSETS_bezrobocie22010.pdf [data dostępu: 20.06.2011].

³⁹ Należy mieć na uwadze, że ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych nie jest do końca obiektywnym narzędziem badającym zapotrzebowanie rynku pracy na przedstawicieli poszczególnych zawodów. Uwzględnia on bowiem tylko oferty pracy zgłoszone do powiatowych urzędów pracy.

⁴⁰ *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w powiecie miasto Świnoujście (raport roczny za 2009 r.)*, Powiatowy Urząd Pracy w Świnoujściu, marzec 2010, www.pup.swinoujscie.pl/index.php?download [data dostępu: 20.06.2011].

⁴¹ Zawód nadwyżkowy to taki, na który występuje niższe zapotrzebowanie rynku pracy niż liczba osób poszukujących pracy w tym zawodzie.

⁴² Zawód deficytowy to taki, na który występuje wyższe zapotrzebowanie rynku pracy niż liczba osób poszukujących pracy w tym zawodzie.

⁴³ Zawód zrównoważony to taki, w którym liczba szukających pracy jest podobna do liczby ofert pracy w tym zawodzie.

⁴⁴ *Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie śląskim w I półroczu 2010 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Katowice 2010, s. 4.

Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotna jest analiza zapotrzebowania regionalnego rynku pracy na nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Z analizy Rankingu zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie śląskim w I półroczu 2010 roku wynika, że wśród zawodów deficytowych, w których zarejestrowanych było, w tym okresie, co najmniej 50 bezrobotnych, znajdują się zawody: wychowawca w placówkach oświatowych, wychowawczych i opiekuńczych (wartość wskaźnika deficytu: 2,638) oraz nauczyciel w przedszkolu (wartość wskaźnika deficytu: 1,171)⁴⁵. Nie ma natomiast dostępnych danych dotyczących zawodu nauczyciela nauczania początkowego. Jednak jego przedstawicieli można zaliczyć do grona wychowawców w placówkach oświatowych. Wartość wskaźników nadwyżki/deficytu omawianych zawodów oraz wielkość „napływu” do bezrobocia przedstawicieli tych zawodów w latach 2007–2010 przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Wielkość „napływu” do bezrobocia oraz wartość wskaźnika nadwyżki/deficytu wybranych zawodów na rynku pracy województwa śląskiego w I półroczu w latach 2007–2010

Zawód	Napływ w I połowie roku				Wskaźnik nadwyżki/deficytu I półrocze			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
wychowawca w placówkach oświatowych, wychowawczych i opiekuńczych	74	59	54	80	1,689	3,847	3,907	2,638
nauczyciel przedszkola	86	66	102	117	0,965	1,621	0,912	1,171

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rankingu zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie śląskim w I półroczu 2010 roku, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Katowice 2010, s. 43, 45.

⁴⁵ Ibidem, s. 43

Z przedstawionych danych wynika, że spośród dwóch rozpatrywanych zawodów w lepszej sytuacji na śląskim rynku pracy znajdują się wychowawcy w placówkach oświatowych, wychowawczych i opiekuńczych, w tym m.in. absolwenci szkół pedagogicznych, którzy ukończyli specjalność edukacja wczesnoszkolna. W całym analizowanym okresie zawód ten był zawodem deficytowym. Najwyższą wartość tego wskaźnika (3,847) odnotowano w I półroczu 2008 roku. Oznacza to, że wychowawcy w placówkach oświatowych, opiekuńczych i wychowawczych w ostatnich latach należeli do osób poszukiwanych na regionalnym rynku pracy i mieli duże szanse na znalezienie zatrudnienia w swoim zawodzie w województwie śląskim. Obserwując obniżającą się – w I półroczu 2010 roku w stosunku do analogicznego okresu roku 2008 i 2009 – wartość wskaźnika deficytu w tym zawodzie, w kolejnych latach można spodziewać się pogorszenia sytuacji osób wykształconych w tym zawodzie na śląskim rynku pracy.

Do zawodów deficytowych na śląskim rynku pracy można również zaliczyć nauczyciela przedszkola. Potwierdzają to wartości wskaźnika nadwyżki/deficytu zawodu z 2008 i 2010 roku, przewyższające wartość 1,1. W tych latach zapotrzebowanie rynku pracy na nauczycieli w przedszkolach było wyższe niż liczba osób poszukujących pracy w tej profesji. Z kolei w latach 2007 i 2009 zawód ten można było zaliczyć do zawodów zrównoważonych. Warto zauważyć, że w I połowie 2010 roku wartość wskaźnika deficytu w tym zawodzie nieznacznie wzrosła w stosunku do analogicznego okresu 2009 roku.

Posiadanie zawodu nauczyciela nauczania początkowego oraz zawodu nauczyciela przedszkola, pomimo deficytowości tych profesji, nie gwarantuje podjęcia pracy w placówkach wychowania przedszkolnego i w klasach I–III szkół podstawowych. W zawodach tych występują oso-

by niemożące znaleźć zatrudnienia w województwie śląskim. Szczegółowe dane dotyczące liczby bezrobotnych posiadających jeden z wyżej wymienionych zawodów zostały zaprezentowane w tabeli 5.

Tabela 5. Bezrobotni nauczyciele w województwie śląskim (stan na koniec 2010 roku)

Zawód	Bezrobotni ogółem	W tym:				
		kobiety	absolwenci		powyżej 12 miesięcy	
			razem	kobiety	razem	kobiety
nauczyciel nauczania początkowego	151	148	13	13	38	37
nauczyciel przedszkola	168	168	7	7	48	48

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie śląskim w 2010 roku, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Katowice 2010.

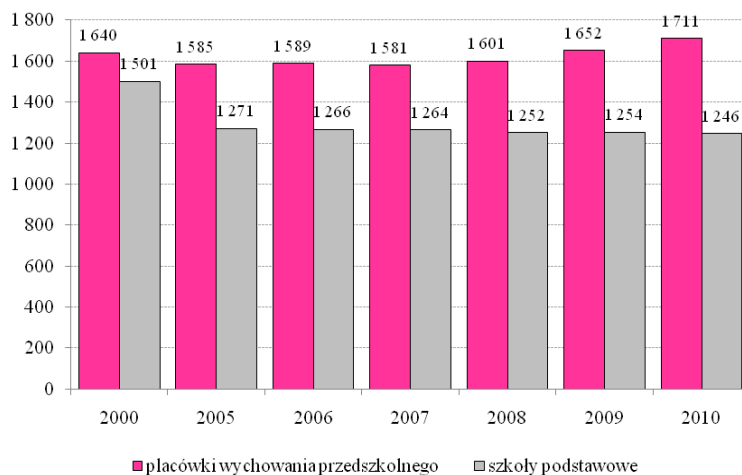
Z przedstawionych danych wynika, że na koniec 2010 roku liczba bezrobotnych nauczycieli nauczania początkowego i nauczycieli przedszkoli była zbliżona. Wśród ogółu bezrobotnych nauczycieli kobiety stanowiły 100% grupy nauczycieli przedszkoli oraz 98% wśród nauczycieli nauczania początkowego.

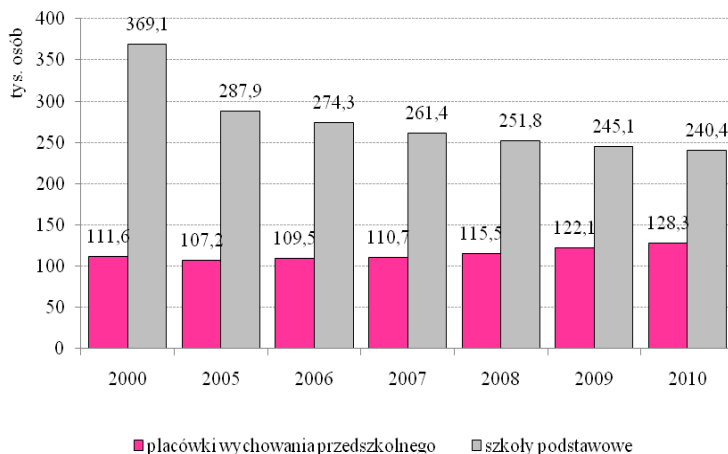
Niski jest udział bezrobotnych nauczycieli obu profesji pozostających bez zatrudnienia ponad 12 miesięcy. Wynika z tego, że w województwie śląskim znaczna część osób bezrobotnych w zawodach: nauczyciel nauczania początkowego i nauczyciel przedszkola pozostaje bez pracy krócej niż rok. Korzystnym zjawiskiem jest również niski udział absolwentów specjalności nauczycielskich wśród ogółu osób bezrobotnych w tych profesjach. Świadczy to o tym, że absolwenci kierunku pedagogika po specjalności wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna nie mają obecnie dużych problemów ze znalezieniem zatrudnienia w województwie śląskim.

Sytuacja absolwentów omawianych specjalności nauczycielskich (wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej) wchodzących na regionalny rynek pracy zależy zarówno od ich liczby, jak również od popytu na absolwentów posiadających tego rodzaju kwalifikacje. Z kolei zapotrzebowanie rynku edukacyjnego na absolwentów posiadających wykształcenie w zakresie nauczania przedszkolnego oraz wczesnoszkolnego jest w głównej mierze uwarunkowane liczbą dzieci, które taką edukację mają obowiązek podjąć.

Analiza sytuacji demograficznej Śląska przedstawiona w pierwszym rozdziale niniejszego opracowania wskazała na postępujący proces starzenia się społeczeństwa regionu. Ten niekorzystny stan przekłada się na ciągle zmniejszającą się liczbę uczniów w szkołach podstawowych, a w konsekwencji doprowadza do stopniowej likwidacji tych placówek. Zjawisko zamykania szkół podstawowych na Śląsku oraz ciągle zmniejszającą się liczbę uczniów w tych placówkach potwierdzają dane zaprezentowane na wykresie 9.

Wykres 9. Liczba placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych (pierwszy wykres poniżej) oraz liczba uczniów kształcących się na danym szczeblu edukacji (drugi wykres poniżej) w woj. śląskim w latach 2000–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL, dane dot. wychowania przedszkolnego oraz szkolnictwa podstawowego [data dostępu: 22.06.2011].

W ciągu ostatnich 10 lat liczba szkół podstawowych⁴⁶ w województwie śląskim zmniejszyła się o 394 placówki, z 1640 szkół podstawowych w 2000 roku do 1246 placówek w 2010 roku. Spowodowane jest to nieustannym spadkiem liczby uczniów uczęszczających do szkół podstawowych. W tym okresie w regionie śląskim liczba uczniów szkół podstawowych obniżyła się o 33,6%, z 369,1 tys. uczniów w 2000 roku do 240,4 tys. uczniów w 2010 roku.

Z powyższego zestawienia wynika, że liczba placówek wychowania przedszkolnego⁴⁷ w województwie śląskim w latach 2000–2010 ulegała wahaniom. Przez pierwsze pięć lat analizowanego okresu liczba przedszkoli w regionie zmniejszała się. Jednak w ostatnich latach liczba placówek przedszkolnych w województwie śląskim uległa znacznemu

⁴⁶ W przypadku szkół podstawowych uwzględniono szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży (wraz ze szkołami specjalnymi).

⁴⁷ Pod pojęciem „placówki wychowania przedszkolnego” rozumie się: przedszkola (ze specjalnymi), oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych, punkty przedszkolne (od 2008 roku) i zespoły wychowania przedszkolnego (od 2008 roku).

zwiększeniu (z 1581 w 2007 roku do 1711 w 2010 roku). Wynika to między innymi ze zwiększającej się liczby dzieci w wieku przedszkolnym. Liczba dzieci uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego w województwie śląskim w ciągu ostatnich 10 lat zwiększyła się o nieco ponad 13%, z 111,6 tys. w roku 2000 do 128,3 tys. w 2010 roku. Powodem wzrostu liczby przedszkolaków – oprócz zwiększającej się liczby dzieci w wieku przedszkolnym – była również przyjęta polityka oświatowa państwa, zakładająca zwiększenie roli edukacji przedszkolnej w Polsce⁴⁸. Jednym z założeń tej polityki było ustanowienie obowiązku uczestniczenia dzieci w wieku 6 lat w wychowaniu przedszkolnym. Na mocy ustawy w roku szkolnym 2011/2012 obowiązkowe będzie roczne przygotowanie przedszkolne obejmujące 6-latków oraz 5-latków. W kolejnym roku obowiązek ten będzie dotyczył tylko dzieci 5-letnich, natomiast 6-latki zostaną objęte obowiązkiem szkolnym.

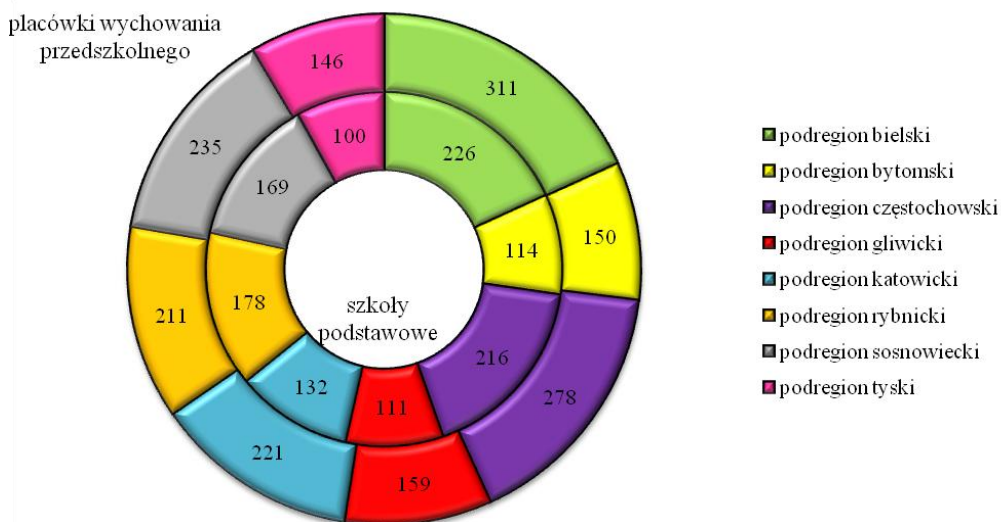
Sytuacja ta powoduje, że na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej (w tym studentów odbywających praktyki w tego typu placówkach) nałożone zostaną nowe obowiązki. Będą oni musieli bowiem objąć opieką również młodsze dzieci, będące na innym etapie rozwoju. Wymusza to konieczność zmian w programach nauczania na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich, które powinny być optymalnie dostosowane do szybko zmieniającego się otoczenia i warunków społeczno-ekonomicznych.

⁴⁸ Od 1 września 2009 roku obowiązuje nowa podstawa programowa wychowania przedszkolnego (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (DzU z 2009 r. nr 4, poz. 17).

Tendencja zwiększania się liczby placówek przedszkolnych ma krótkotrwały charakter. W efekcie niżu demograficznego oraz niekorzystnych prognoz demograficznych dla regionu śląskiego – wskazujących na utrzymywanie się długookresowego trendu spadkowego liczby dzieci i młodzieży – liczba przedszkoli i szkół podstawowych w województwie śląskim w kolejnych latach będzie ulegać zmniejszeniu. Wpłynie to niekorzystnie na sytuację zawodową absolwentów kierunków pedagogicznych po specjalnościach nauczycielskich. Konieczne jest zatem zwiększenie stopnia dopasowania oferty nauczania na kierunkach pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich do zapotrzebowania regionalnego rynku pracy, tak aby w niedalekiej przyszłości absolwenci tego typu specjalności mieli większe szanse na znalezienie zatrudnienia po ukończeniu studiów.

Należałoby również przeanalizować, ile placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych znajduje się w poszczególnych podregionach województwa śląskiego. Pozwoli to po części zobrazować zapotrzebowanie rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego oraz nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w każdym z podregionów. Szczegółowe dane dotyczące liczby przedszkoli i szkół podstawowych w podregionach województwa śląskiego w 2010 roku zostały przedstawione na wykresie 10, który znajduje się na kolejnej stronie.

Wykres 10. Liczba placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych w poszczególnych podregionach woj. śląskiego w 2010 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

W województwie śląskim najwięcej placówek wychowania przedszkolnego, jak i szkół podstawowych znajduje się w podregionie bielskim. Dość duża liczba tego typu placówek występuje również w podregionie częstochowskim. Można zatem wnioskować, że absolwenci specjalności edukacja wczesnoszkolna i/lub wychowanie przedszkolne mogą mieć największe szanse na znalezienie zatrudnienia w podregionach: bielskim i częstochowskim. Z kolei najmniejsze szanse na znalezienie pracy mogą mieć nauczyciele, w tym absolwenci specjalności nauczycielskich, w podregionach: tyskim, gliwickim i bytomskim, w których liczba placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych jest najmniejsza.

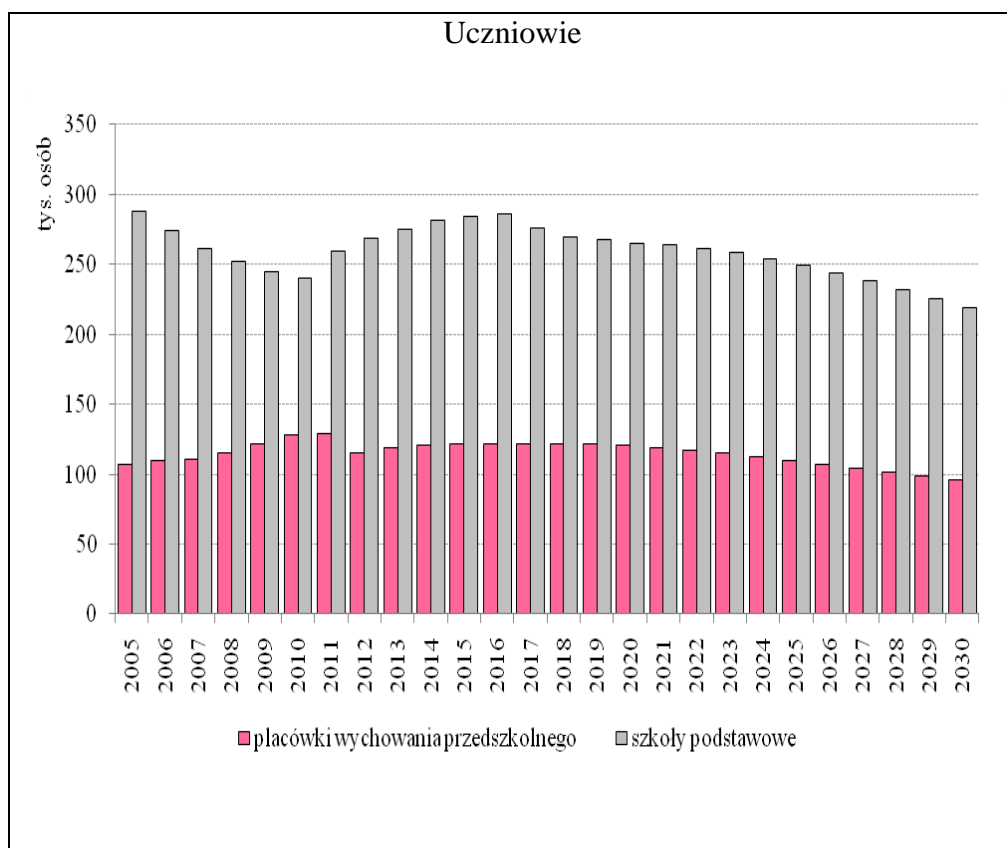
Proces dostosowywania programów kształcenia – przygotowujących do zawodu nauczyciela w placówkach wychowania przedszkolnego i w klasach I–III szkół podstawowych – do zmieniającej się sytuacji na

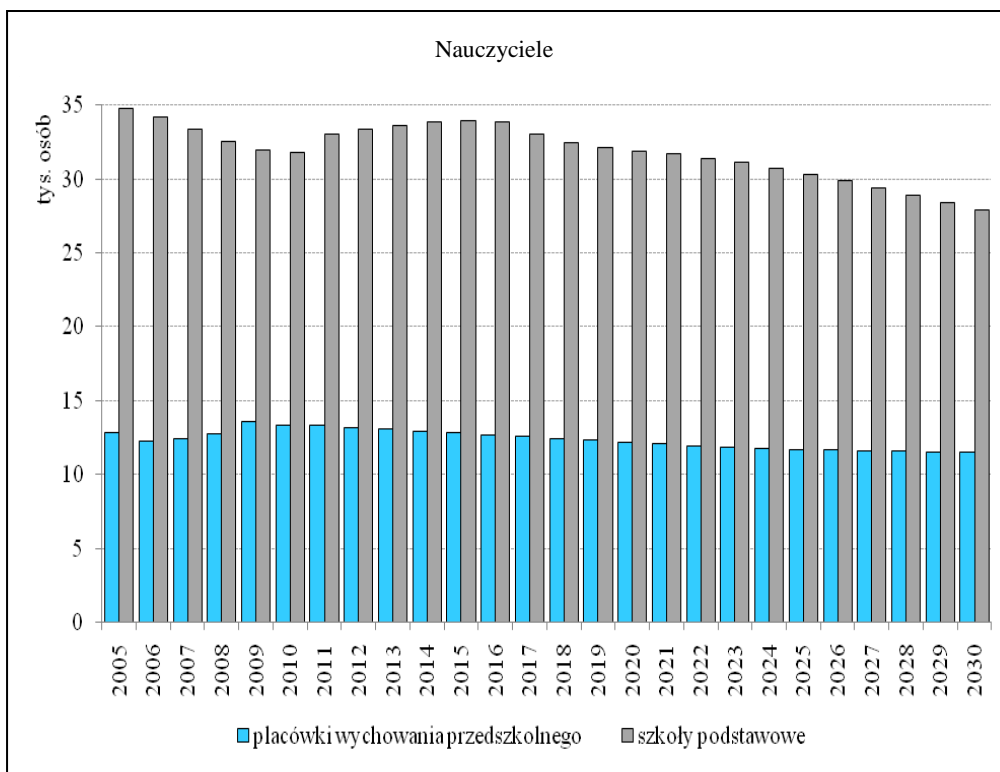
ryнку pracy stwarza potrzebę weryfikacji tendencji dotyczących liczby nauczycieli, jakie będzie można obserwować w kolejnych latach. W tym celu dokonano predykcji liczby nauczycieli, w tym absolwentów szkół wyższych przygotowanych do pracy w zawodzie nauczyciela (w placówkach wychowania przedszkolnego oraz w nauczaniu początkowym w szkołach podstawowych), na których będzie zgłaszane zapotrzebowanie rynku oświatowego. Sporządzone prognozy pozwolą na zobrazowanie kierunku oraz tempa zmian liczby nauczycieli w placówkach oświatowych na szczeblu przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Ma to istotny wpływ na dostosowanie oferty edukacyjnej śląskich szkół wyższych (kształcących studentów na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich) oraz skali kształcenia do zmieniającego się zapotrzebowania regionalnego rynku edukacyjnego. Takie niedopasowanie może powodować zmniejszenie szans na znalezienie pracy w wyuczonym zawodzie przez absolwentów tych uczelni. Z drugiej strony może niekorzystnie wpływać na jakość kształcenia w sytuacji wystąpienia deficytu wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej.

W zakresie możliwości znalezienia zatrudnienia przez nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego i w klasach I–III szkół podstawowych niezmiernie istotne jest, jak będzie zmieniała się liczba uczniów uczęszczających do tego typu placówek oświatowych w województwie śląskim. W tym celu dokonano predykcji liczby uczniów w placówkach wychowania przedszkolnego i w szkołach podstawowych na Śląsku. Przyjęty w prognozie horyzont czasowy, sięgający do 2030 roku, umożliwi formułowanie wniosków pozwalających na bardziej optymalne dostosowanie programów kształcenia w zawodzie nauczyciela wychowania przedszkolnego i/lub edukacji wczesnoszkolnej do zapotrze-

bowania regionalnego rynku pracy. Szczegółowe dane historyczne oraz prognozy dotyczące liczby uczniów oraz nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego i szkołach podstawowych w regionie śląskim przedstawiono na wykresie 11.

Wykres 11. Liczba uczniów (pierwszy wykres poniżej) oraz nauczycieli (drugi wykres poniżej) w placówkach wychowania przedszkolnego i szkołach podstawowych w woj. śląskim w latach 2005–2030

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

Analiza danych historycznych wskazuje na wzrost liczby nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w województwie śląskim w latach 2005–2009. W okresie tym liczba nauczycieli na tym szczeblu edukacji zwiększyła się o 756 osób. Było to związane ze zwiększającą się liczbą dzieci uczęszczających do przedszkoli w tym okresie. W roku 2010 liczba nauczycieli wychowania przedszkolnego w województwie śląskim zaczęła się zmniejszać. Trend spadkowy liczby zatrudnionych nauczycieli będzie utrzymywał się aż do końca okresu prognozy. Jeden z najważniejszych czynników determinujących zmiany zapotrzebowania na nauczycieli wychowania przedszkolnego, a co za tym idzie,

na absolwentów przygotowanych do pracy na tym szczeblu edukacji, stanowi prognoza liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli. W okresie historycznym liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego ulegała zwiększeniu z poziomu 107 186 uczniów w 2005 roku do 128 257 przedszkolaków w 2010 roku. Ich liczba będzie wzrastać do 2011 roku, po czym w kolejnym roku nastąpi znaczne zmniejszenie liczby dzieci uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego o 10,7%. W okresie 2013–2017 liczba przedszkolaków nieznacznie wzrosła. Jednak już w kolejnych latach będzie miał miejsce trend spadkowy liczby dzieci uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego, który utrzyma się do 2030 roku. Do końca okresu prognozy liczba dzieci w przedszkolach zmniejszy się o 21,6% w porównaniu z 2017 rokiem. Prognozowany przebieg zmienności liczby zatrudnionych nauczycieli omawianego szczebla edukacji różni się od prognozowanej zmienności liczby uczniów. Ma to wpływ na istotną zmianę liczby uczniów przypadających na jeden etat nauczycielski.

Przedstawiona prognoza zmian liczby nauczycieli oraz predykcja liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego pozwoliły na określenie wielkości zapotrzebowania na absolwentów kierunku pedagogika po specjalnościach nauczycielskich, posiadających kwalifikacje do pracy na tym szczeblu edukacji. Prognozy wskazują na ciągle zmniejszającą się poziom zatrudnienia w zawodzie nauczyciela wychowania przedszkolnego w regionie śląskim w całym okresie predykcji. Wpłyne to na zmniejszenie zapotrzebowania rynku edukacyjnego na nauczycieli przedszkoli, w tym również absolwentów kierunku pedagogika, po specjalności wychowanie przedszkolne lub specjalnościach pokrewnych. Konieczne jest zatem podjęcie działań mających na celu zmniejszenie liczby absol-

wentów posiadających tego typu kwalifikacje. Może to nastąpić poprzez limitowanie miejsc na uczelniach wyższych kształcących na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich związanych z wychowaniem przedszkolnym. W przeciwnym razie absolwenci posiadający takie wykształcenie będą mieli coraz większe problemy ze znalezieniem zatrudnienia w wyuczonym zawodzie w województwie śląskim.

Warto również zwrócić uwagę, że liczba nauczycieli będzie się zmniejszać pomimo zwiększającej się liczby dzieci w przedszkolach do 2017 roku. Tym samym liczba uczniów przypadających na jednego nauczyciela wychowania przedszkolnego zwiększy się. Przełoży się to na poszerzenie zakresu obowiązków nauczycieli przedszkoli, którzy będą musieli sprawować opiekę nad większą liczbą dzieci. Koniecznym rozwiązaniem wydaje się zatem modyfikacja treści i metod kształcenia przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego w województwie śląskim.

Analizując dane z okresu historycznego dotyczące zmian liczby nauczycieli w szkołach podstawowych, można zaobserwować systematyczny spadek liczby nauczycieli tego szczebla edukacji (por. wykres 11). W kolejnych latach będzie miał miejsce wzrost liczby nauczycieli do poziomu 33 945 etatów w 2015 roku. Od 2016 roku nastąpi odwrócenie trendu wzrostowego liczby nauczycieli szkół podstawowych. Ich liczba będzie ulegać zmniejszeniu aż do końca okresu prognozy. W 2030 roku liczba nauczycieli na tym szczeblu edukacji wyniesie 25 428 i zmniejszy się o prawie 17,8% (8517 etatów) w porównaniu z rokiem 2015. Przewiduje się, że dynamika spadku liczby nauczycieli będzie zróżnicowana, a największy spadek ich zatrudnienia będzie miał miejsce w ostatnich latach okresu prognozy.

Przebieg zmienności poziomu zatrudnienia nauczycieli na tym szczeblu edukacji jest ściśle związany ze zmianami liczby uczniów szkół podstawowych. Sporządzona prognoza liczby uczniów uczęszczających do szkół podstawowych stanowi jeden z ważniejszych czynników determinujących zmiany zapotrzebowania na nauczycieli, w tym absolwentów uczelni wyższych przygotowanych do pracy na tym szczeblu edukacji. Liczba uczniów w szkołach podstawowych województwa śląskiego – podobnie jak liczba nauczycieli – w początkowym okresie prognozy, do roku 2016, będzie ulegać zwiększeniu. W kolejnych latach nastąpi odwrócenie trendu wzrostowego liczby uczniów szkół podstawowych. Do końca okresu predykcji liczba uczniów zmniejszy się o 23,4% (o 97 126 osób) w porównaniu z 2016 rokiem. Należy również zwrócić uwagę, że liczba uczniów szkół podstawowych przypadających na jednego nauczyciela w całym okresie prognozy nie będzie ulegała znacznym zmianom, tak jak to będzie miało miejsce w przypadku placówek wychowania przedszkolnego.

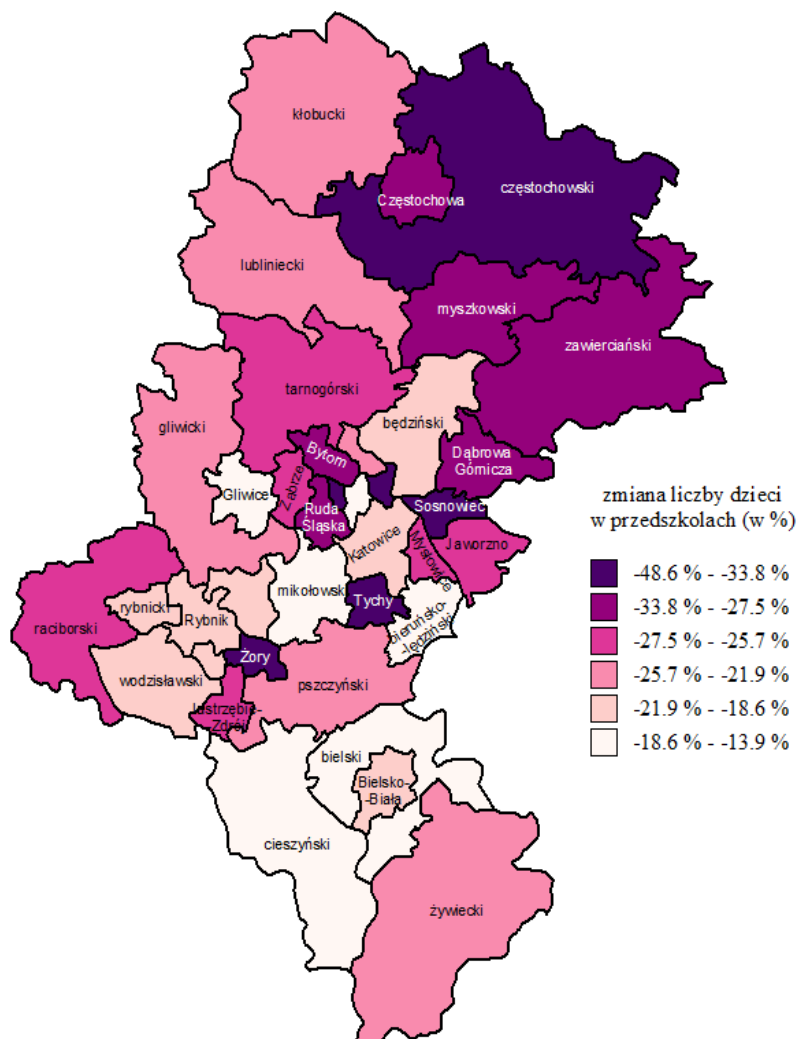
Sporządzona prognoza zmian liczby nauczycieli szkół podstawowych oraz predykcja liczby uczniów tego szczebla edukacji pozwoliły na określenie zapotrzebowania na nauczycieli, w tym nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej oraz absolwentów szkół wyższych po specjalnościach nauczycielskich, przygotowanych do pracy w klasach I–III szkół podstawowych. Prognozy wskazują na nieznaczne zwiększanie się poziomu zatrudnienia w zawodzie nauczyciela szkół podstawowych w regionie śląskim do 2015 roku. W kolejnych latach zapotrzebowanie rynku pracy na nauczycieli szkół podstawowych – w tym również absolwentów kierunku pedagogika, po specjalności edukacja wczesnoszkolna lub specjalnościach pokrewnych, ulegnie zmniejsze-

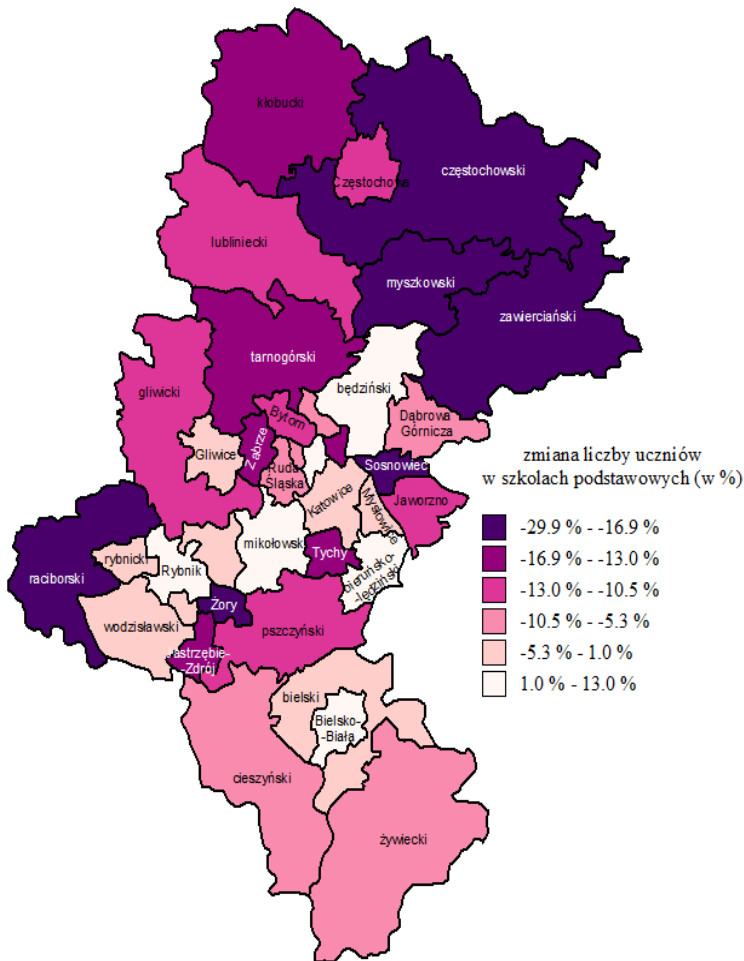
niu. Niezbędne jest zatem – podobnie jak w przypadku nauczycieli wychowania przedszkolnego – limitowanie liczby miejsc w szkołach wyższych przygotowujących studentów do późniejszej pracy w klasach I–III szkół podstawowych w regionie śląskim. Podjęcie tych działań przyczyni się w przyszłości do zwiększenia szans absolwentów specjalności nauczycielskich na znalezienie pracy w szkołach podstawowych, jako nauczyciele wychowania wczesnoszkolnego.

Zmiany zapotrzebowania na nauczycieli przedszkoli i szkół podstawowych w skali całego województwa mogą nie odzwierciedlać w pełni zapotrzebowania na tego typu specjalistów we wszystkich powiatach województwa śląskiego. Na poszczególnych obszarach województwa zmiany zapotrzebowania na nauczycieli tych szczebli edukacji mogą następować z różną intensywnością i charakteryzować się odmiennym okresem trwania tendencji.

Zapotrzebowanie na nauczycieli wychowania przedszkolnego oraz edukacji wczesnoszkolnej na poszczególnych obszarach województwa śląskiego jest w głównej mierze determinowane przez zmiany liczby dzieci uczęszczających do tego typu placówek w powiatach województwa śląskiego. Szczegółowe dane dotyczące prognozowanych zmian liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego oraz uczniów w szkołach podstawowych w latach 2010–2030 zostały przedstawione na rysunku 2.

Rysunek 2. Prognozowana zmiana liczby dzieci (wyrażona w %) w placówkach wychowania przedszkolnego (pierwsza mapa poniżej) i w szkołach podstawowych (druga mapa poniżej) w poszczególnych powiatach woj. śląskiego w latach 2010–2030

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL

Prognozy liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli wskazują na spadek liczebności omawianej populacji, w perspektywie 2030 roku, we wszystkich powiatach regionu śląskiego. Największy spadek liczby przedszkolaków w długim horyzoncie czasu będzie miał miejsce w Żorach (spadek o 48,6%), Świętochłowicach (o 41,9%), Sosnowcu (o 35,1%), Tychach (o 34,2%), Siemianowicach Śląskich (o 34%) oraz w powiecie częstochowskim, gdzie liczba dzieci w przedszkolach zmniejszy się w porównaniu

z 2010 rokiem o 35,5%. Najmniejszy spadek liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli w roku 2030 będzie miał miejsce w Chorzowie (gdzie liczba przedszkolaków zmniejszy się o 14%), powiecie bieruńsko-lędzińskim (spadek o 14,8%) oraz powiecie mikołowskim (spadek o 13,9%).

Biorąc pod uwagę predykcje dotyczące zmian liczby uczniów w szkołach podstawowych można zauważyć, że w przeważającej większości powiatów liczba uczniów ulegnie zmniejszeniu. Największy spadek liczby uczniów w szkołach podstawowych, do 2030 roku, będzie miał miejsce w Żorach (o 29,9%), powiecie częstochowskim (o 25,8%) oraz powiecie myszkowskim (o 20,8%). Natomiast powiatami, w których liczba uczniów w szkołach podstawowych wzrośnie, będą powiaty: mikołowski (wzrost o 13%), bieruński-lędziński (o 2,3%), Chorzów (o 3,8%), Rybnik, Bielsko-Biała (o 0,96%) oraz Gliwice (o 0,13%).

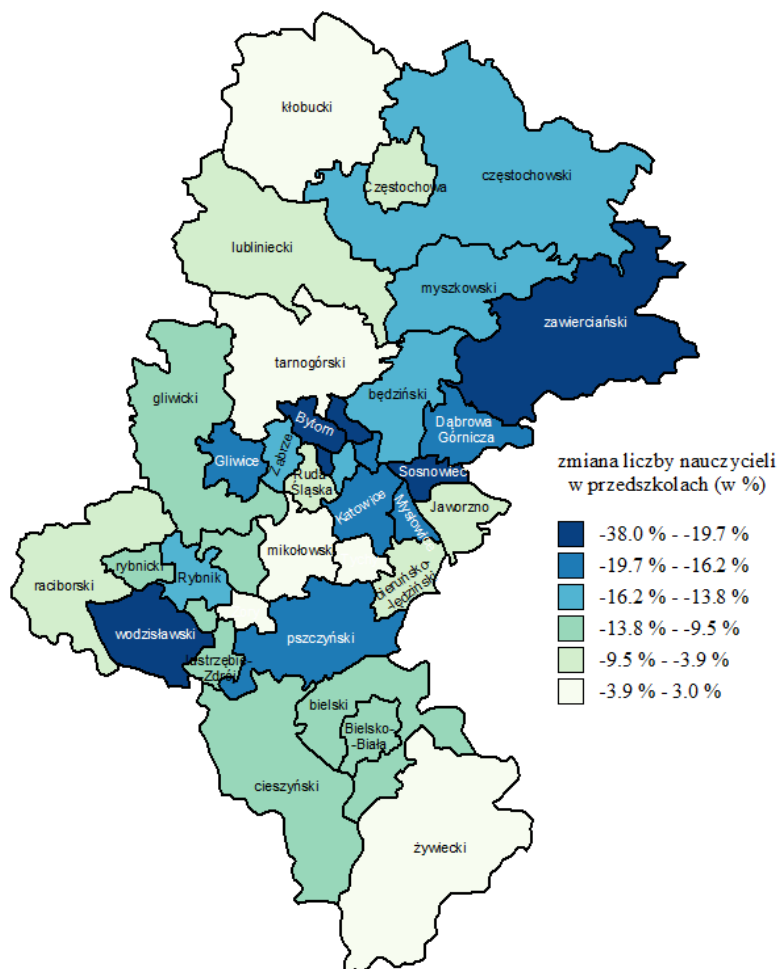
Prognozowane zmiany liczby dzieci w przedszkolach oraz uczniów w szkołach podstawowych są istotne w kontekście dostosowania poziomu zatrudnienia nauczycieli do rzeczywistych potrzeb rynku edukacyjnego w województwie śląskim. Predykcje zmian dotyczące liczby uczniów w placówkach oświatowych w poszczególnych powiatach województwa śląskiego zostały w głównej mierze zdeterminowane przez postępujące procesy demograficzne w województwie śląskim.

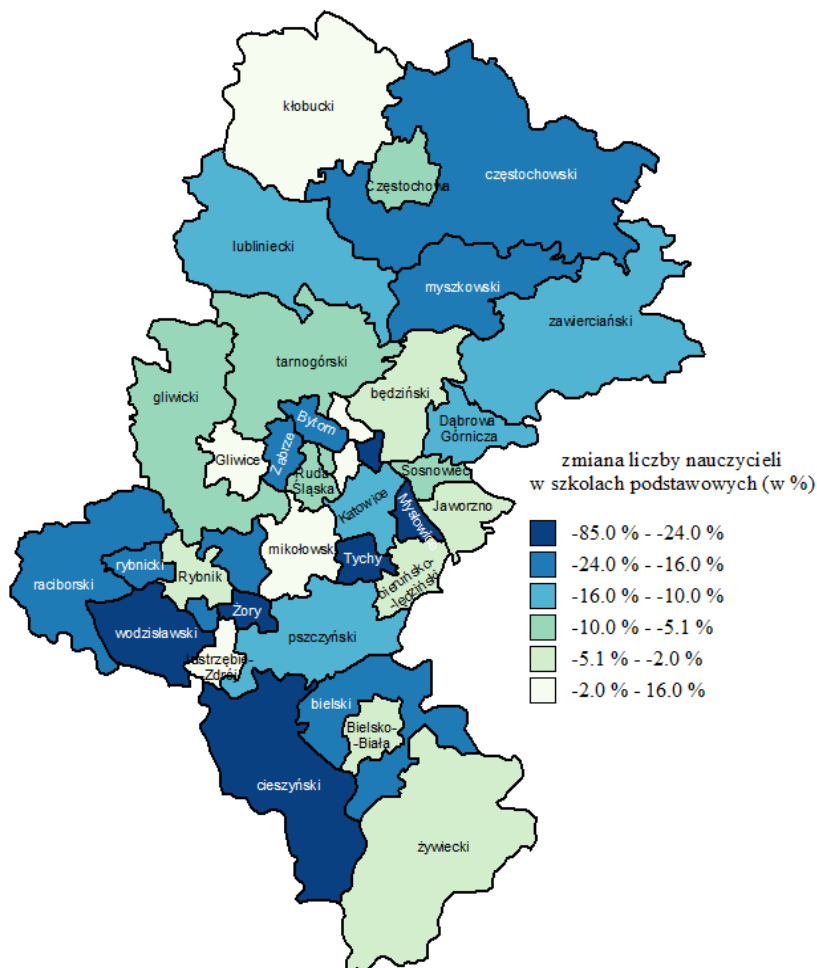
W długiej perspektywie czasu – do 2030 roku – mniejsza liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli (we wszystkich powiatach województwa śląskiego) i szkół podstawowych (w większości powiatów) może niekorzystnie wpływać na sytuację zawodową nauczycieli, w tym również absolwentów kierunków pedagogicznych po specjalnościach nauczycielskich: wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna. Zapotrzebowanie zgłaszane przez placówki oświatowe na nauczycieli

edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej – w wyniku zmniejszającej się liczby uczniów – będzie ulegać stopniowemu obniżeniu.

Na potwierdzenie tej tezy należałoby przedstawić, jak w długim horyzoncie czasu będzie zmieniała się liczba nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego i w szkołach podstawowych w poszczególnych powiatach województwa śląskiego. Szczegółowe dane zostały obrazowo przedstawione na rysunku 3.

Rysunek 3. Prognozowana zmiana liczby nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego (pierwsza mapa poniżej) i w szkołach podstawowych (druga mapa poniżej) w latach 2010–2030 w poszczególnych powiatach województwa śląskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

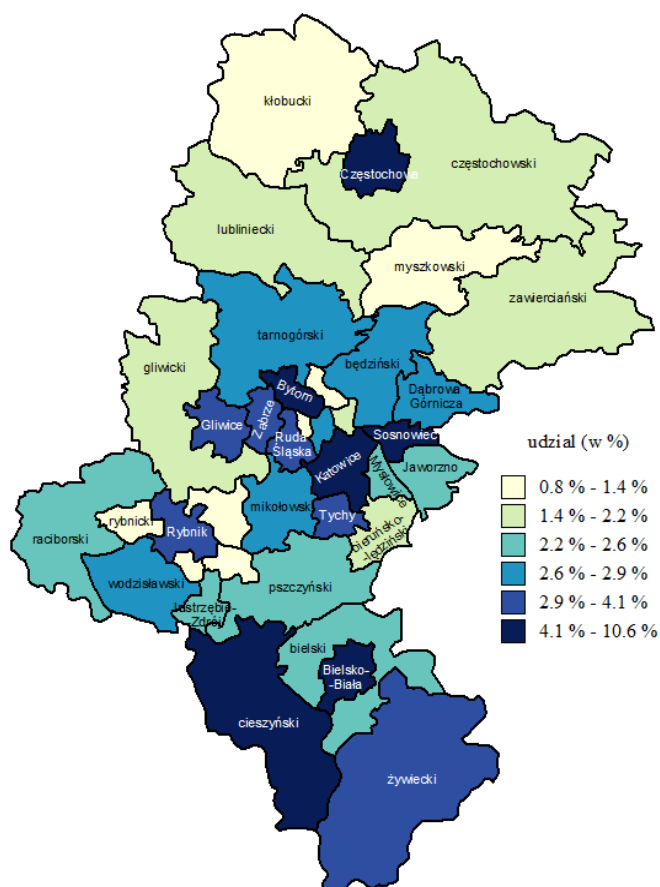
Analiza wyników prognoz wskazuje, że w całym horyzoncie prognozy, w większości powiatów województwa śląskiego, widoczny będzie spadek poziomu zatrudnienia nauczycieli na szczeblu przedszkolnym. Podobna tendencja będzie występować w przypadku zatrudnienia nauczycieli szkół podstawowych. Zgodnie z prognozami największe tempo spadku liczby nauczycieli w przedszkolach w latach 2010–2030 przewidywane jest w Bytomiu (redukcja o niespełna 38%), Świętochłowicach

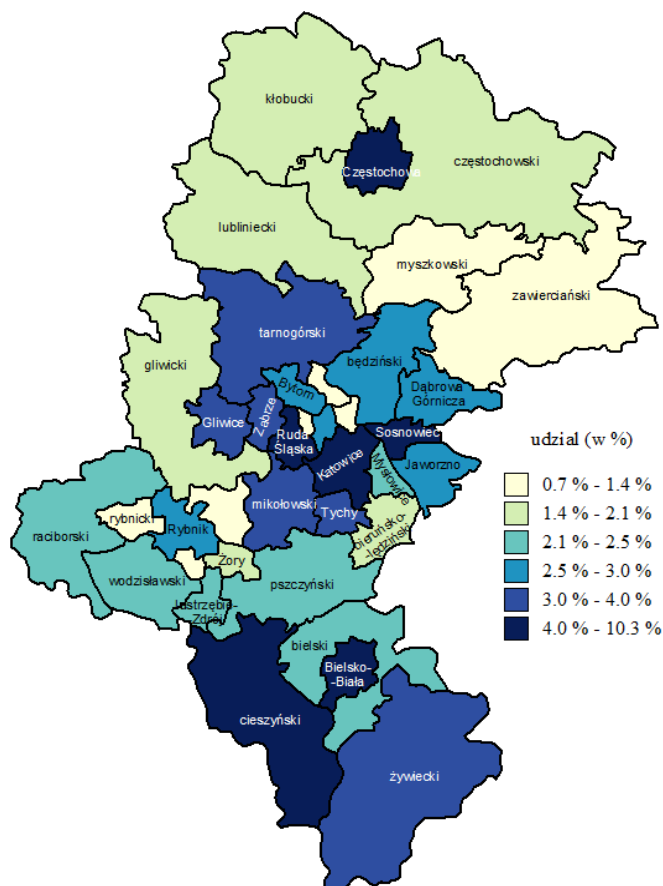
(redukcja o blisko 30%) oraz w powiecie wodzisławskim (spadek o 27%). W tych lokalizacjach nauczyciele przedszkoli, w tym absolwenci specjalności wychowanie wczesnoszkolne, będą mieli największe trudności ze znalezieniem zatrudnienia w swoim zawodzie. Natomiast powiaty, w których zostanie odnotowany wzrost zatrudnienia nauczycieli na tym szczeblu edukacji, to: tarnogórski i kłobucki. W 2030 roku w stosunku do 2010 roku liczba nauczycieli przedszkoli wzrośnie w tych powiatach o ponad 3%. Nie jest to jednak duży wzrost w kontekście poprawy możliwości znalezienia pracy przez absolwentów szkół wyższych posiadających przygotowanie do pracy w przedszkolach.

Biorąc pod uwagę dane dotyczące zmiany liczby nauczycieli w szkołach podstawowych w poszczególnych powiatach województwa śląskiego, można zauważyć, że w horyzoncie czasu do 2030 roku największy spadek liczby nauczycieli na tym szczeblu edukacji będzie miał miejsce w Mysłowicach (redukcja o ponad 84% względem 2010 roku). Jest to miejscowość, w której nauczyciele szkół podstawowych, w tym absolwenci specjalności edukacja wczesnoszkolna, będą mieli niewielkie szanse na znalezienie zatrudnienia w wyuczonym zawodzie. Znacznie zmniejszy się także liczba nauczycieli w Tychach (o 42,8%) oraz Siemianowicach Śląskich (o 39,8%). Większe możliwości znalezienia zatrudnienia będą mieli absolwenci przygotowani do pracy w klasach I–III szkół podstawowych w miejscowościach, w których odnotowany zostanie wzrost liczby nauczycieli w latach 2010–2030. Będzie to miało miejsce w Piekarach Śląskich, gdzie liczba nauczycieli wzrośnie o 15%, Chorzowie (o 8,4%), Jastrzębiu-Zdroju (o ponad 5%), Kłobucku (4,4%) oraz Gliwicach (o 3,7%).

Warto również przeanalizować, jaki jest udział nauczycieli na omawianych szczeblach edukacji w każdym z powiatów w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla w województwie śląskim. Należałoby także sprawdzić, czy w długim horyzoncie czasu udziały te ulegną istotnym zmianom. Na rysunku 4. przedstawiono szczegółowe dane dotyczące udziału nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w 2010 i 2030 roku we wszystkich powiatach województwa śląskiego.

Rysunek 4. Udział nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w 2010 (pierwsza mapa poniżej) i 2030 (druga mapa poniżej) roku w poszczególnych powiatach województwa śląskiego

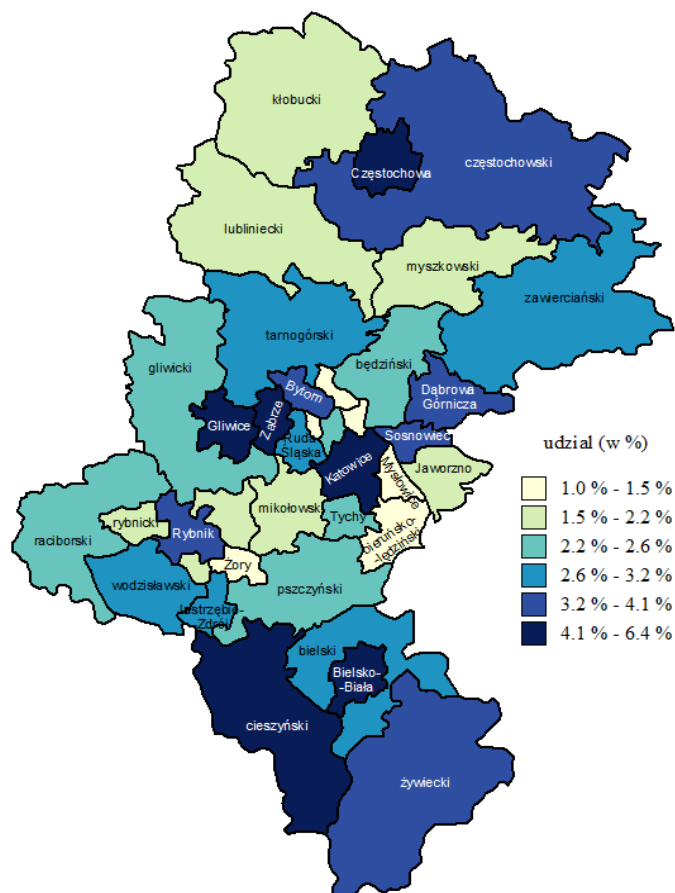
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

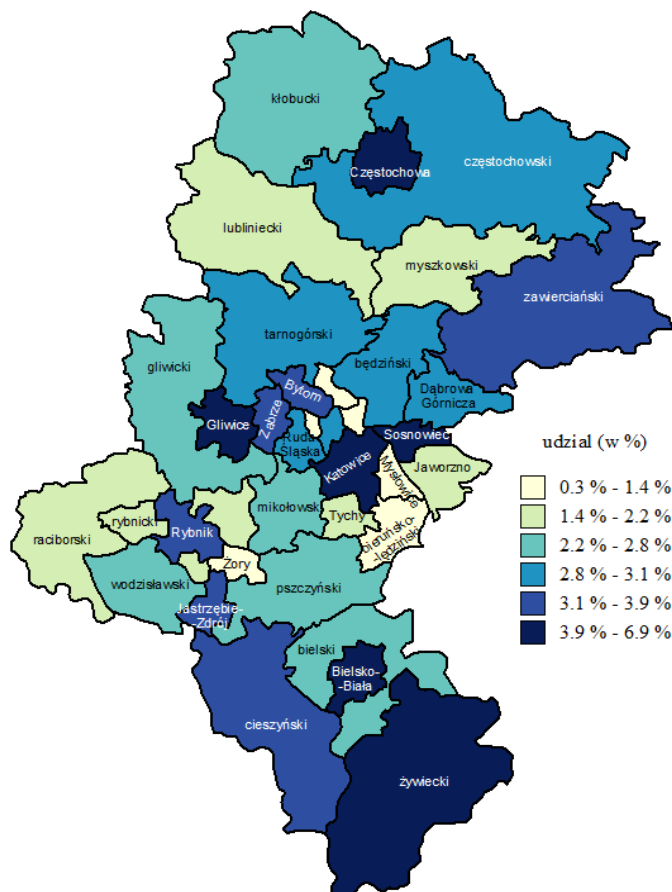
W 2010 roku największy udział liczby nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w ogólnej ich liczbie w województwie śląskim występował w Katowicach (10,6%), Częstochowie (6%), Bielsku-Białej (4,8%), Sosnowcu (4,3%) oraz powiecie cieszyńskim (4,2%). Prognozy wskazują, że w 2030 roku udziały te nie ulegną istotnym zmianom. Najmniejszy udział liczby nauczycieli wychowania przedszkolnego w 2010 roku wśród nauczycieli tego szczebla edukacji z całego regionu śląskiego, występował w Świętochłowicach (0,85%), Piekarach Śląskich (1,1%), powiecie kłobuckim (1,19%) oraz powiecie myszkowskim (1,03%). W 2030 roku w stosunku do roku 2010 wzrost udziału liczby nauczycieli w placówkach

wychowania przedszkolnego w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla w województwie będzie miał miejsce w Częstochowie (wzrost o 0,59 p.p.), powiecie tarnogórskim (o 0,53 p.p.), powiecie żywieckim (o 0,38 p.p.) oraz w powiecie kłobuckim (o 0,23 p.p.). Największy spadek udziału liczby nauczycieli tego szczebla edukacji zostanie odnotowany w Bytomiu, gdzie odsetek ten zmniejszy się o 1,16 p.p. w stosunku do roku 2010.

Z kolei dane dotyczące udziału nauczycieli w szkołach podstawowych w 2010 i 2030 roku w poszczególnych powiatach województwa śląskiego przedstawiono na rysunku 5.

Rysunek 5. Udział nauczycieli w szkołach podstawowych w 2010 (pierwsza mapa poniżej) i 2030 (druga mapa poniżej) roku w poszczególnych powiatach województwa śląskiego

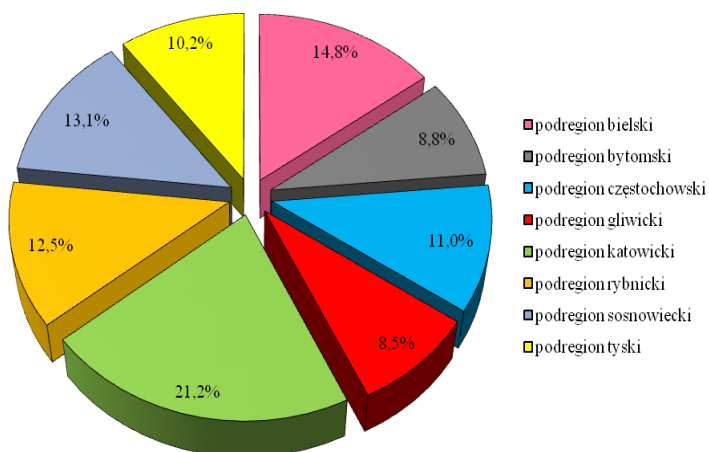
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

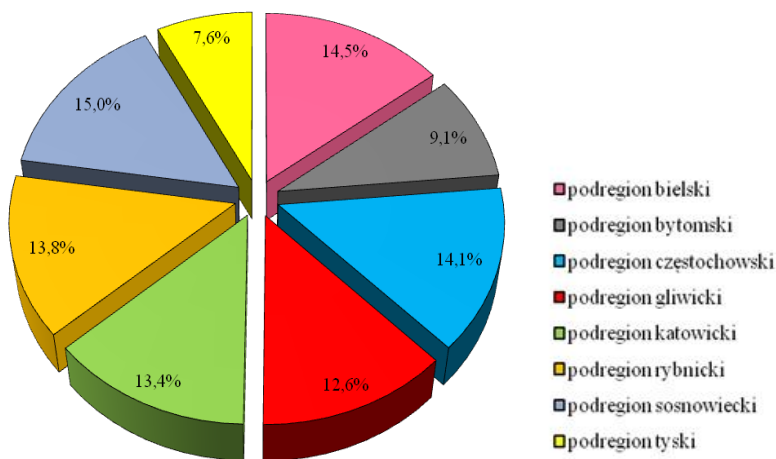
W 2010 roku największy udział nauczycieli w szkołach podstawowych w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla edukacji w województwie śląskim występował w Częstochowie (6,4%), Gliwicach (5,4%), Katowicach (5,3%) oraz Bielsku-Białej (4,3%). Najmniejszy udział nauczycieli szkół podstawowych w ich ogólnej liczbie w województwie występował w Siemianowicach Śląskich (1,01%), Piekarach Śląskich (1,02%), Żorach (1,1%) oraz Świętochłowicach (1,15%). W 2030 roku w stosunku do roku 2010 największy wzrost udziału liczby nauczycieli szkół podstawowych w ogólnej liczbie nauczycieli tego

szczębla w województwie będzie miał miejsce w Gliwicach (wzrost o 0,98 p.p.). Największy spadek udziału nauczycieli tego szczębla edukacji zostanie odnotowany w Mysłowicach (spadek o 1,18 p.p.) oraz Tychach (spadek o 0,79 p.p.).

W związku z powyższymi zmianami ulegną również możliwości znalezienia zatrudnienia przez nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego i szkołach podstawowych w poszczególnych podregionach województwa śląskiego. Dla zobrazowania liczby nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego i w szkołach podstawowych, sporządzono prognozy kształtowania się ich udziału w poszczególnych podregionach województwa śląskiego w 2030 roku. Pozwoliło to na odzwierciedlenie zapotrzebowania rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w każdym z podregionów województwa śląskiego. Szczegółowe dane zostały przedstawione na wykresie 12.

Wykres 12. Udział nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w 2030 roku (pierwszy wykres poniżej) oraz w szkołach podstawowych (drugi wykres poniżej) w poszczególnych podregionach woj. śląskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

Analizując dane dotyczące udziału nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego oraz w szkołach podstawowych w poszczególnych podregionach, można zauważyć pomiędzy nimi wyraźne różnice. Najwyższy odsetek nauczycieli wychowania przedszkolnego w 2030 roku w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla edukacji na Śląsku będzie występował w podregionie katowickim (21,2%). Udział ten będzie również dość wysoki w podregionie bielskim (14,8%). Z kolei najmniejszy udział liczby nauczycieli przedszkoli będzie miał miejsce w podregionie gliwickim (8,5%) oraz podregionie bytomskim (8,8%).

W przypadku szkół podstawowych rozkład udziału liczby nauczycieli w 2030 roku w poszczególnych podregionach będzie kształtował się inaczej niż w przypadku udziału nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego. Największy udział liczby nauczycieli wychowania przedszkolnego w 2030 roku w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla edukacji w województwie będzie występował w podregionie sosnowieckim (15%). Odsetek ten będzie wysoki także w podregionie bielskim (14,5%) oraz częstochowskim (14,1%). Najmniejszy

udział liczby nauczycieli szkół podstawowych w 2030 roku odnotowany zostanie natomiast w podregionie tyskim (7,6%). Dość niski będzie również odsetek liczby nauczycieli tego szczebla edukacji w podregionie bytomskim (9,1%).

Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że województwo śląskie charakteryzuje się silnym zróżnicowaniem liczby zatrudnianych nauczycieli wśród poszczególnych podregionów oraz należących do nich powiatów. Największe szanse na znalezienie zatrudnienia będą mieli absolwenci kierunku pedagogika po specjalności wychowanie przedszkolne w powiecie tarnogórskim i kłobuckim. Absolwenci posiadający kwalifikacje do pracy w placówkach wychowania przedszkolnego będą mieli możliwość znalezienia pracy również w miejscowościach, w których liczba nauczycieli przedszkoli jest największa, czyli w Katowicach, Częstochowie, Bielsku-Białej, Sosnowcu oraz powiecie cieszyńskim. Biorąc pod uwagę poszczególne podregiony można się spodziewać, że absolwenci kierunku pedagogika po specjalności wychowanie przedszkolne będą mieli szanse na znalezienie zatrudnienia w podregionie katowickim i bielskim ze względu na dużą liczbę etatów w zawodzie nauczyciela na tym szczeblu edukacji na tych obszarach.

Z kolei największe trudności ze znalezieniem zatrudnienia będą mieli absolwenci przygotowani do pracy nauczyciela wychowania przedszkolnego w Bytomiu, Świętochłowicach oraz powiecie wodzisławskim. Ograniczone szanse absolwentów szkół wyższych na znalezienie pracy w zawodzie nauczyciela w przedszkolach mogą występować w podregionach: gliwickim i bytomskim. Udział liczby nauczycieli przedszkoli w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla edukacji na Śląsku jest w tych

podregionach najmniejszy, co zapewne przełoży się bezpośrednio na mniejszą liczbę ofert pracy dla nauczycieli wychowania przedszkolnego.

W przypadku szkół podstawowych największe zapotrzebowanie na nauczycieli, w tym m.in. absolwentów kierunku pedagogika po specjalności edukacja wczesnoszkolna, będzie występować w Piekarach Śląskich, Chorzowie, Jastrzębiu-Zdroju oraz Kłobucku. Absolwenci uczelni wyższych posiadający przygotowanie do pracy w klasach I–III szkół podstawowych będą mieli możliwość znalezienia zatrudnienia także w miejscowościach, w których udział liczby nauczycieli szkół podstawowych w ogólnej liczbie nauczycieli tego szczebla w województwie jest największy, czyli w Częstochowie, Katowicach, Gliwicach oraz Bielsku-Białej.

Analiza dotycząca udziału liczby nauczycieli szkół podstawowych w poszczególnych podregionach województwa śląskiego wykazała, że nauczyciele szkół podstawowych, w tym absolwenci kierunku pedagogika po specjalności edukacja wczesnoszkolna, będą mieli szanse na znalezienie zatrudnienia w podregionach: sosnowieckim, bielskim i częstochowskim, ze względu na dużą liczbę etatów w zawodzie nauczyciela na tym szczeblu edukacji w tych lokalizacjach.

Najmniejsze szanse na znalezienie zatrudnienia w zawodzie nauczyciela na tym szczeblu edukacji będą występować w Mysłowicach oraz Tychach, gdzie w perspektywie długoterminowej odnotowany zostanie największy spadek liczby nauczycieli w szkołach podstawowych. Natomiast podregionami, w których najtrudniej będzie znaleźć zatrudnienie w zawodzie nauczyciela nauczania początkowego, będą podregiony: tyski i bytomski. Tam ofert pracy dla nauczycieli tego szczebla edukacji będzie niewiele, a to ograniczy szanse absolwentów uczelni wyższych na znalezienie pracy w zawodzie nauczyciela nauczania elementarnego.

Można zatem wywnioskować, że część absolwentów kończących studia pedagogiczne ze specjalnością nauczycielską ma szansę na znalezienie pracy w zawodzie nauczyciela wychowania przedszkolnego lub nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w niektórych powiatach i podregionach województwa śląskiego. W związku z tym rozwój kierunków pedagogicznych nastawionych na odpowiednie przygotowanie przyszłych nauczycieli do pracy w placówkach wychowania przedszkolnego i klasach I–III szkół podstawowych w województwie śląskim jest uzasadniony. Należałoby jednak podjąć działania mające na celu zmniejszenie liczby studentów kierunków pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich, co w przyszłości zwiększy szansę absolwentów na znalezienie pracy w zawodzie nauczyciela. Poza tym niezwykle istotne jest podnoszenie jakości kształcenia i odpowiednie przygotowanie studentów do przyszłej pracy w zawodzie nauczyciela, bowiem tylko najlepiej wykształceni absolwenci będą mieli możliwość znalezienia zatrudnienia w placówkach wychowania przedszkolnego i w klasach I–III szkół podstawowych.

Aktualnie realizowane programy nauczania w szkołach wyższych nie umożliwiają obecnej liczbie studentów kierunków pedagogicznych znalezienia pracy po ukończeniu studiów. Dlatego niezbędne jest uświadomienie studentom, jakie trendy panują obecnie na edukacyjnym rynku pracy. Młodzi ludzie powinni mieć ponadto świadomość elastycznego podejścia do planowania własnej kariery zawodowej, szczególnie jeśli planują związać swoją zawodową przyszłość z sektorem oświaty.

Z przeprowadzonej analizy można wywnioskować, że wskazane jest dokonanie licznych zmian, mających na celu zwiększenie stopnia dostosowania oferty edukacyjnej szkół wyższych do potrzeb regionalnego

rynku pracy. Będzie to możliwe dzięki wdrażaniu nowych kierunków studiów pedagogicznych oraz wprowadzeniu innowacyjnych specjalności.

Ze względu na zmniejszającą się liczbę dzieci w najbliższych latach zmniejszy się zapotrzebowanie na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w publicznych placówkach oświatowych województwa śląskiego. Nie jest to jednak jedyna możliwość znalezienia zatrudnienia przez absolwentów kierunku pedagogika po specjalnościach nauczycielskich. Ze względu na dynamiczne przeobrażenie sektora oświaty w ostatnich latach absolwenci kierunków pedagogicznych mają wiele możliwości znalezienia zatrudnienia w niepublicznych placówkach opiekuńczo-wychowawczych, poradniach terapeutycznych i ośrodkach doskonalenia nauczycieli. Aby to było możliwe, uczelnie wyższe muszą stworzyć odpowiednie specjalności, które zapewnią absolwentom znalezienie pracy po ich ukończeniu. Jedną z takich specjalności mogłaby być edukacja wczesnoszkolna z arteterapią⁴⁹. Program specjalności powinien obejmować m.in. przedmioty z zakresu edukacji dziecka w wieku wczesnoszkolnym, przedmioty związane z diagnozą, terapią pedagogiczną, jak i arteterapią. Absolwenci tej specjalności mogą pracować w szkole jako nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej oraz w ośrodkach terapeutycznych i rehabilitacyjnych.

Wiele możliwości zatrudnienia absolwentów kierunku pedagogika stwarzają coraz popularniejsze platformy e-learningowe, które umożliwiają uczenie się na odległość. Wdrażanie e-learningu przez poszczególne placówki edukacyjne wymaga specjalistów, którzy będą zajmować się jego prowadzeniem. Osobą odpowiedzialną za prowadzenie zajęć na od-

⁴⁹ Specjalność ta jest obecnie w programie tylko jednej szkoły wyższej z województwa śląskiego – Wyższej Szkoły Lingwistycznej w Częstochowie.

ległość jest teletutor (e-mentor), który za pośrednictwem Internetu nawiązuje kontakt z uczniem, udziela mu porad oraz konsultacji.

Przyszłościowym zawodem związanym z sekcją edukacji jest również dydaktyk multimedialny, odpowiedzialny za przygotowywanie oprogramowania i narzędzi multimedialnych wykorzystywanych w nowoczesnych metodach nauczania⁵⁰. Zawodami związanymi z rynkiem edukacji, które w najbliższych latach mogą stać się popularne, są również broker edukacyjny i ekspert ds. technologii dydaktycznych⁵¹.

Zawody te mogą stać się alternatywą dla profesji nauczyciela wychowania przedszkolnego i nauczyciela nauczania początkowego, bowiem, jak wynika z przeprowadzonych analiz, w najbliższych latach zapotrzebowanie rynku pracy na przedstawicieli tych dwóch profesji będzie się zmniejszać. Nauczyciele w obliczu niżu demograficznego będą zmuszeni do przekwalifikowania się na potrzeby rynku pracy. Ważne jest zatem uświadamianie młodym ludziom – już na etapie studiów pedagogicznych – konieczności elastycznego dostosowania się do zmieniających warunków rynku oświatowego. Zagadnienia związane z elastycznością oraz mobilnością zawodową nauczycieli, jak i trendami panującymi na oświatowym rynku pracy, powinny być poruszane w trakcie zajęć teoretycznych realizowanych przez szkoły wyższe kształcące na kierunkach pedagogicznych. Spowoduje to, że studenci studiów pedagogicznych wybierając określoną specjalność, będą mieli świadomość, jakie jest zapotrzebowanie rynku pracy na pracowników o danych kwalifikacjach. Za-

⁵⁰ Smolarz A., *Zawody przyszłości*, www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licealisty&art=51 [data dostępu: 29.06.2011];

⁵¹ Kusiński M., *Reorientacja zawodowa nauczycieli w kierunku zawodów przyszłości na przykładzie projektu „Nowa Edukacja”*, http://www.bfkk.pl/old/_files/Reorientacja%20zawodowa%20nauczycieli%20w%20kierunku%20zawodow%20przyszlosci%20na%20przykladzie%20projektu%20nowa%20edukacj.pdf [data dostępu: 29.06.2011].

daniem uczelni wyższych jest z kolei stworzenie nowych i innowacyjnych specjalności, których ukończenie pozwoli na znalezienie zatrudnienia w przyszłościowych zawodach związanych z sekcją edukacji. Podjęcie tych działań zwiększy szanse absolwentów kierunków pedagogicznych na znalezienie zatrudnienia, wpłynie na obniżenie bezrobocia wśród absolwentów pedagogiki, w tym nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej – w perspektywie zmniejszającej się liczby dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

4. Podnoszenie jakości kształcenia i nauczania

Oprócz dostosowania oferty śląskich szkół wyższych kształcących studentów na kierunkach pedagogicznych do uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i zapotrzebowania regionalnego rynku pracy, ważne jest zwiększenie nacisku na wprowadzenie innowacyjnych metod nauczania. Obecnie nie wystarcza wyposażenie ucznia w odpowiednią wiedzę. Niezbędne jest przygotowanie go do uczenia się przez całe życie, poprzez zdobywanie nowych umiejętności, dostosowanych do szybko zmieniającego się otoczenia. Zadaniem systemu oświaty, oprócz przekazywania wiedzy, powinno być pokazanie uczniom efektywnych sposobów uczenia się, rozwiązywania problemów oraz dokonywania wyborów⁵².

Wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań i metod nauczania

Rolą nauczycieli powinno być przygotowanie uczniów do efektywnego zdobywania wiedzy, poprzez udzielanie im wskazówek, które ułatwiają osiągnięcie zamierzonych celów oraz pokazując im skuteczne metody i techniki uczenia się⁵³. Przekazanie efektywnych strategii uczenia się jest istotne, szczególnie dla dzieci mniej zdolnych, które same nie mają świadomości, cze-

⁵² Włoch S., *Kształcenie nauczycieli w szkołach wyższych – szanse i zagrożenia* [w:] Smak E. (red.), *Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli wobec założeń europejskiej polityki edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003, s. 30.

⁵³ Brophy J., *Teaching. Educational Practices – 1*, tłum. Zofia Janowska, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, s. 16.

go i w jaki sposób się uczyć. Jednak przekazanie strategii efektywnego uczenia się nie powinno polegać tylko na ich przedstawieniu. Powinno również mieć na celu wskazanie sytuacji, w których mogą być one wykorzystywane⁵⁴.

Ważnym czynnikiem wpływającym na motywację uczniów do zdobywania wiedzy jest odpowiednio przeprowadzone przez nauczyciela wprowadzenie do zajęć. W jego trakcie nauczyciel powinien określić zakres omawianego materiału, swoje plany i przewidywania co do wiedzy, jaką powinni na tych zajęciach zdobyć uczniowie. Właściwe wprowadzenie do zajęć motywuje uczniów do przyswajania nowych wiadomości oraz pozwala na dobór odpowiednich technik i metod uczenia się. Poza tym znajomość struktury materiału umożliwia uczniom skoncentrowanie się na najważniejszych treściach oraz ułatwia porządkowanie informacji⁵⁵. Zdobycie umiejętności właściwego wprowadzenia do zajęć powinno być elementem kształcenia przyszłych nauczycieli. Natomiast kompetencje w tym zakresie mogłyby być weryfikowane podczas odbywania przez studentów praktyk pedagogicznych w placówkach oświatowych.

Wyzwaniem współczesnego systemu oświaty powinno być również przygotowanie dzieci i młodzieży do życia w społeczeństwie informacyjnym, poprzez przekazanie im umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (ICT) wykorzystywanymi obecnie w wielu dziedzinach życia⁵⁶. Osobami odpowiedzialnymi za realizację tego zadania powinni być nauczyciele. Od ich przygo-

⁵⁴ Ibidem, s. 24.

⁵⁵ Ibidem, s. 16.

⁵⁶ Społeczeństwo informacyjne to społeczeństwo, które charakteryzuje się przygotowaniem oraz zdolnością do użytkowania systemów informatycznych, skomputeryzowane i wykorzystujące usługi telekomunikacji do przesyłania oraz zdalnego przetwarzania informacji (Kongres Informatyki Polskiej, 1994, na podstawie Raportu Bangemana dla Rady Europy), <http://www.si.lodzkie.pl/spoeczestwo-informacyjne-mainmenu-163.html> [data dostępu: 01.07.2011].

towania zależy powodzenie przedsięwzięcia w zakresie wdrażania technologii informacyjno-komunikacyjnych w szkołach oraz sposób i efektywność wykorzystania technologii ICT w procesie edukacji. Nie wystarcza umiejętność obsługi komputera i programów komputerowych. Bardziej istotne jest umiejętne zastosowanie tego typu programów i narzędzi w procesie kształcenia⁵⁷. Tylko nauczyciele, którzy znają i wykorzystują techniki informacyjno-komunikacyjne, mogą efektywnie przekazywać wiedzę uczniom. Ważne jest zatem odpowiednie przygotowanie zawodowe przyszłych nauczycieli – już na etapie kształcenia – do stosowania technologii ICT w późniejszej pracy z dziećmi⁵⁸. Będzie to miało istotny wpływ na zwiększenie atrakcyjności prowadzonych przez nich zajęć i przełoży się na większą efektywność procesu nauczania dzieci w początkowym etapie kształcenia⁵⁹. Należy również uświadamiać studentom podczas zajęć teoretycznych na uczelni, jak i podczas odbywania praktyk pedagogicznych, że obecnie w edukacji nowoczesne technologie stwarzają możliwość samodzielnego i bardziej efektywnego uczenia się przez małe dzieci. Umiejętne wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych umożliwia wszechstronne posługiwanie się informacją oraz komunikowanie się. To z kolei wspomaga twórczą aktywność uczniów, pomaga ujawniać oraz rozwijać ich zainteresowania.

Wykorzystanie technologii ICT w systemie oświaty jest możliwe na wszystkich szczeblach kształcenia, w tym również w edukacji wczesnoszkolnej i wychowaniu przedszkolnym. To właśnie w początkowym

⁵⁷ Liszewska I., *Technologie informacyjne i komunikacyjne w nauczaniu przedmiotowym*, www.oswpoz.hg.pl/ti.ppt [data dostępu: 01.07.2011].

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Polak M., *Wizualizacja problemu – lepsze wyniki w nauce*, http://www.edunews.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1207&Itemid=14 [data dostępu: 01.07.2011].

etapie kształcenia ma miejsce najszybszy emocjonalny i społeczny rozwój dziecka. Dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym charakteryzują się umiejętnością szybkiego rozwoju procesów poznawczych. Jest to również okres, który ma istotny wpływ na dalsze funkcjonowanie jednostki⁶⁰. Nauczyciele wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, wykorzystując różne techniki oraz formy prowadzenia zajęć, wpływają na rozwijanie umiejętności logicznego myślenia i poziom zainteresowania wiedzą wśród dzieci. Ma to istotny wpływ na dalsze etapy kształcenia. Kluczowym rozwiązaniem z zakresu technologii ICT w pracy z dziećmi powinno być wykorzystanie multimedialnych połączenie różnego rodzaju przekazu informacji (np. tekstu, grafiki, dźwięku, animacji czy obrazu wideo). Mogą to być prezentacje multimedialne, gry edukacyjne, jak również edukacyjne programy treningowe⁶¹.

Wykorzystanie komputera i technologii informacyjno-komunikacyjnych w pracy z małymi dziećmi umożliwia zdobywanie wiedzy poprzez zabawę. Młode osoby zainteresowane zabawą nie mają świadomości, że w jej trakcie następuje efektywny proces uczenia się. Istnieje wiele programów edukacyjnych – na płytach CD lub umieszczonych na internetowych platformach edukacyjnych – realizujących zasadę „bawiąc – uczyć”. Jedne z nich umożliwiają dzieciom nabywanie konkretnych umiejętności, do których należą np. rozpoznawanie liter, czytanie, liczenie czy nauka języków obcych. Inne z kolei, łącząc w sobie zagadnienia z różnych dziedzin edukacji, mają na celu służyć ogólnemu rozwojowi psychicznemu dziecka. Programy te zazwyczaj mają formę specjalnie

⁶⁰ Klejbach J., *Wykorzystanie technologii informacyjnej w edukacji wczesnoszkolnej*, <http://www.snti.pl/snti/files/Wykorzystanie%20technologii%20informacyjnej%20w%20edukacji%20wczesnoszkolnej.pdf> [data dostępu: 04.07.2011].

⁶¹ *Korzyści i zagrożenia wynikające z zastosowania komputerów oraz łatwego dostępu do informacji*, <http://eszkola.pl/czytaj/Korzysci/8520> [data dostępu: 04.07.2011].

przygotowanych encyklopedii, łamigłówek, rebusów czy gier edukacyjnych. Ich głównym zadaniem jest stymulowanie procesów myślowych młodych osób. Interesujące i przydatne dla dzieci może być także korzystanie z programów graficznych, które umożliwiają uczniom tworzenie rysunków oraz ich kolorowanie. Ćwiczenia tego typu usprawniają percepcję wzrokową i poprawiają sprawność manualną dzieci⁶².

Zastosowanie komputera i nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej jest szczególnie istotne dla dzieci niepełnosprawnych fizycznie i umysłowo oraz dla uczniów, którzy nie nadążają w rozwoju intelektualnym za swoimi rówieśnikami. Narzędzia z zakresu technologii informacyjno-komunikacyjnej umożliwiają nauczycielowi dostosowanie programów nauczania do predyspozycji oraz indywidualnych potrzeb każdego dziecka, dają bowiem możliwość wielokrotnego powtarzania tych samych czynności i zadań. Poza tym efekty uczenia się są rejestrowane – wskazując zagadnienia, z którymi uczeń ma trudności i które należy jeszcze poćwiczyć.

Podstawą do wdrożenia technologii ICT w szkołach jest stworzenie dobrze opracowanych programów dydaktycznych, zawierających optymalne techniki przekazu informacji. Technologie informacyjne i ich metody należy ponadto zintegrować z podręcznikami i metodami nauczania. Należy również mieć świadomość, że optymalne wyniki mogą być osiągnięte przez uczniów tylko wtedy, gdy programy edukacyjne będą odpowiednio dobrane do treści nauczania realizowanych na poszczególnych zajęciach. Ponadto dobór odpowiednich narzędzi edukacyjnych powinien być uzależniony od wieku uczniów⁶³.

⁶² Czyżewska L., *Technologie informacyjne w nauczaniu zintegrowanym*, <http://www.psp5.pionki.pl/tsecret/tiwnz/tiwnz.html> [data dostępu: 04.07.2011].

⁶³ Ibidem.

Nie można jednak zapominać o tym, że komputery oraz technologie ICT są narzędziami, które powinny wspomagać tradycyjne metody nauczania, a nie być jedynym ich źródłem. Tylko wtedy wykorzystanie multimediiów w przedszkolach i w klasach I–III szkół podstawowych – poprzez atrakcyjną formę przekazu informacji – ułatwi dzieciom przejście przez proces uczenia się. Żeby to było możliwe, niezbędna jest dobra znajomość obsługi komputera, programów i urządzeń służących do przekazywania określonych informacji przez nauczycieli.

Stwarzanie uczniom warunków do nabywania zdolności poszukiwania, porządkowania, jak i wykorzystywania informacji z różnych dostępnych źródeł oraz efektywnego posługiwania się technologią ICT, jest jednym z podstawowych zadań szkoły – sformułowanych w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Zadanie to może być realizowane tylko przez odpowiednio wykwalifikowanych nauczycieli. Z dokumentu Standardy przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i informatyki wynika, że każdy nauczyciel powinien posiadać przygotowanie do posługiwania się technologią informacyjną w pracy własnej, jak również w pracy z uczniami. Wymagane jest m.in., aby nauczyciele potrafili posługiwać się nowoczesnymi technologiami informacyjnymi, sprzętem i oprogramowaniem komputerowym. Stwarza to konieczność szybkiego nabycia kompetencji informatycznych przez wszystkich nauczycieli⁶⁴.

W ostatnich latach część uczelni wyższych dostosowała ofertę edukacyjną umożliwiającą uzupełnianie kwalifikacji nauczycieli z zakresu wykorzystywania technologii informacyjnych. Uczelnie te posiadają w swojej ofercie studia podyplomowe, których celem jest przygotowanie

⁶⁴ *Standardy przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i informatyki*, Rada ds. Edukacji Informatycznej i Medialnej MENiS, sierpień 2003 rok.

do wykorzystywania technologii informacyjnych w nauczaniu różnych przedmiotów. Główną przeszkodą poszerzenia kwalifikacji nauczycieli na studiach podyplomowych jest ich wysoki koszt. Dobrym rozwiązaniem byłoby zatem stworzenie specjalności nauczycielskich uwzględniających w swoim programie edukację informatyczną. Umożliwiłoby to przyszłym nauczycielom już na etapie studiów I lub II stopnia zdobycie wiedzy z zakresu technologii informacyjnej i informatyki, bez konieczności kończenia kursów czy studiów podyplomowych w tym kierunku.

Obecnie w województwie śląskim tylko Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie posiada w swojej ofercie edukacyjnej specjalność: edukacja wczesnoszkolna z informatyką szkolną. Jej ukończenie umożliwia zdobycie przez studentów wszechstronnej wiedzy, jak i umiejętności w zakresie edukacji wczesnoszkolnej oraz edukacji informatycznej. Zaleca się zatem, aby specjalność – edukacja wczesnoszkolna z informatyką szkolną znalazła się w ofercie edukacyjnej śląskich szkół wyższych kształcących na kierunkach pedagogicznych. Studenci kształceni na tej specjalności mogliby w trakcie odbywania praktyk pedagogicznych wykazywać się umiejętnością wykorzystania nowoczesnych technologii ICT przy prowadzeniu zajęć z dziećmi. Pozwoliłoby to im na zweryfikowanie zdobytej podczas studiów wiedzy i umiejętności, poprzez dostosowanie odpowiednich narzędzi ICT do wieku oraz predyspozycji intelektualnych dzieci.

Wykorzystanie komputerów i technologii informacyjno-komunikacyjnych w nauczaniu przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym, oprócz niewątpliwych korzyści, niesie za sobą również zagrożenia wynikające z użytkowania komputera i korzystania z Internetu przez dzieci. Dlatego istotne jest przygotowanie młodych osób do świadomego i wyważonego

korzystania z komputerów oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych. Osobami odpowiedzialnymi za to przygotowanie – oprócz rodziców – powinni być nauczyciele. Dlatego zaleca się, aby studenci specjalności nauczycielskich już na etapie kształcenia brali udział w zajęciach, których tematem byłaby profilaktyka zagrożeń wynikających z korzystania z komputera i Internetu przez dzieci. Ponadto w trakcie odbywania praktyk pedagogicznych studenci, oprócz wykazywania się umiejętnością prowadzenia zajęć przy wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych, powinni mieć możliwość zwrócenia uwagi uczniów na zagrożenia, jakie niesie ze sobą nieumiejętne i nieracjonalne korzystanie z nowoczesnych technologii ICT oraz zasobów Internetu.

Metody podnoszenia kwalifikacji i potencjału edukacyjnego nauczycieli

Wyzwaniem współczesnej edukacji jest umiejętne przystosowanie się do zmieniających się warunków życia⁶⁵. Dlatego ważne jest kształcenie nie tylko uczniów, ale także nauczycieli, gdyż powinni oni być przede wszystkim inspiratorami oraz współuczestnikami procesu kształcenia młodego pokolenia, a nie tylko osobami nauczającymi i dysponującymi wszechstronną wiedzę⁶⁶.

Ukończenie studiów pedagogicznych na jednej ze specjalności nauczycielskich jest jednym z warunków podjęcia pracy w placówkach

⁶⁵ Toffler A., *Szok przyszłości*, Poznań 2000, s. 402.

⁶⁶ Konopnicka I., *Rola edukacji regionalnej w kształceniu uniwersyteckim nauczycieli nauczania początkowego* [w:] Smak E. (red.) *Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli wobec założeń europejskiej polityki edukacyjnej*, Uniwersytet Opolski, Opole 2003, s. 113.

oświatowych w roli nauczyciela. Natomiast warunkiem niezbędnym do jej kontynuowania jest ustawiczne doszkąłcanie i podnoszenie kompetencji⁶⁷ przez nauczycieli⁶⁸. Kompetencje i rozwój zawodowy nauczycieli stanowią element mający istotny wpływ na jakość oraz efektywność nauczania. Podnoszenie kwalifikacji i potencjału edukacyjnego nauczycieli jest niezbędne, ponieważ umożliwia skuteczne wypełnianie zadań dydaktycznych oraz wychowawczych⁶⁹. Zgodnie z Kartą Nauczyciela każdy nauczyciel ma obowiązek zadbać o swój rozwój zawodowy, co ma szczególnie wpływ na możliwość awansu w zawodzie nauczyciela⁷⁰.

Doskonalenie zawodowe nauczycieli odnosi się do idei edukacji ustawicznej, zwanej również kształceniem przez całe życie⁷¹. Kształcenie ustawiczne nauczycieli można zdefiniować jako system zorganizowanych działań podmiotów systemu oświaty i uczelni wyższych, mających na celu wspomaganie rozwoju zawodowego nauczycieli, podnoszenie oraz uzupełnianie kwalifikacji i umiejętności zawodowych. Kształcenie ustawiczne nauczycieli składa się z trzech podstawowych elementów. Należą do nich: studia nauczycielskie, doszkąłcanie oraz doskonalenie zawodo-

⁶⁷ Kompetencje mogą być definiowane jako predyspozycje w zakresie wiedzy, postaw oraz umiejętności, które pozwalają realizować zawodowe zadania na odpowiednim poziomie. Filipowicz G., *Zarządzanie kompetencjami zawodowymi*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.

⁶⁸ Kulasa J., *Kompetencje informatyczne nauczyciela w zakresie e-learningu*, Świętokrzyskie Centrum Edukacji na Odległość, „Zeszyty Naukowe” 2/2006, http://www.sceno.edu.pl/konferencja/8_24.pdf [data dostępu: 06.07.2011].

⁶⁹ Komorniczak A., *Doskonalenie i doszkąłcanie nauczycieli kształcenia zintegrowanego*, <http://www.edukacja.edux.pl/p-7447-doskonalenie-i-doszkąłcanie-nauczycieli.php> [data dostępu: 06.07.2011].

⁷⁰ Przybyszewski J., *Bezpłatne doszkąłcanie nauczycieli*, Forum Związków Zawodowych, http://www.fzz.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=813:bezpłatne-doszkąłcanie-nauczycieli&catid=2:aktualnoci&Itemid=54 [data dostępu: 06.07.2011].

⁷¹ Śliwerski B., *Potrzeby i bariery doskonalenia zawodowego nauczycieli*, „Nowe w szkole” 1997/98, nr 5.

we⁷². W realizacji zadań z poszczególnych obszarów uwzględnia się trzy poziomy kształcenia nauczycieli. Są to: indywidualne samokształcenie nauczycieli, kształcenie ustawiczne realizowane w szkołach i placówkach oświatowych (np. wewnątrzszkolne doskonalenie nauczycieli) oraz kształcenie ustawiczne zewnętrzne (np. studia podyplomowe, kursy kwalifikacyjne i doskonalące, warsztaty, seminaria czy konferencje)⁷³.

Kształcenie ustawiczne nauczycieli ma istotne znaczenie dla funkcjonowania systemu oświatowego. Nauczyciele, którzy poszerzają swoje kwalifikacje zawodowe, mają wiele możliwości znalezienia zatrudnienia w placówkach oświatowych. Obecnie rola nauczyciela nie polega tylko na przekazywaniu uczniom wiedzy, ale także zaprezentowaniu im optymalnych metod jej przyswojenia. Dlatego konieczne jest nieustanne poznawanie przez nauczycieli nowoczesnych metod kształcenia i ich wykorzystywanie w celu efektywnego przekazywania wiedzy swoim uczniom.

Świadomość ważnej roli kształcenia ustawicznego w trakcie trwania kariery nauczycielskiej powinna być kształtowana już na etapie studiów pedagogicznych. Mogłoby mieć to miejsce w trakcie odbywania praktyk pedagogicznych. Studentom należy umożliwić zapoznać się z systemami wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli placówek, w których odbywaliby praktykę. Obligatoryjne powinno być również zapoznanie studentów – w ramach realizowanej specjalizacji nauczycielskiej – z ofertą kursów, warsztatów i szkoleń prowadzonych przez ośrodki doskonalenia nauczycieli.

⁷² *Kształcenie ustawiczne nauczycieli w województwie zachodniopomorskim. Program wojewódzki*, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2006, http://eregion.wzp.pl/var/cms_files/obszary_wykresy/edukacja/2010/Kszta%C5%82cenie%20ustawiczne%20nauczycieli%20w%20wojew%C3%B3dztwie%20zachodniopomorskim.pdf [data dostępu: 06.07.2011].

⁷³ *Ibidem*.

Instytucje i uczelnie wyższe kształcące i doskonalące nauczycieli coraz częściej zaczynają wykorzystywać elementy nauczania na odległość. Część z nich realizuje kursy i studia podyplomowe metodą e-learningu⁷⁴. Jest to metoda nauczania na odległość za pośrednictwem mediów elektronicznych. Wykorzystywane są w niej najnowsze osiągnięcia z zakresu technologii informacyjnej, a przekazywanie treści nauczania odbywa się głównie przez Internet⁷⁵. E-learning oprócz kształcenia ustawicznego nauczycieli może być z powodzeniem wykorzystywany przez uczelnie wyższe kształcące przyszłych nauczycieli.

Modyfikacja metod kształcenia studentów na kierunkach pedagogicznych

Oprócz podnoszenia kompetencji nauczycieli w trakcie trwania ich kariery zawodowej ważne jest również wprowadzanie nowych metod i strategii podnoszenia potencjału edukacyjnego oraz kwalifikacji studentów kształconych na kierunkach pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich.

Profesjonalizm zawodowy nauczyciela i zdobycie przez niego odpowiednich kompetencji w dużej mierze zależy od jego merytorycznego i metodologicznego przygotowania. Edukacja nauczycielska wymaga wielostronności kształcenia oraz odejścia od modelu technologicznego do

⁷⁴ Musiał E., *E-learning – nowoczesne narzędzia doskonalenia zawodowego nauczyciela* [w:] Muchacka B., Szymański M. (red.), *Nauczyciel w świecie współczesnym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 312.

⁷⁵ Siemińska-Łosko A., *Interakcje w e-learningu*, II Krajowa Konferencja Naukowa *Nowe technologie w kształceniu na odległość*, Koszalin 2006.

modelu funkcjonalnego, gdzie ważną rolę odgrywają kreatywność, odpowiedzialność i racjonalne myślenie⁷⁶.

System kształcenia przyszłych nauczycieli powinien cechować się: rozległym profilem kształcenia, elastycznością, otwartością i innowacyjnością. Jego rolą powinno być również zapewnienie odpowiednich proporcji pomiędzy przygotowaniem kierunkowym (w zakresie realizowanej specjalizacji), ogólnopedagogicznym oraz metodycznym⁷⁷.

W kształceniu oraz doskonaleniu przyszłych nauczycieli należy zwrócić uwagę na zachowanie równowagi pomiędzy zajęciami teoretycznymi i praktycznymi. Samo kształcenie powinno być natomiast bardziej innowacyjne. Przyszli nauczyciele, podobnie jak uczniowie, powinni być kształceni w taki sposób, aby efektywnie móc wykorzystywać zdobytą wiedzę w praktyce. Niezbędne do tego jest nauczanie wykorzystujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne.

Współczesna gospodarka oparta na wiedzy oraz dynamicznie zmieniające się otoczenie wymuszają na szkolnictwie wyższym ciągle podnoszenie jakości i efektywności kształcenia. Do realizacji tych zadań niezbędna jest modyfikacja treści i metod kształcenia⁷⁸. Coraz większa powszechność dostępu do szkolnictwa wyższego i ciągle zwiększająca się liczba studentów w szkołach wyższych, w tym na uczelniach pedagogicznych, uniemożliwia wytworzenie interakcji między studentami a pracownikami naukowymi. Powoduje to, że utrudniony jest rozwój kompetencji studentów. Pomocne w tym zakresie mogą być nowoczesne metody

⁷⁶ Włoch S., *Kształcenie nauczycieli w szkołach wyższych – szanse i zagrożenia* [w:] Smak E (red.), *Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli wobec założeń europejskiej polityki edukacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003, s. 31.

⁷⁷ Muchacka B. (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 14.

⁷⁸ Karwala S., *Model mentoringu we współczesnej szkole wyższej*, Nowy Sącz 2007.

kształcenia. Są one nastawione na wzajemną współpracę i nawiązanie dialogu pomiędzy studentami a środowiskiem naukowym.

Jedną z tych metod jest mentoring, który można zdefiniować jako partnerską relację między mentorem (wykładowcą) a uczniem (studentem), zorientowaną na odkrywanie i rozwijanie potencjału edukacyjnego ucznia. Mentorem można nazwać eksperta, który posiada wieloletnie doświadczenie w danej dziedzinie. Mentoring pomaga adaptować się do pełnienia nowych funkcji społecznych i wykonywania nowych zadań, ułatwia rozwiązywanie problemów i zdobywanie nowych umiejętności opartych o indywidualne potrzeby studentów. Ważnym elementem mentoringu jest wsparcie i inspirowanie ucznia przez mentora. Student powinien uczyć się tych treści i realizować te zadania, które są w kręgu jego zainteresowania. Zadaniem mentora powinno być natomiast określenie skutecznych metod, przy wykorzystaniu których uczeń przyswoi pożądaną wiedzę. W głównej mierze powinny to być metody aktywizujące studenta, które wiążą zdobytą wiedzę z praktyką⁷⁹. Jedną z głównych metod aktywizujących studenta jest case study (studium przypadku). Jest to analiza, w której studenci, opierając się na konkretnym wydarzeniu z przeszłości, analizują sytuację oraz wyciągają wnioski dotyczące przyczyn i rezultatów tego zdarzenia.

Taka forma prowadzenia zajęć sprawia, że wykłady są ciekawe, a sami studenci uczą się analitycznego myślenia i nowego spojrzenia na problemy, z którymi spotykają się w późniejszej pracy zawodowej.

Innymi metodami edukacji indywidualizowanej, stosowanymi z powodzeniem w szkolnictwie wyższym krajów Europy Zachodniej, a będącymi nowością w polskim systemie szkolnictwa, są tutoring i co-

⁷⁹ Ibidem, s. 6

aching. Obie te metody są ze sobą ściśle powiązane i dlatego mogą być stosowane jednocześnie. Odnoszą się do zasady bliskiej współpracy między studentem a kadrami naukowymi.

Tutoring jest zindywidualizowaną metodą nauczania, opierającą się na bezpośrednich spotkaniach nauczyciela z uczniem⁸⁰. Indywidualne spotkania naukowca z podopiecznym pozwalają studentowi szczegółowo poznać określony obszar wiedzy oraz rozwinąć umiejętność samodzielnego jej poszukiwania⁸¹. Poprzez pracę z tutorem studenci stają się otwarci na wiedzę i nowe doświadczenia⁸². Z kolei idea coachingu polega na pomocy oraz kierowaniu rozwojem umiejętności i kompetencji studenta przez trenera (ang. coach). Ma to na celu wspieranie studenta, który został objęty coachingiem, w osiągnięciu przez niego wyznaczonych zadań. Aby to było możliwe, niezbędne jest wzajemne zaufanie oraz partnerska współpraca między studentem a trenerem. Dzięki tej metodzie student uczy się wykorzystywać swój własny potencjał intelektualny⁸³.

W przedstawionych powyżej nowoczesnych metodach nauczania kładziony jest nacisk na praktyczny aspekt zdobywania wiedzy przez przyszłych nauczycieli. To właśnie jakość przygotowania praktycznego jest najbardziej zaniedbywana przez szkoły wyższe kształcące przyszłych pedagogów.

⁸⁰ *Tutoring – metoda zarządzania talentami*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie, Warszawa 2011, http://tic.wsptwp.eu/images/publikacje/tutoring%20metoda%20zarzadzania%20talentami_NW%20TIC.pdf [data dostępu: 29.06.2011].

⁸¹ Czekerda P., *Co możemy zyskać w perspektywie społecznej, wprowadzając tutoring* [w:] *Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacji*, Czekerda P., Burzyńska M., Tarczyński J., Wrocław 2009, s.5–6.

⁸² *Tutoring i coaching*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie, http://tic.wsptwp.eu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=3 [data dostępu: 11.07.2011].

⁸³ *Tutoring i coaching*, op.cit.

Optymalnym modelem edukacji zawodowej nauczycieli, który stwarza najkorzystniejsze warunki łączenia teorii z praktyką, jest paradygmat edukacji przemiennej. Polega on na tym, że kształcenie nauczycieli przybiera formę cyklu, w którym studenci po ukończeniu studiów licencjackich w trybie stacjonarnym podejmują pracę w celu zdobycia praktyki zawodowej, a następnie rozpoczynają studia uzupełniające magisterskie w trybie stacjonarnym lub zaocznym. Kolejnym etapem kształcenia nauczycieli mogą być studia podyplomowe. Edukacja przemienne nauczycieli jest najlepszym rozwiązaniem, ponieważ pozwala na łączenie wiedzy teoretycznej z praktyką pedagogiczną oraz zdobycie odpowiednich kwalifikacji zawodowych w trakcie wykonywania zawodu nauczyciela. Na efekty pracy nauczycieli ma bowiem wpływ nie tylko zdobyta podczas studiów wiedza, lecz również aktywność, motywacja do samokształcenia oraz umiejętność wykorzystywania zdobytej wiedzy w praktyce edukacyjnej⁸⁴.

Wykorzystanie wiedzy teoretycznej zdobytej podczas studiów pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich w praktyce zawodowej umożliwi odbywanie obligatoryjnych praktyk pedagogicznych w placówkach oświatowych. Obecne formy odbywania praktyk pedagogicznych nie przynoszą jednak zamierzonych efektów i nie umożliwiają zdobycia przez studentów umiejętności oraz kwalifikacji niezbędnych do wykonywania zawodu nauczyciela. Dlatego niezbędne jest wprowadzenie istotnych zmian w stosunku do obecnie realizowanych programów praktyk pedagogicznych. W dużym stopniu przyczynią się one do zwiększenia efektywności przygotowania zawodowego przyszłych nauczycieli i wy-

⁸⁴ Muchacka B. (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 31.

chowawców. To z kolei wpłynie na zwiększenie szans na znalezienie zatrudnienia przez absolwentów kierunku pedagogika po specjalnościach nauczycielskich na regionalnym rynku pracy.

W kolejnym rozdziale zaprezentowano wyniki badań empirycznych, płynące z nich wnioski oraz propozycję ewentualnych zmian, jakie mogłyby być wprowadzone w stosunku do obecnie realizowanych programów praktyk pedagogicznych w województwie śląskim.

5. Wyniki badań empirycznych

W niniejszej części opracowania przedstawione zostały najważniejsze wnioski sformułowane na podstawie analizy jakościowej transkrypcji sesji fokusowych – zrealizowanych z udziałem dyrektorów placówek oświatowych, w których studenci odbywają praktyki, oraz opiekunów zajmujących się praktykantami. W trakcie sesji fokusowych dyskusja dotyczyła głównie sytuacji studentów kierunku pedagogika, kształconych w ramach dwóch specjalności: pedagogiki wczesnoszkolnej z wychowaniem przedszkolnym (lub pokrewnych) oraz pedagogiki wczesnoszkolnej z terapią pedagogiczną.

Badanie fokusowe zostało przeprowadzone w dniu 6 grudnia 2010 roku w Katowicach. W panelu dyskusyjnym poświęconym praktykom pedagogicznym w ramach projektu Przez praktykę do wiedzy realizowanego przez Wyższą Szkołę Administracji w Bielsku-Białej wzięło udział 15 osób. Większość z nich stanowiły osoby płci żeńskiej. Wywiad został przeprowadzony w dwóch grupach – 6- i 9-osobowej. W badaniu fokusowym pierwszej grupy wzięło udział 6 osób. Uczestnikami tej grupy byli przede wszystkim pedagodzy z poradni szkolnych. Wśród nich: trzech dyrektorów Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, psycholog szkolny, kierownik Centrum Profilaktyki, Edukacji i Terapii oraz pracownik szkoły podstawowej. W tego typu placówkach odbywają praktyki głównie studenci pedagogiki wczesnoszkolnej z terapią pedagogiczną.

Z kolei w drugiej badanej grupie uczestniczyło 9 osób. Byli to głównie dyrektorzy oraz wicedyrektorzy szkół, przyjmujący do swoich

placówek praktykantów z różnych uczelni, jak i nauczyciele będący opiekunami praktyk w tych placówkach. Wśród nich było: dwóch dyrektorów szkół podstawowych, dyrektor Zespołu Szkół obejmującego szkołę podstawową i liceum, wicedyrektor Zespołu Szkół, zastępca dyrektora liceum, zastępca dyrektora i nauczyciel przedszkola, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej ze szkoły podstawowej, nauczyciel plastyki w szkole podstawowej oraz nauczyciel historii i WOS-u w liceum.

Badanie fokusowe zostało przeprowadzone w celu uzupełnienia informacji oraz dostarczenia szczegółowych danych do dalszych analiz. Było to konieczne, ponieważ statystyki pozyskane z licznych źródeł wtórnych, mimo że są istotnym źródłem wiedzy, nie dostarczają wszystkich informacji niezbędnych do szczegółowego scharakteryzowania problematyki dostosowania tematyki praktyk pedagogicznych do uwarunkowań lokalnych charakterystycznych dla województwa śląskiego.

Przeprowadzone badanie miało na celu pozyskanie od respondentów eksperckiej opinii dotyczącej obecnych form przeprowadzania praktyk pedagogicznych oraz merytorycznego przygotowania studentów do odbywania praktyki. Respondenci dokonali oceny stopnia dopasowania obecnie realizowanych programów praktyk pedagogicznych do potrzeb potencjalnych pracodawców. Podzielili się także swoimi spostrzeżeniami, wyniesionymi z wieloletniej praktyki, dotyczącymi podejścia studentów do odbywania praktyk pedagogicznych, czasu odbywania praktyk, ich dokumentacji, finansowania oraz współpracy instytucji przyjmujących studentów na praktyki z uczelniami wyższymi kierującymi ich na praktyki pedagogiczne.

Pozwoliło to na identyfikację problemów, z którymi zmagają się uczelnie wyższe kształcące przyszłych nauczycieli, jak również placówki

oświatowe, które zatrudniają absolwentów kierunków pedagogicznych po specjalnościach nauczycielskich. Uzyskane wyniki badania fokusowego stanowiły podstawę do przeprowadzenia szczegółowych analiz dotyczących dostosowania tematyki praktyk pedagogicznych do uwarunkowań lokalnych Śląska. Przeprowadzenie procesu analitycznego pozwoliło na sformułowanie porad w celu zwiększenia efektywności oraz poprawy jakości działań, realizowanych w ramach przygotowywania studentów do wykonywania zawodu nauczyciela, poprzez odbywanie praktyk pedagogicznych. W perspektywie długofalowej podjęte działania mogą przyczynić się do zwiększenia efektywności nauczania na kierunkach pedagogicznych, a przez to również do lepszego przygotowania absolwentów tego typu kierunków do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela w województwie śląskim.

Jednym z tematów poruszanych w trakcie sesji fokusowej było dokumentowanie przebiegu praktyk i ocena studentów po odbyciu praktyki. Respondenci zwrócili uwagę na zróżnicowane arkusze oceny przebiegu praktyk, w których często – ze względu na brak miejsca – nie można uwzględnić wielu ważnych opinii, uwag i sugestii. Niezbędne wydaje się więc ujednoczenie arkuszy oceniania, tak aby zawarte w nich kategorie były jednakowe, bez względu na uczelnie wyższą kierującą studentów na praktyki.

Biorący udział w badaniu zwrócili również uwagę, że często w arkuszach oceny przebiegu praktyk nie ma wcale lub jest niewystarczająco dużo miejsca na ocenę opisową, która ich zdaniem jest lepsza niż ocena punktowa. Daje bowiem możliwość szczegółowego przedstawienia opinii o studencie, który odbył praktykę pedagogiczną. Konieczne jest zatem zwiększenie roli stosowania oceny opisowej, w której można zawrzeć

wiele istotnych uwag i informacji. Należałoby uwzględnić w niej informacje dotyczące metodycznego oraz merytorycznego przygotowania studentów odbywających praktyki, jak również wiele istotnych kwestii, takich jak: zaangażowanie i postawa studentów oraz ich umiejętności interpersonalne. Wśród ważnych informacji mogłoby się znaleźć również wskazanie mocnych stron praktykanta oraz obszarów, nad którymi student powinien jeszcze popracować, żeby w przyszłości lepiej sprawdzić się w roli nauczyciela. Przyczyni się to do zwiększenia świadomości studenta co do posiadanych przez niego predyspozycji pedagogicznych. Dodatkowo szczegółowa opinia wystawiona przez nauczyciela-opiekuna mogłaby być – po zweryfikowaniu – wykorzystywana przez uczelnię jako podstawa do prowadzenia określonych działań (np. organizowania warsztatów), umożliwiających poprawę obszarów, z którymi studenci nie radzili sobie podczas odbywania praktyki.

Wszyscy respondenci biorący udział w sesji fokusowej – mimo postulowania ujednoczenia wymagań dotyczących dokumentacji praktyk – zwrócili uwagę na konieczność zróżnicowania kategorii oceniania w zależności od typu prowadzonej praktyki oraz przydzielonych zadań. Dokumentacja powinna być inna w sytuacji poznawania placówki czy prowadzenia obserwacji, a jeszcze inna przy aktywnym prowadzeniu zajęć przez studenta-praktykanta.

Uczestnicy badania zauważają również konieczność zmiany kryteriów oceniania w przypadku studentów studiów licencjackich odbywających praktyki. Studenci na tym etapie kształcenia nie posiadają jeszcze specjalistycznej wiedzy oraz odpowiednio wykształconych kompetencji zawodowych. Dlatego w przypadku studentów studiów licencjackich ocenie powinno podlegać głównie zaangażowanie studenta w odbywanie

praktyki, jak również jego kompetencje społeczne⁸⁵, które często decydują o sukcesie zawodowym nauczyciela.

Uczestnicy I grupy sesji fokusowej zwrócili ponadto uwagę, że obecne arkusze oceny i dzienniczki praktyk zawierają wiele elementów formalnych oraz niewystarczającą ilość miejsca na opinie i uwagi. Wskazane jest uaktualnienie tych dokumentów, aby oprócz niezbędnych informacji formalnych zawierały więcej elementów, które rzeczywiście są istotne dla studenta i uczelni wyższej, z punktu widzenia pozyskiwanej wiedzy oraz kompetencji, weryfikowanych podczas odbywanej praktyki.

Osoby będące uczestnikami drugiej badanej grupy zwróciły uwagę, że potrzebne jest skonkretyzowanie dokumentacji niezbędnej do odbycia praktyk oraz doprecyzowanie zadań przydzielanych studentom-praktykantom. Opiekunowie praktyk, dla których dokumentacja zostanie odpowiednio przygotowana, będą mieli możliwość zweryfikowania, czy są w stanie koordynować te zadania oraz czy praktykanci będą mogli te zadania zrealizować w danej placówce oświatowej.

Respondenci poddali krytyce nieodpowiednie oraz nieterminowe przygotowanie przez uczelnie wyższe dokumentacji dla opiekunów praktyk w szkole. Zdarzają się przypadki, kiedy studenci, chcąc rozpocząć praktykę, nie posiadają kompletu dokumentów oraz nie wiedzą, jakie zadania muszą wykonywać w trakcie praktyk pedagogicznych. W tym przypadku nie mogą rozpocząć praktyki w wyznaczonym terminie. Ważne jest zatem, aby uczelnie należycie oraz terminowo przygotowywały

⁸⁵ Kompetencje społeczne (osobowościowe) – to złożone umiejętności, które warunkują efektywność radzenia sobie w określonych sytuacjach społecznych. Jednostka może je nabyć w toku treningu społecznego. Podane za: Matczak A., *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 2001.

dokumentację praktyk, aby student w wyznaczonym terminie mógł rozpocząć praktykę.

Zauważalnym problemem jest również brak odpowiedniego przygotowania praktykantów do właściwego dokumentowania przebiegu prowadzonych przez nich zajęć, ujawniający się w nieumiejętności pisanie konspektu oraz scenariuszy zajęć. Uczelnie powinny zwrócić większą uwagę na przygotowanie dydaktyczne studentów, którzy przy wypełnianiu konspektu oraz scenariuszy zajęć popełniają liczne błędy merytoryczne. Ponadto należy uświadomić studentów, że odpowiednie wypełnianie dokumentów z przebiegu zajęć ma bardzo duże znaczenie na etapie przygotowywania się do zawodu nauczyciela, jak i w początkowej fazie podjęcia pracy w placówce oświatowej.

Biorący udział w badaniu zwrócili również uwagę na fakt, iż wśród studentów panuje przeświadczenie, że dokumentacja przebiegu praktyk i ich ocena to kwestia formalna – często w ogóle nie weryfikowana na uczelni kierującej swoich studentów na praktyki. Z tego powodu praktykanci nie przygotowują się rzetelnie do prowadzonych podczas praktyk zajęć. Nie wykazują się również zaangażowaniem, gdyż mają świadomość, że wystawiona przez nauczyciela-opiekuna ocena nie będzie miała żadnego wpływu na dalszy etap kształcenia na studiach pedagogicznych. Należałoby zwiększyć świadomość studentów, że dokumentacja przebiegu praktyk jest faktycznym odzwierciedleniem ich działań podejmowanych w trakcie praktyk pedagogicznych. Natomiast obowiązkiem opiekuna z ramienia uczelni jest jej wnikliwe sprawdzanie i weryfikowanie zgodności z rzeczywistym przebiegiem realizowanej praktyki.

Badani ocenili także podejście studentów do odbywanej praktyki. W większości przypadków zauważali oni duże zaangażowanie praktykan-

tów w działania na rzecz placówki, w której realizowali praktykę, co często owocowało dalszą współpracą. Należy zatem podjąć działania, których celem będzie uświadomienie studentom, że doświadczenie wyniesione z praktyk pedagogicznych, jak i opinia wystawiona przez nauczyciela-opiekuna po ich realizacji, często stanowią podstawę do przyjmowania kandydatów do pracy w placówkach oświatowych.

Respondenci wskazali również przypadki braku zaangażowania w działania wykonywane w trakcie praktyk, lekceważący stosunku studentów do odbywanej praktyki oraz niespełnienie warunków formalnych instytucji przyjmującej praktykanta. Przypadki te sporadycznie kończyły się oceną negatywną praktyk i skutkowały ich przerwaniem. Problem braku zaangażowania studentów w odbywanie praktyk mógłby być rozwiązany poprzez wprowadzenie obowiązku wykonywania przez praktykantów zadań o charakterze badawczym. Mogłyby one polegać na zbieraniu przez studentów materiałów do pracy dyplomowej – licencjackiej lub magisterskiej, w zależności od tego, na jakim etapie kształcenia znajdowałby się student. Z pewnością zwiększyłyby to zaangażowanie studentów w zadania realizowane podczas praktyk pedagogicznych.

Biorący udział w badaniu – w szczególności opiekunowie praktyk z poradni pedagogicznych – zwrócili uwagę na kwestię braku aktywności studentów podczas odbywania praktyki. Zdarzają się przypadki, że praktykanci są tylko biernymi obserwatorami zajęć, gdyż ze względu na realizowany etap studiów (studenci studiów licencjackich) mają bardzo niski poziom wiedzy i nie posiadają jeszcze odpowiednich kwalifikacji, aby móc samodzielnie prowadzić zajęcia. Praktyki pedagogiczne powinny jednak – oprócz obserwacji prowadzenia zajęć – umożliwić przyszłym nauczycielom poznanie charakteru pracy placówek oświatowych i porad-

ni pedagogicznych, nabycie umiejętności prowadzenia zajęć i ich dokumentowania oraz analizowanie efektów własnej pracy w kontekście przekazywania wiedzy uczniom. Odbywanie praktyk nie powinno polegać tylko na obserwacji dobrych wzorców. Powinno także opierać się na aktywnym działaniu studentów i uczeniu się na własnych błędach. Jedynie połączenie tych wszystkich form odbywania praktyk pedagogicznych dostarcza studentowi informacji, jakiej wiedzy oraz umiejętności potrzebuje w pracy jako przyszły nauczyciel. Zwiększa również świadomość studentów dotyczącą znaczenia teorii przy prowadzeniu zajęć praktycznych. Dlatego ważne jest, aby obowiązek odbywania praktyk pedagogicznych dotyczył studentów, którzy znajdują się na dalszym etapie kształcenia, a nie np. na I roku studiów licencjackich. Tacy studenci nie mają jeszcze odpowiednich kompetencji wyniesionych z toku studiów, aby móc samodzielnie prowadzić zajęcia. A właśnie bezpośredni kontakt z uczniem, a nie bierna obserwacja prowadzonych zajęć, jest najlepszym doświadczeniem zdobytym w trakcie praktyk.

Respondenci zwrócili również uwagę na problem braku świadomości oraz umiejętności stosowania zdobytej w trakcie trwania studiów wiedzy w praktyce. Stwarza to konieczność podwojonej pracy nauczyciela opiekującego się praktykantem. Niezbędne jest zatem podniesienie rangi odbywania praktyk pedagogicznych poprzez systematyczne przedstawianie studentom celowości przyswajania określonego materiału w perspektywie wdrażania go do praktyki. Ważne jest również przedstawienie studentom (przez opiekuna ze strony uczelni) założeń i celu odbywania praktyk pedagogicznych. Studenci często nie mają świadomości tego, jak ważna jest należyte odbyta praktyka w kontekście podjęcia pracy po ukończeniu studiów. Praktykanci odpowiednio wywiązujący się

z zadań zleczanych im w czasie praktyk pedagogicznych mają szansę na otrzymanie propozycji pracy po ukończeniu studiów.

Biorąc pod uwagę przygotowanie teoretyczne studentów odbywających praktyki, uczestnicy badania fokusowego będący opiekunami praktyk w placówkach przedszkolnych i szkołach podstawowych zwrócili uwagę, że studenci kończący kierunki uniwersyteckie bez specjalności nauczycielskich, podnoszący swoje kwalifikacje na kursach pedagogicznych, posiadają gorsze przygotowanie merytoryczne niż studenci po specjalnościach nauczycielskich. Dlatego ważne jest, aby młodzi ludzie, którzy zamierzają związać swoją zawodową przyszłość z pracą w szkole podstawowej czy placówce wychowania przedszkolnego, wybierali odpowiednie specjalności nauczycielskie – należycie przygotowujące do podjęcia pracy po ich ukończeniu.

Uczestnicy tej grupy, biorący udział w badaniu, zwrócili również uwagę na słabe przygotowanie teoretyczne studentów studiów licencjackich oraz studentów studiów uzupełniających magisterskich, którzy studia I stopnia ukończyli na kierunkach niepedagogicznych. Dlatego, aby móc podjąć pedagogiczne studia uzupełniające, obligatoryjne powinno być ukończenie studiów I stopnia w tym kierunku. Wydaje się to być konieczne do odpowiedniego przygotowania przyszłych nauczycieli do podjęcia pracy zawodowej w placówkach oświatowych i opiekuńczo-wychowawczych.

Ponadto respondenci będący dyrektorami placówek oświatowych i opiekunami praktyk często mają świadomość tego, że część osób nie powinna uzyskać zaliczenia praktyk pedagogicznych. Ze względu na brak zaangażowania praktykantów nie ma bowiem możliwości weryfikowania istotnych kompetencji – społecznych, emocjonalnych, umiejętności

współpracy oraz wrażliwości w sytuacji pracy z dzieckiem. Istotne jest zatem podkreślanie wagi czynników pozamerytorycznych, które są niezwykle ważne w pracy nauczyciela. W tym kontekście konieczne jest uświadomienie studentom pełnionej funkcji społecznej związanej z wykonywaniem zawodu nauczyciela. Oprócz przygotowania merytorycznego w pracy nauczyciela bardzo ważne jest zaangażowanie w wykonywanie obowiązków, komunikacja interpersonalna, sposób zachowania się, wypowiedziania, a nawet zwracanie uwagi na własny wygląd.

Kolejnym problemem, na jaki zwrócili uwagę respondenci, jest nieodpowiednia komunikacja – a często nawet jej brak – pomiędzy uczelnią wyższą a instytucjami, w których studenci odbywają praktyki. Instytucje te często nie mają pełnych informacji dotyczących oczekiwań uczelni co do działań podejmowanych przez praktykanta. Dlatego konieczne jest nawiązanie lepszej współpracy pomiędzy uczelnią a instytucjami przyjmującymi studentów na praktyki. Wydaje się, że jest to działanie, którego realizacja leży w głównej mierze po stronie uczelni wyższej, której studenci są zobligowani do odbycia praktyk pedagogicznych. Szkoły wyższe, oprócz przygotowania merytorycznego oraz dydaktycznego studentów, powinny zadbać o nawiązanie kontaktu z placówką oświatową, w której student odbywa praktykę. Niezbędne jest organizowanie spotkań mających na celu ustalenie zakresu współpracy oraz wymagań stawianych praktykantom. Należy także wyznaczać obszary priorytetowe, na które nauczyciele-opiekunowie powinni zwrócić szczególną uwagę podczas odbywania praktyk przez studentów. Z kolei zadaniem instytucji, w której studenci odbywają praktykę, powinno być poinformowanie uczelni o zakresie działań podejmowanych przez praktykantów oraz zasadach ich pobytu w placówce oświatowej.

Dobrym rozwiązaniem byłoby również organizowanie na zakończenie praktyk spotkań podsumowujących, w których uczestniczyliby praktykanci, opiekun praktyk oraz koordynator praktyk ze strony uczelni. Dopiero po takim spotkaniu i zapoznaniu się z dokumentacją praktyk (opinią i oceną opiekuna praktyk oraz dzienniczkiem praktyk) koordynator ze strony uczelni powinien wystawić praktykantowi rzetelną ocenę końcową. Aby wszystkie te postulaty mogły być wprowadzone i respektowane, niezbędne jest podpisywanie umów pomiędzy uczelniami wyższymi kierującymi studentów na praktyki a instytucjami, w których praktyki te miałyby się odbywać.

Utrudniony jest także kontakt nauczyciela-opiekuna z osobą odpowiedzialną za odbywanie praktyk na uczelni, przez co brakuje istotnych informacji dotyczących oczekiwań, jakie powinny być stawiane studentom podczas realizacji praktyk. Jednostkowymi przypadkami są również wcześniejsze spotkania nauczyciela-opiekuna praktyk z osobą odpowiedzialną za ich odbycie ze strony uczelni. Na spotkaniach tych mogłyby być ustalane pewne zasady współpracy oraz działania, jakie miałyby być podejmowane przez studentów w ramach praktyk. Obecnie bowiem opiekunowie praktyk ze strony instytucji często nie wiedzą, na co mają zwrócić szczególną uwagę i którym obszarom poświęcić najwięcej uwagi podczas organizowania poszczególnych godzin praktyki dla studentów. Konieczne jest zatem nawiązanie współpracy nauczycieli-opiekunów z osobą odpowiedzialną za odbycie praktyk ze strony uczelni. Umożliwi to określenie zakresu i zasad kooperacji, tak aby podejmowane działania były spójne – z punktu widzenia uczelni oraz placówki przyjmującej studentów na praktykę. Dobrym rozwiązaniem byłaby wymiana numerów telefonów i/lub adresów e-mailowych do korespondencji po-

między nauczycielem opiekującym się praktykującym studentem a koordynatorem praktyk ze strony uczelni. Przyczyni się to do zwiększenia współpracy koordynatora oraz nauczyciela-opiekuna. Natomiast osoby sprawujące opiekę nad studentem będą wiedziały, do kogo mogą się zwrócić w sytuacji problemowej.

Problemem jest również niesprawowanie nadzoru pedagogicznego przez uczelnię nad studentem odbywającym praktykę. Uczelnie często nie wykazują żadnego zainteresowania studentem realizującym praktykę. Zaleca się, aby szkoły wyższe z województwa śląskiego prowadziły nadzór pedagogiczny nad studentami odbywającymi praktyki pedagogiczne. Świadomość praktykantów, że koordynator praktyk może odwiedzić placówkę oświatową, w której odbywana jest praktyka w celu sprawdzenia, czy student należycie wywiązuje się z zadań wyznaczonych w regulaminie, działa motywująco i sprawia, że praktykanci lepiej wypełniają swoje obowiązki. Dlatego wskazany jest stały nadzór pedagogiczny ze strony uczelni nad praktykantem. Umożliwiłoby to obserwowanie zaangażowania praktykanta oraz czynionych przez niego postępów.

Uczestnicy drugiej grupy badania fokusowego podali przykłady złych doświadczeń wynikających ze współpracy z niektórymi szkołami wyższymi z województwa śląskiego. Jest to powodem nieprzyjmowania studentów tych uczelni na praktyki. W głównej mierze chodziło o sposób podejścia do nauczycieli-opiekunów, którym uczelnie oferowały wynagrodzenie w wysokości 1 złotego za tydzień sprawowania opieki nad praktykantem. Problemem jest również roszczeniowość ze strony uczelni wyższych, w których rozumieniu delegowanie studentów na odbywanie praktyk w szkołach daje tym placówkom wiele korzyści, gdyż praktykanci prowadzą zajęcia za nauczycieli-opiekunów.

Częściej jednak respondenci podawali przykłady odpowiedniego podejścia uczelni wyższej do odbywania praktyki. Dokumentacja była przygotowana odpowiednio, studenci byli dobrze przygotowani do odbywania praktyki, a placówka przyjmująca studenta na praktykę miała możliwość kontaktu z opiekunem praktyk ze strony uczelni. Można zatem wnioskować, że w województwie śląskim w wielu przypadkach współpraca uczelni wyższej z instytucją przyjmującą studentów na praktyki przebiega w sposób prawidłowy.

Respondenci z drugiej badanej grupy zwrócili uwagę, że zadania, jakie mają do wykonania praktykanci, nie są skonkretyzowane przez uczelnie wyższe. Nie otrzymują również informacji na temat tego, jaki czas miałby być przeznaczony na poszczególne zadania. Natomiast studenci często nie mają żadnej wiedzy na temat charakteru pracy instytucji, w której mają odbyć praktyki. Konieczne jest zatem doprecyzowanie zadań stawianych studentom odbywającym praktyki oraz limitu czasu, jaki miałby być na nie przeznaczony. Niezbędne jest również wdrożenie studentów w specyfikę placówki, w której będą odbywać praktykę. Jest to ważny element przygotowania do późniejszego podjęcia pracy zawodowej. Studenci przed przystąpieniem do odbywania praktyki powinni mieć świadomość założeń instytucji, specyfiki pracy, wymaganych kompetencji oraz podejścia pracowników placówki do odbywania praktyk pedagogicznych przez studentów.

Kolejnym problemem, na jaki zwrócono uwagę, jest niedostosowanie modułów czasowych praktyk do specyfiki i możliwości instytucji, w których są one realizowane. Nieodpowiednie jest również rozłożenie obowiązku odbywania praktyk w cyklu studiów. Obowiązek realizacji praktyki przez studentów danego roku i zakres tej praktyki niejednokrot-

nie jest dostosowany do dotychczasowo zdobytej przez studenta wiedzy i posiadanych umiejętności. Liczba godzin praktyk i zakres obowiązków studenta studiów licencjackich powinien różnić się od tego, do których realizacji zobowiązana jest osoba kończąca studia uzupełniające magisterskie. Istotne jest szczegółowe określenie zadań możliwych do wykonania przez studenta w trakcie odbywania praktyki, uwzględniających dotychczas zdobytą wiedzę. Do zakresu obowiązków powinien być dostosowany limit godzin przeznaczonych na realizację praktyki.

Respondenci zwrócili ponadto uwagę na brak doprecyzowania ilości czasu, jaki studenci mają przeznaczyć na odbycie praktyki. Często podawanym okresem odbycia praktyk jest „miesiąc”, bez precyzyjnego podania liczby godzin, które powinny być przeznaczone na jej realizację. Wydaje się, że dokładne określenie liczby godzin przeznaczonych na praktykę jest niezbędne do efektywnego odbycia praktyki.

Problemem jest również brak określenia ram czasowych przeznaczonych na poszczególne zadania realizowane w ramach praktyk. Powoduje to, że opiekunowie praktyk nie wiedzą, ile godzin praktyk powinno być realizowanych w ramach poszczególnych zadań, przez co mają problem z rozplanowaniem czasu przeznaczonego na praktykę. Oprócz precyzyjnego określania przez uczelnie liczby godzin przeznaczonych na praktykę, konieczne jest doprecyzowanie, ile godzin powinno być realizowanych na określone zadania.

Kolejną kwestią, na którą zwrócili uwagę wszyscy respondenci, jest nieodpowiednie ustalanie terminów praktyk. Często studenci zgłaszają się do placówek w celu odbycia praktyk w czerwcu lub we wrześniu. W niektórych instytucjach odbywanie praktyk we wrześniu okazuje się wręcz niemożliwe ze względu na specyfikę pracy tych placówek. Sytu-

acja taka ma miejsce np. w nowo tworzonych grupach terapeutycznych w poradniach pedagogicznych, jak również w przedszkolach i klasach pierwszych szkół podstawowych, gdzie dzieci rozpoczynające kształcenie muszą mieć określony czas na zaadaptowanie się w „nowym środowisku”, a zajęcia nie odbywają się wtedy w regularnym trybie. Natomiast w czerwcu dzieci przygotowują się do wakacji, wiele z nich nie uczęszcza już na zajęcia lekcyjne, a odbywanie praktyk pedagogicznych w tym terminie również nie jest dobrym rozwiązaniem, gdyż obniża ich efektywność. Dlatego zaleca się, aby terminy praktyk były ustalane wspólnie z placówkami przyjmującymi praktykujących studentów. Optymalnym terminem odbywania praktyki pedagogicznej w poradniach pedagogicznych oraz placówkach oświatowych jest marzec i kwiecień.

Respondenci poruszyli także kwestie trudności pogodzenia praktyk pedagogicznych odbywanych przez studentów studiów niestacjonarnych z pracą zawodową. Studenci tacy mają problem z wygospodarowaniem czasu na efektywne odbycie praktyki. Praktyk pedagogicznych nie można bowiem odbywać w godzinach wieczornych, jak i w weekendy, gdyż szkoły oraz przedszkola są wtedy zamknięte. Z drugiej strony nie można kształcić się na kierunku pedagogika w zawodzie nauczyciela, bez żadnego doświadczenia wyniesionego z pracy z dziećmi. Jest to problem, którego rozwiązania można spodziewać się ze strony uczelni. W związku z powyższym zaleca się, aby uczelnie wyższe określały czas praktyki dla studentów studiów niestacjonarnych, uwzględniając ich realne możliwości. Biorąc pod uwagę specyfikę studiów niestacjonarnych, praktyki pedagogiczne powinny być realizowane w sposób elastyczny, tak aby mogły się one odbywać w czasie dni oraz godzin wolnych od pracy zawodowej studenta. Z tego powodu należałoby umożliwić studentom realiza-

cję praktyki rozłożonej w czasie na kilka miesięcy. Wskazane jest również, aby czas praktyki studenta studiów niestacjonarnych poświęcony był bezpośredniej pracy z dziećmi, a nie biernej obserwacji prowadzonych zajęć. Z obowiązku odbycia praktyk pedagogicznych powinni być zwolnieni tylko ci studenci, którzy posiadają – określony czasowo – staż pracy w zawodzie, na stanowiskach związanych z realizowaną specjalnością.

Biorący udział w badaniu zwrócili również uwagę na brak odpowiedniej gratyfikacji finansowej dla nauczycieli sprawujących opiekę nad praktykantami. Niektóre uczelnie – głównie niepubliczne – w ogóle nie gwarantują nauczycielom sprawującym opiekę nad praktykującym studentem wynagrodzenia. Wpływa to negatywnie na stosunek do podejmowania opieki nad praktykantem. Tym samym trudno jest znaleźć nauczycieli chcących podjąć opiekę nad praktykującym studentem ze względu na czasochłonność oraz pracę o charakterze najczęściej nieodpłatnym. Rekomenduje się zatem, aby uczelnie wyższe, kierujące studentów na praktyki pedagogiczne, zapewniły nauczycielom-opiekunom odpowiednie wynagrodzenie z tytułu sprawowania opieki nad praktykantami. W przeciwnym razie nadal wielu nauczycieli nie będzie wyrażało zgody na przyjęcie studenta na praktyki.

Adekwatne wynagradzanie nauczycieli-opiekunów za wypełnianie obowiązków wobec praktykanta działa motywująco, zwiększa zaangażowanie opiekunów oraz ich chęć przyjmowania studentów na praktyki. Oprócz gratyfikacji finansowej, wynagrodzenie mogłoby przybierać formę wsparcia merytorycznego oraz metodologicznego poprzez organizowanie dla nauczycieli-opiekunów różnego rodzaju kursów, szkoleń i konferencji.

Niekiedy opiekunowie dostają bardzo niskie wynagrodzenie za sprawowanie opieki nad praktykantami. W tym przypadku również nie-

chętnie przyjmują oni studentów na praktyki, gdyż jest to dla nich dodatkowy obowiązek. Odpowiednie wynagrodzenie opiekunów praktyk może wpływać na zwiększenie ich zaangażowania w wypełnianiu swoich obowiązków w czasie odbywania praktyk. To z kolei przyczyni się to do bardziej efektywnego wykorzystania przez studenta czasu przeznaczonego na praktykę. Zaleca się zatem, aby uczelnie wyższe kształcące studentów na kierunkach pedagogicznych – mając na uwadze podniesienie jakości oraz efektywność realizowanych praktyk – rzetelnie wynagradzały opiekunów praktyk z placówek oświatowych. Płace powinny być adekwatne do wkładu pracy, poświęconego czasu oraz zaangażowania nauczyciela-opiekuna. Ważne jest również ustalenie spójnych zasad finansowych dla nauczycieli-opiekunów. Wysokość gratyfikacji finansowych powinna być elementem umowy zawartej na czas odbywania praktyk, między uczelnią wyższą a nauczycielem-opiekunem.

Problemem, na który zwrócili uwagę respondenci, jest również brak wypracowanego systemu kierowania studentów na praktyki. Najczęściej studenci sami poszukują placówki, w której będą mogli realizować praktykę pedagogiczną. Nie jest to jednak łatwe zadanie, gdyż część instytucji nie wykazuje zainteresowania przyjęciem studentów na praktyki. Niezbędne jest zatem nawiązanie partnerstwa pomiędzy uczelniami wyższymi a instytucjami, w których studenci mogliby odbyć praktyki pedagogiczne. Studenci powinni otrzymać listę placówek, które wyraziły zgodę na przyjmowanie praktykantów po określonych specjalnościach na praktyki pedagogiczne. Z pewnością ułatwiłoby to młodym ludziom znalezienie odpowiedniej placówki, w której mogliby realizować praktykę. Nawiązanie stałej współpracy między szkołami wyższymi kształcącymi przyszłych nauczycieli a organami prowadzącymi przedszkola, szkoły

podstawowe oraz instytucje, w których studenci odbywają praktyki, jest również warunkiem ubiegania się o środki finansowe przeznaczone na ten cel z Unii Europejskiej, w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działania 3.3. Poprawa jakości kształcenia⁸⁶. Środki te mogą być przeznaczone m.in. na wypracowanie jak najlepszych rozwiązań organizacyjnych praktyk pedagogicznych, poprawę jakości odbywania przez studentów praktyk oraz na doksztalcanie opiekunów sprawujących opiekę nad praktykantami. Umożliwienie nauczycielom wzięcia udziału w szkoleniach może się przyczynić do rozszerzenia ich kompetencji, a przez to do zwiększenia efektywności przekazywania wiedzy oraz doświadczenia osobom praktykującym. Ponadto możliwość odbywania darmowych kursów doksztalcających dodatkowo zachęci nauczycieli do podjęcia się roli opiekuna praktyk pedagogicznych.

Problemem są również często nieszczegółowe regulaminy praktyk pedagogicznych, a niekiedy nawet ich brak. Nie ma więc dokumentu, który określałby dokładną liczbę godzin praktyk przeznaczonych na realizację określonych zadań oraz osiągnięcie sprecyzowanych celów. Żeby studenci mogli odpowiednio przygotować się do praktyk pedagogicznych, powinni zapoznać się z ich celem oraz zasadami ich odbywania i późniejszego oceniania. Zaleca się więc podjęcie działań, których celem będzie wypracowanie wzorcowego regulaminu praktyk, jasno określającego czas trwania praktyki w podziale na określone zadania. Powinny w nim być zamieszczone limity godzin, w trakcie których student powinien obserwować zajęcia, być asystentem w prowadzeniu zajęć oraz samodzielnie

⁸⁶ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Departament Funduszy Strukturalnych, *Przygotowanie wybranych szkół do realizacji praktyk przez studentów przygotowujących do wykonywania zawodu nauczyciela*, 15 marca 2011 rok.

prowadzić lekcje. W regulaminie tym uczelnia wyższa powinna również precyzyjnie określić oczekiwania, jakie stawia wobec praktykanta i obowiązki, z których powinien on wywiązywać się w trakcie trwania praktyk. Jeżeli te wszystkie informacje są określone w regulaminie praktyk, to studenci i przedstawiciele placówek oświatowych przyjmujący praktykantów mają szczegółowe informacje, jak praktyki mają przebiegać.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej w niniejszym opracowaniu analizy danych historycznych oraz prognoz dotyczących m.in. przewidywanych zmian liczby ludności, w tym głównie liczby dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, liczby placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych, liczby uczniów w tego typu placówkach, zapotrzebowania regionalnego rynku pracy na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, liczby studentów i absolwentów kierunków pedagogicznych w regionie śląskim, można sformułować wiele istotnych wniosków.

W ostatnich latach na Śląsku liczba studentów oraz absolwentów kierunków pedagogicznych systematycznie się zmniejsza. Jest ona jednak nadal zbyt duża z punktu widzenia liczby ofert pracy – dla osób posiadających wykształcenie pedagogiczne. Obecnie liczba ofert pracy zgłaszanych przez rynek oświatowy w województwie śląskim jest niższa niż liczba osób poszukujących pracy w tej sekcji gospodarki. Osoby z wykształceniem pedagogicznym stanowią najwyższy odsetek wśród wszystkich bezrobotnych absolwentów szkół wyższych w regionie śląskim. Ponadto prognozy wskazują, że w najbliższych latach liczba pracowników sekcji edukacja w województwie śląskim ulegnie zmniejszeniu. Mimo tego zawody takie jak: nauczyciel przedszkola oraz wychowawca w placówkach oświatowych, opiekuńczych i wychowawczych znajdują się obecnie w grupie zawodów deficytowych. W wymienionych profesjach znaczna część osób bezrobotnych pozostaje bez pracy krócej niż rok. Pozytywnym zjawiskiem

jest bardzo niski udział absolwentów specjalności nauczycielskich wśród ogółu osób pozostających bez pracy w tych zawodach.

Analiza danych historycznych wykazała, że w ostatnich latach rosło zapotrzebowanie śląskiego rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego. Było to związane ze zwiększającą się w tym okresie liczbą dzieci w wieku przedszkolnym oraz upowszechnieniem tego szczebla edukacji. Dalszy wzrost liczby dzieci w wieku przedszkolnym do 2014 roku oraz zwiększająca się liczba dzieci w przedszkolach do 2017 roku nie spowodują jednak zwiększenia zapotrzebowania rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego w kolejnych latach. Prognozy wskazują bowiem na nieustanne zmniejszanie się poziomu zatrudnienia w zawodzie nauczyciela wychowania przedszkolnego w województwie śląskim. Wpłynie to na obniżenie zapotrzebowania rynku edukacyjnego na nauczycieli przedszkoli, w tym również absolwentów kierunku pedagogika, po specjalności wychowanie przedszkolne lub specjalnościach pokrewnych. Ponadto wzrost liczby uczniów, przy ciągle zmniejszającej się liczbie nauczycieli, przyczyni się do zwiększenia zakresu obowiązków nauczycieli przedszkoli, którzy będą musieli sprawować opiekę nad większą liczbą dzieci. Niezbędnym działaniem jest więc modyfikacja treści i metod kształcenia przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego.

Z kolei analiza danych dotyczących liczby nauczycieli w szkołach podstawowych w województwie śląskim wykazała, że w okresie historycznym ich liczba z roku na rok ulegała zmniejszeniu. Jednak w pierwszych latach prognozy – do 2015 będzie miał miejsce wzrost liczby nauczycieli tego szczebla edukacji. Będzie to spowodowane wzrostem liczby uczniów uczęszczających do szkół podstawowych w województwie

śląskim, który utrzyma się do roku 2016. W kolejnych latach liczba uczniów w klasach I–III szkół podstawowych zacznie się zmniejszać. To z kolei przełoży się bezpośrednio na odwrócenie trendu wzrostowego liczby nauczycieli szkół podstawowych na Śląsku. Ich liczba będzie się zmniejszać do końca okresu prognozy, czyli do roku 2030.

Długoterminowe prognozy sporządzone dla województwa śląskiego są mało optymistyczne. Spadek liczby ludności województwa śląskiego, postępujący proces starzenia się społeczeństwa oraz niekorzystne prognozy demograficzne regionu śląskiego – do roku 2030 – wskazują na utrzymywanie się długookresowego trendu spadkowego liczby dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, a przez to również liczby dzieci uczęszczających do placówek wychowania przedszkolnego i klas I–III szkół podstawowych. Spowoduje to zamykanie przedszkoli, szkół podstawowych oraz innych placówek edukacyjnych w regionie. W długiej perspektywie czasu – do 2030 roku – przyczyni się to do zmniejszenia zapotrzebowania rynku edukacyjnego na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej w województwie śląskim.

Wybieranie przez osoby studiujące pedagogikę specjalności nauczycielskiej – wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna nie będzie gwarantować w przyszłości uzyskania zatrudnienia w województwie śląskim. Koniecznym działaniem jest zatem limitowanie miejsc na uczelniach wyższych kształcących na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich związanych z wychowaniem przedszkolnym i edukacją wczesnoszkolną. Przyczyni się to do zmniejszenia liczby absolwentów posiadających przygotowanie do pracy na stanowiskach: nauczyciel przedszkola i nauczyciel wychowania wczesnoszkolnego, co przełoży się bezpośrednio na zwiększenie szans osób posiadających tego

typu kwalifikacje, na znalezienie zatrudnienia w wyuczonym zawodzie w regionie śląskim.

Analiza wykazała, że województwo śląskie charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem liczby zatrudnianych nauczycieli w przedszkolach i w szkołach podstawowych w poszczególnych podregionach oraz należących do nich powiatach. Prognozy wskazują, że niektórzy absolwenci studiów pedagogicznych po specjalnościach nauczycielskich będą mieli szansę na znalezienie pracy w zawodzie nauczyciela wychowania przedszkolnego i/lub nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w niektórych powiatach i podregionach województwa śląskiego.

Największe szanse na uzyskanie zatrudnienia będą mieli absolwenci kierunku pedagogika po specjalności wychowanie przedszkolne w powiecie tarnogórskim, kłobuckim, cieszyńskim, jak również w Katowicach, Częstochowie, Bielsku-Białej oraz Sosnowcu. Podregionami, w których nauczyciele wychowania przedszkolnego będą mieli możliwość znalezienia zatrudnienia, są podregiony: katowicki, bielski i częstochowski. Natomiast duże trudności ze znalezieniem pracy będą mieli absolwenci specjalności wychowanie wczesnoszkolne w Bytomiu, Świętochłowicach oraz powiecie wodzisławskim. Ograniczone szanse absolwentów szkół wyższych na znalezienie pracy w zawodzie nauczyciela wychowania przedszkolnego mogą występować także w podregionach: gliwickim i bytomskim.

Z kolei nauczyciele nauczania początkowego, w tym m.in. absolwenci kierunku pedagogika po specjalności edukacja wczesnoszkolna, będą mieli możliwość znalezienia pracy w Piekarach Śląskich, Chorzowie, Jastrzębiu-Zdroju, Kłobucku, Częstochowie, Katowicach, Gliwicach oraz Bielsku-Białej. Absolwenci mogą liczyć także na znalezienie zatrud-

nienia w podregionach: sosnowieckim, bielskim i częstochowskim, ze względu na dużą liczbę etatów w zawodzie nauczyciela na tym szczeblu edukacji. Natomiast największe problemy ze znalezieniem zatrudnienia będą mieli nauczyciele wychowania wczesnoszkolnego w Mysłowicach oraz Tychach. Podregionami, w których najtrudniej będzie znaleźć zatrudnienie w zawodzie nauczyciela nauczania początkowego, będą podregiony: tyski i bytomski.

W związku z powyższym, rozwój kierunków pedagogicznych nastawionych na odpowiednie przygotowanie przyszłych nauczycieli do pracy w placówkach wychowania przedszkolnego i klasach I–III szkół podstawowych w województwie śląskim jest uzasadniony. Należy jednak mieć na uwadze, że tylko absolwenci najlepiej wykształceni i odpowiednio przygotowani do wykonywania zawodu nauczyciela będą mieli możliwość znalezienia zatrudnienia w placówkach wychowania przedszkolnego i w klasach I–III szkół podstawowych w regionie śląskim. Dlatego istotne jest podnoszenie jakości kształcenia i odpowiednie przygotowanie studentów do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela. W tym celu należy zwiększyć stopień dopasowania oferty nauczania na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich do zapotrzebowania regionalnego rynku pracy, aby w przyszłości absolwenci tego typu specjalności mieli większe możliwości znalezienia zatrudnienia na Śląsku, po ukończeniu studiów pedagogicznych.

Dla studentów studiów pedagogicznych, planujących związać swoją przyszłość z zawodem nauczyciela, lepszy wydaje się wybór specjalności łączącej wychowanie przedszkolne z edukacją wczesnoszkolną. Absolwenci po ukończeniu tej specjalności będą mieli większe szanse na znalezienie zatrudnienia na regionalnym rynku pracy. Obecnie tego typu

specjalność nauczycielska nie jest realizowana we wszystkich uczelniach wyższych w regionie śląskim posiadających w swojej ofercie edukacyjnej nauczanie na kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich. Wydaje się, że dobrym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie specjalności łączącej wychowanie przedszkolne z edukacją wczesnoszkolną do programów studiów pedagogicznych we wszystkich tego typu uczelniach w regionie.

Ponadto w województwie śląskim większość uczelni kształcących na kierunku pedagogika nie posiada w swojej ofercie edukacyjnej specjalności nauczycielskiej łączącej edukację wczesnoszkolną i wychowanie przedszkolne z nauką języka angielskiego. Specjalność ta powinna znaleźć się w ofercie edukacyjnej wszystkich uczelni wyższych z województwa śląskiego, kształcących na specjalnościach nauczycielskich. Jej ukończenie zwiększy szanse absolwentów na znalezienie zatrudnienia w placówkach oświatowych w regionie śląskim.

Niezbędne jest także uświadamianie młodych ludzi – już na etapie kształcenia – konieczności elastycznego podejścia do planowania własnej kariery zawodowej, szczególnie wtedy, gdy planują oni związać swoją zawodową przyszłość z rynkiem oświaty. Studenci pedagogiki muszą mieć świadomość istnienia wielu nowych przyszłościowych zawodów związanych z edukacją, takich jak np. teletutor (e-mentor), dydaktyk multimedialny, broker edukacyjny i ekspert ds. technologii dydaktycznych. W najbliższych latach zawody te mogą stać się alternatywą dla profesji nauczyciela, na którą zapotrzebowanie rynku edukacyjnego w regionie śląskim będzie się zmniejszać. Warunkiem znalezienia pracy w tych zawodach jest jednak zdobycie wiedzy i uzyskanie odpowiednich kompetencji już na etapie kształcenia. Dlatego niezbędne jest rozszerzenie oferty

edukacyjnej śląskich uczelni wyższych kształcących na kierunku pedagogika o nowe specjalności, których ukończenie umożliwi znalezienie pracy w wyżej wymienionych zawodach.

Oprócz dostosowania oferty edukacyjnej śląskich uczelni wyższych kształcących studentów na kierunkach pedagogicznych do uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i zapotrzebowania regionalnego rynku pracy, ważne jest zwiększenie nacisku na wprowadzenie innowacyjnych metod nauczania. Niezmiernie ważne jest odpowiednie przygotowanie zawodowe przyszłych nauczycieli – już na etapie kształcenia – do stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT). Jest to zadanie kluczowe, mające istotny wpływ na zwiększenie atrakcyjności prowadzonych przez nauczycieli zajęć, co bezpośrednio przełoży się na większą efektywność procesu nauczania dzieci w początkowym etapie kształcenia. Należy zatem uświadamiać studentom specjalności wychowanie przedszkolne i/lub edukacja wczesnoszkolna podczas zajęć teoretycznych na uczelni, jak również podczas odbywania praktyk pedagogicznych, że nowoczesne technologie stwarzają możliwość samodzielnego i bardziej efektywnego uczenia się przez małe dzieci. W celu podniesienia kompetencji informatycznych nauczycieli z zakresu technologii ICT śląskie uczelnie wyższe kształcące na kierunku pedagogika powinny wprowadzić specjalność edukacja wczesnoszkolna z informatyką szkolną.

Ważne jest także zwiększenie roli kształcenia ustawicznego w trakcie trwania kariery nauczycielskiej. Świadomość ważnej roli kształcenia ustawicznego nauczycieli powinna być kształtowana już na etapie studiów pedagogicznych. Oprócz podnoszenia kompetencji nauczycieli w trakcie trwania ich kariery zawodowej istotne jest również wprowadzanie nowych metod i strategii podnoszenia potencjału eduka-

cyjnego oraz kwalifikacji studentów kierunku pedagogika na specjalnościach nauczycielskich. Metodami tymi mogą być: mentoring, tutoring i coaching. Ich założeniem jest nawiązanie bliskiej partnerskiej współpracy między wykładowcą a studentem oraz kładzenie nacisku na praktyczny aspekt zdobywania wiedzy przez przyszłych nauczycieli.

Wykorzystanie w praktyce zawodowej wiedzy uzyskanej podczas studiów pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich umożliwiają obowiązkowe praktyki pedagogiczne w placówkach oświatowych. Problemem jest jednak to, że obecnie realizowane formy praktyk pedagogicznych nie umożliwiają zdobycia przez studentów umiejętności oraz kwalifikacji niezbędnych do wykonywania w przyszłości zawodu nauczyciela. Ważne jest, aby przyszli nauczyciele już na etapie studiów pedagogicznych nabyli odpowiednich kompetencji, przekładających się w późniejszej pracy na rozwój kompetencji uczniów.

Należałoby zatem wprowadzić wiele istotnych zmian w stosunku do aktualnie realizowanych programów praktyk pedagogicznych. Podjęcie tych działań jest niezbędne, ponieważ efektywne odbycie praktyk pedagogicznych jest ważnym czynnikiem decydującym o zatrudnieniu absolwentów kierunków pedagogicznych po specjalnościach nauczycielskich. Może zatem wpłynąć na zwiększenie szans absolwentów kierunków pedagogicznych na znalezienie zatrudnienia. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji prognozowanego zmniejszenia się zapotrzebowania śląskiego rynku pracy na nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej.

Przeprowadzone analizy wykazały, że istnieje uzasadniona potrzeba uwzględnienia uwarunkowań lokalnych przy podejmowaniu określonych działań mających na celu dostosowanie tematyki praktyk peda-

gicznych do specyfiki województwa śląskiego. Istotne jest, aby w projektowanych w województwie śląskim programach praktyk pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich szczególną uwagę zwrócono na aspekt pracy socjalnej. Dobrym rozwiązaniem byłoby nawiązanie współpracy szkół wyższych z województwa śląskiego, kształcących przyszłych nauczycieli wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego, z lokalnymi ośrodkami pomocy społecznej, w których studenci specjalności nauczycielskich mogliby odbywać praktyki pedagogiczne. Wprowadzenie tej zmiany w programach praktyk pedagogicznych realizowanych w województwie śląskim zwiększy umiejętności przyszłej kadry nauczycielskiej w zakresie prowadzenia pracy socjalnej. Zdobyte podczas praktyk doświadczenie zaowocuje w późniejszej pracy nauczyciela z dziećmi uwikłanymi w rozłąkę migracyjną, pozwoli bowiem na przeprowadzenie trafnej diagnozy sytuacji rodzinnej dziecka oraz podjęcie wczesnej interwencji w celu ograniczania negatywnych skutków eurosieroctwa.

Odbycie przez studentów studiów pedagogicznych na specjalnościach nauczycielskich praktyk w ośrodku pomocy społecznej zwiększy umiejętności przyszłej kadry nauczycielskiej w zakresie prowadzenia pracy socjalnej z dziećmi. Może to odegrać kluczową rolę w ograniczaniu negatywnych skutków migracji zarobkowej i eurosieroctwa w województwie śląskim.

Do specyfiki województwa śląskiego można zaliczyć również różnorodność kulturową jego poszczególnych obszarów. Niezbędne wydaje się zatem zwrócenie uwagi na edukację regionalną wśród dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Studenci pedagogiki na specjalnościach nauczycielskich powinni zdobyć umiejętności niezbędne do kształtowania wśród dzieci postaw obywatelskich i społecznych

w kontekście regionalnym. Umiejętności te mogłyby być wykorzystywane podczas odbywania przez studentów praktyk pedagogicznych w placówkach oświatowych na Śląsku.

Na podstawie zaprezentowanych w ramach badania fokusowego przez dyrektorów placówek edukacyjnych oraz nauczycieli-opiekunów praktyk pedagogicznych opinii dotyczących: oceny praktyk, podejścia studentów do odbywania praktyk pedagogicznych, czasu praktyk, ich dokumentacji, finansowania praktyk oraz współpracy instytucji przyjmujących studentów na praktyki z uczelniami wyższymi kierującymi ich na praktyki pedagogiczne, sformułowano porady następującej treści:

- zwiększeniu powinna ulec rola uczelni wyższej organizującej praktyki dla studentów;
- niezbędne jest ujednoczenie arkuszy oceniania, tak aby zawarte w nich kategorie były takie same bez względu na uczelnie kierującą studentów na praktyki;
- należy zróżnicować kategorie oceniania w zależności od typu prowadzonej praktyki oraz przydzielonych zadań; dokumentacja powinna być różna w sytuacji poznawania placówki czy prowadzenia obserwacji oraz przy aktywnym prowadzeniu zajęć przez praktykanta;
- konieczne jest zwiększenie roli stosowania oceny opisowej, w której można zawrzeć wiele istotnych uwag i informacji;
- należy skonkretyzować dokumentację niezbędną do odbycia praktyk;

- ważne jest, aby uczelnie należycie oraz terminowo przygotowały dokumentację praktyk, aby student w wyznaczonym terminie mógł ją rozpocząć;
- uczelnie wyższe powinny zwrócić większą uwagę na przygotowanie studentów, którzy przy wypełnianiu konspektu oraz scenariuszy zajęć popełniają liczne błędy merytoryczne;
- należy uświadomić studentom, że doświadczenie wyniesione z praktyk pedagogicznych oraz opinia wystawiona przez nauczyciela-opiekuna stanowią niekiedy podstawę do przyjmowania kandydatów do pracy w placówkach oświatowych;
- konieczne jest podniesienie rangi odbywanych praktyk pedagogicznych poprzez systematyczne przedstawianie studentom celowości przyswajania określonego materiału w perspektywie wdrażania go przy podejmowaniu praktycznych działań;
- ważne jest przedstawienie studentom – przez opiekuna ze strony uczelni – założeń i celu odbywania praktyk pedagogicznych;
- do podjęcia pedagogicznych studiów uzupełniających obowiązkowe powinno być ukończenie studiów I stopnia w tym kierunku;
- konieczne jest nawiązanie lepszej współpracy pomiędzy uczelnią a instytucją przyjmującą studentów na praktyki;
- niezbędne jest organizowanie spotkań nauczyciela-opiekuna z osobą odpowiedzialną za realizację praktyk ze strony uczelni, mających na celu ustalenie zakresu współpracy oraz wymagań stawianych praktykantom;

- uczelnia wyższa powinna wyznaczać obszary priorytetowe, na które nauczyciele-opiekunowie powinni zwrócić szczególną uwagę podczas odbywania praktyki przez studentów;
- osoba odpowiedzialna za odbycie praktyk ze strony uczelni powinna mieć kontakt z nauczycielem-opiekunem; umożliwiłoby to określenie zakresu i zasad kooperacji, tak aby podejmowane działania były spójne – z punktu widzenia uczelni oraz placówki przyjmującej studentów na praktykę;
- zaleca się szkołom wyższym prowadzenie nadzoru pedagogicznego nad studentami odbywającymi praktyki pedagogiczne;
- konieczne jest wdrożenie studentów w specyfikę placówki, w której będą odbywać praktykę; studenci przed przystąpieniem do realizacji praktyki powinni mieć świadomość założeń instytucji, specyfiki pracy, wymaganych kompetencji oraz podejścia pracowników placówki do praktykantów;
- istotne jest szczegółowe określenie zadań możliwych do wykonania przez studenta w trakcie trwania praktyki, uwzględniających dotychczas zdobytą wiedzę; do zakresu obowiązków powinien być dostosowany limit godzin, które student powinien poświęcić na odbycie praktyki pedagogicznej;
- konieczne jest precyzyjne określanie przez uczelnie liczby godzin przeznaczonych na praktykę oraz doprecyzowanie, ile godzin powinno być realizowanych na określone zadania przydzielane praktykantom;
- terminy praktyk powinny być ustalane wspólnie z placówkami przyjmującymi praktykujących studentów;

- optymalnym terminem realizacji praktyk pedagogicznych w placówkach oświatowych oraz opiekuńczo-wychowawczych jest marzec i kwiecień;
- szkoły wyższe powinny określać czas praktyki dla studentów studiów niestacjonarnych, uwzględniając realne możliwości tych osób do odbycia praktyki; praktyki pedagogiczne dla studentów studiów niestacjonarnych powinny być realizowane w sposób elastyczny, aby mogły one odbywać się w czasie dni oraz godzin wolnych od własnej pracy zawodowej studenta; należałoby zatem umożliwić tym studentom realizację praktyki rozłożonej w czasie na okres kilku miesięcy;
- uczelnie wyższe, kierujące studentów na praktyki pedagogiczne, powinny zapewnić nauczycielom-opiekunom odpowiednie wynagrodzenie z tytułu sprawowania opieki nad praktykantami; w przeciwnym razie wielu nauczycieli nie będzie wyrażało zgody na przyjmowanie praktykantów pod swoją opiekę;
- odpowiednie wynagradzanie nauczycieli-opiekunów praktyk za wypełnianie ich obowiązków działa motywująco, zwiększa ich zaangażowanie oraz chęć przyjmowania studentów na praktyki;
- wynagrodzenie opiekunów praktyk, oprócz gratyfikacji finansowej mogłoby przybierać formę wsparcia merytorycznego oraz metodologicznego poprzez organizowanie dla tych nauczycieli różnego rodzaju kursów, szkoleń i konferencji;
- konieczne jest ustalenie spójnych zasad wynagradzania nauczycieli-opiekunów praktyk; wysokość gratyfikacji finanso-

wych powinna być elementem umowy zawartej na czas odbywania praktyki pomiędzy uczelnią wyższą a nauczycielem-opiekunem;

- konieczne jest nawiązanie partnerstwa między uczelniami wyższymi a instytucjami, w których studenci mogliby odbyć praktyki pedagogiczne; studenci powinni otrzymywać listę placówek, które wyraziły zgodę na przyjmowanie praktykantów kończących określone specjalności na praktyki pedagogiczne; z pewnością ułatwiłoby to studentom znalezienie odpowiedniej placówki, w której mogliby realizować praktykę;
- zaleca się podjęcie działań, których celem będzie wypracowanie wzorcowego regulaminu praktyk, jasno określającego czas trwania praktyki w podziale na określone zadania.

Wdrożenie przez śląskie uczelnie wyższe – kształcące studentów w zakresie pedagogiki – proponowanych kierunków zmian będzie miało wpływ na lepsze dostosowanie programów praktyk pedagogicznych, odbywanych przez studentów na specjalnościach nauczycielskich, do warunków charakterystycznych dla województwa śląskiego.

Bibliografia

- Bezrobocie w województwie śląskim, Urząd Statystyczny w Katowicach,
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/katow/ASSETS_bezrobocie22010.pdf
- Brophy J., Teaching. Educational Practices – 1, tłum. Zofia Janowska, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Czekierda P., Co możemy zyskać w perspektywie społecznej wprowadzając tutoring [w:] Czekierda P., Burzyńska M., Tarczyński J., Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacji, Wrocław 2009.
- Czyżewska L., Technologie informacyjne w nauczaniu zintegrowanym, <http://www.psp5.pionki.pl/tsecret/tiwnz/tiwnz.html>
- Dane statystyczne o szkolnictwie wyższym, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego,
<http://www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/dane-statystyczne-o-szkolnictwie-wyzszym/>
- Edukacja, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego,
http://www.slaskie.pl/strona_n.php?jezyk=pl&grupa=3&dzi=1251975596&id_menu=266
- Filipowicz G., Zarządzanie kompetencjami zawodowymi, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004, http://tic.wsptwp.eu/images/publikacje/tutoring%20metoda%20zarzadzania%20talentami_NW%20TIC.pdf
- Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województw 2010, GUS,

http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_oz_informacja_o_sytuacji_spol_gosp_wojewodztw_4_2010.pdf

- Karwala S., Model mentoringu we współczesnej szkole wyższej, Nowy Sącz 2007.
- Klejbach J., Wykorzystanie technologii informacyjnej w edukacji wczesnoszkolnej,
<http://www.snti.pl/snti/files/Wykorzystanie%20technologii%20oinformacyjnej%20w%20edukacji%20wczesnoszkolnej.pdf>
- Komorniczak A., Doskonalenie i doksztalcanie nauczycieli kształcenia zintegrowanego, <http://www.edukacja.edux.pl/p-7447-doskonalenie-i-doksztalcanie-nauczycieli.php>
- Konopnicka I., Rola edukacji regionalnej w kształceniu uniwersyteckim nauczycieli nauczania początkowego [w:] Smak E. (red.), Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli wobec założeń europejskiej polityki edukacyjnej, Uniwersytet Opolski, Opole 2003.
- Korzyści i zagrożenia wynikające z zastosowania komputerów oraz łatwego dostępu do informacji,
<http://eszkola.pl/czytaj/Korzysci/8520>
- Kozak S., Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin, Difin, Warszawa 2010.
- Kształcenie ustawiczne nauczycieli w województwie zachodniopomorskim. Program wojewódzki, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2006.
- Kulasa J., Kompetencje informatyczne nauczyciela w zakresie e-learningu, Świętokrzyskie Centrum Edukacji na Odległość,

„Zeszyty Naukowe” 2/2006,

http://www.sceno.edu.pl/konferencja/8_24.pdf

- Kuratorium Oświaty w Katowicach, Raport: Potrzeby w zakresie doskonalenia i doksztalcania zawodowego nauczycieli ze szkół i placówek województwa śląskiego, Katowice 2009.
- Kusiński M., Reorientacja zawodowa nauczycieli w kierunku zawodów przyszłości na przykładzie projektu „Nowa Edukacja”.
- Leśniak M., Emigracja zarobkowa – rodzina polska w nowej rzeczywistości społeczno-wychowawczej, www.malopolska.edu.pl/plik/55/
- Liszewska I., Technologie informacyjne i komunikacyjne w nauczaniu przedmiotowym, www.oswpoz.hg.pl/ti.ppt
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie śląskim w 2009 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, lipiec 2010.
- Muchacka B. (red.), Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Musiał E., E-learning – nowoczesne narzędzia doskonalenia zawodowego nauczyciela [w:] Muchacka B., Szymański M. (red.), Nauczyciel w świecie współczesnym, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Muster R., Struktura społeczno-demograficzna województwa śląskiego. Ciągłość i zmiana w perspektywie socjologicznej, Instytut Socjologii, Uniwersytet Śląski, <http://ssr.slaskie.pl/zalaczniki/2010/06/10/1276158929.pdf>
- Palka S., Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna, Gdańsk 2006.

- Polak M., Wizualizacja problemu – lepsze wyniki w nauce,
<http://www.edunews.pl/>
- Popiński A., Prezentacja multimedialna na lekcji – sposób na wzbogacenie procesu dydaktycznego w szkole,
<http://www.edukacja.edux.pl/p-2110-prezentacja-multimedialna-na-lekcji-sposob>
- Prognoza demograficzna dla woj. śląskiego 2010 r. – 2030 r.,
http://d.polskatimes.pl/k/r/15/8b/dd/4b79b01841d34_z.pdf
- Prusak P., Piekut-Burzyńska S., Gulin W., Szkoła i opiekunowie wobec eurosieroctwa w województwie kujawsko-pomorskim, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2010.
- Przybyszewski J., Bezpłatne doksztalcanie nauczycieli, Forum Związków Zawodowych,
http://www.fzz.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=813:bezpлатne-doksztalcanie-nauczycieli&catid=2:aktualnoci&Itemid=54
- Przybytek J., Nie ślij dziecka na studia bo wylądje na zasiłku, „Dziennik Zachodni”, 21.02.2011,
<http://www.dziennikzachodni.pl/slask/rybnik/371387,nie-lij-dziecka-na-studia-bo-wyl-duje-na-zasi-ku,id,t.html?cookie=1>
- Rabenda M., Kościelna J., Eurosierot jest u nas więcej niż przypuszczano, „Polska Times”, 24.08.2008,
<http://www.polskatimes.pl/fakty/kraj/38669,eurosierot-jest-u-nas-wiecej-niz-przypuszczano,id,t.html>

- Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie śląskim w I półroczu 2010 roku, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Katowice 2010.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2007–2013, Katowice, sierpień 2007 rok.
- Rocznik statystyczny województw 2010, GUS.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (DzU z 2009 r., nr 4, poz. 17).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (DzU nr 2007, poz. 2110).
- Rynek pracy w województwie śląskim w 2009 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, grudzień 2010 r.
- Rynek pracy w województwie śląskim w 2010 roku, Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, Katowice, marzec 2011.
- Sielatycki M., Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej, <http://www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/13.pdf>
- Siemińska-Łosko A., Interakcje w e-learningu, II Krajowa Konferencja Naukowa Nowe technologie w kształceniu na odległość, Koszalin 2006.
- Smolarz A., Zawody przyszłości, <http://ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licealisti&art=51>
- Standardy przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i informatyki, Rada ds. Edukacji Informatycznej i Medialnej MENiS (sierpień 2003 r.).

- Śliwerski B., Potrzeby i bariery doskonalenia zawodowego nauczycieli, „Nowe w szkole” 1997/98, nr 5.
- Tanaś M. (red.), Pedagogika a środki informatyczne i media, Warszawa 2004.
- Toffler A., Szok przyszłości, Poznań 2000.
- Tutoring i coaching, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie,
http://tic.wsptwp.eu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=2&Itemid=3
- Tutoring – metoda zarządzania talentami, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie, Warszawa 2011.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym (DzU nr 164, poz. 1365).
- Warchała M., W kryzysie młodzi chcą do szkół i urzędów, „Gazeta Wyborcza”, 19.07.2009,
http://katowice.gazeta.pl/katowice/1,35022,6837934,W_kryzysie_mlodzi_chca_do_szkol_i_urzedow.html
- Warunki życia ludności w województwie śląskim w 2008 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2009.
- Włoch S., Kształcenie nauczycieli w szkołach wyższych – szanse i zagrożenia [w:] Smak E (red.), Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli wobec założeń europejskiej polityki edukacyjnej, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003.
- Włoch S., Kształcenie nauczycieli w szkołach wyższych – szanse i zagrożenia [w:] Smak E. (red.), Uniwersyteckie kształcenie nauczycieli wobec założeń europejskiej polityki edukacyjnej, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003.

Źródła internetowe

- Bank Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl/bdl
- Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl
- Urząd Statystyczny w Katowicach,
www.stat.gov.pl/katow/index_PLK_HTML.htm
- Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, www.wup-katowice.pl/

Spis tabel

Tabela 1. Zatrudnieni w sekcji edukacja w województwie śląskim i ich udział w ogólnej liczbie zatrudnionych na Śląsku i w Polsce.....	25
Tabela 2. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w sekcji edukacja i ogółem w województwie śląskim oraz w Polsce w latach 2005–2009.....	29
Tabela 3. Oferta edukacyjna śląskich uczelni wyższych kształcących na kierunku pedagogika w zakresie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, na studiach I i II stopnia	39
Tabela 4. Wielkość „napływu” do bezrobocia oraz wartość wskaźnika nadwyżki/deficytu wybranych zawodów na rynku pracy województwa śląskiego w I półroczu w latach 2007–2010	51
Tabela 5. Bezrobotni nauczyciele w województwie śląskim (stan na koniec 2010 roku).....	53

Spis rysunków

Rysunek 1. Zmiana liczby dzieci w wieku przedszkolnym (mapa po lewej) i wczesnoszkolnym (mapa po prawej) w poszczególnych powiatach woj. śląskiego w latach 2010–2030 (w %)	21
Rysunek 2. Prognozowana zmiana liczby dzieci (wyrażona w %) w placówkach wychowania przedszkolnego (mapa po lewej) i w szkołach podstawowych (mapa po prawej) w poszczególnych powiatach woj. śląskiego w latach 2010–2030	66
Rysunek 3. Prognozowana zmiana liczby nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego (mapa po lewej) i w szkołach podstawowych (mapa po prawej) w latach 2010–2030 w poszczególnych powiatach województwa śląskiego	69
Rysunek 4. Udział nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w 2010 i 2030 roku w poszczególnych powiatach województwa śląskiego	72
Rysunek 5. Udział nauczycieli w szkołach podstawowych w 2010 i 2030 roku w poszczególnych powiatach województwa śląskiego	74

Spis wykresów

Wykres 1. Saldo migracji i przyrost naturalny na 1 tys. mieszkańców w woj. śląskim w latach 2000–2010	15
Wykres 2. Liczba i struktura ludności według funkcjonalnych grup wieku w woj. śląskim w latach 2000–2030	17

Wykres 3. Liczba dzieci w wieku przedszkolnym (3–5 lat) oraz wczesnoszkolnym (6–8 lat) w woj. śląskim w latach 2000–2030	20
Wykres 4. Liczba bezrobotnych oraz ich udział w liczbie osób w wieku produkcyjnym w woj. śląskim w latach 2005–2030	24
Wykres 5. Liczba pracujących w sekcji edukacja w woj. śląskim (pierwszy wykres poniżej) oraz ich udział w ogólnej liczbie zatrudnionych na Śląsku i w Polsce (drugi wykres poniżej) w latach 2005–2030	27
Wykres 6. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sekcji edukacja w woj. śląskim i w Polsce oraz odchylenie od średniej płacy w woj. śląskim i w Polsce w latach 2005–2030.....	30
Wykres 7. Liczba studentów (pierwszy wykres poniżej) i absolwentów (drugi wykres poniżej) kierunków pedagogicznych w woj. śląskim z uwzględnieniem płci oraz udział w łącznej liczbie studentów/absolwentów w latach 2004–2010.....	44
Wykres 8. Udział studentów (wykres po lewej) oraz absolwentów (wykres po prawej) kierunków pedagogicznych w łącznej liczbie studentów/absolwentów w woj. śląskim i w Polsce w latach 2004–2010.....	46
Wykres 9. Liczba placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych (pierwszy wykres poniżej) oraz liczba uczniów kształcących się na danym szczeblu edukacji (drugi wykres poniżej) w woj. śląskim w latach 2000–2010	54
Wykres 10. Liczba placówek wychowania przedszkolnego i szkół podstawowych w poszczególnych podregionach woj. śląskiego w 2010 roku.....	58

Wykres 11. Liczba uczniów (pierwszy wykres poniżej) oraz nauczycieli (drugi wykres poniżej) w placówkach wychowania przedszkolnego i szkołach podstawowych w woj. śląskim w latach 2005–2030	60
Wykres 12. Udział nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego w 2030 roku (pierwszy wykres poniżej) oraz w szkołach podstawowych (drugi wykres poniżej) w poszczególnych podregionach woj. śląskiego.....	76